

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ

ARAŞTIRMALARI

HAZIRLAYAN

Murat BARIŞ

2022-2024

İÇİNDEKİLER

Teşekkür.....	3
Popülizm Siyasetçiler, Siyasi Partiler, Kurumlar ve Seçmenler Üzerindeki Etkileri.....	9
Birinci Dünya Savaşı'nın Nedenleri.....	51
Soğuk Savaşın Nedenleri.....	62
19. Yüzyıl Rusya Ekonomik, Siyasal ve Demografik Yapısı.....	75
Vladimir Lenin Sonrası	
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde Otoriterleşme.....	93
İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan	
Uluslararası Ekonomik Yapının İncelenmesi.....	105
Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri.....	123
Adalet ve Kalkınma Partisi.....	129
Karakol Cemiyeti.....	139
Fatih Harbiye Roman Eleştirisi.....	156

TEŞEKKÜR

Bu çalışmaların gerçekleştirilmesinde, iki yıl boyunca değerli bilgilerini bizlerle paylaşan, kullandıkları her kelimenin hayatıma kattığı önemini asla unutmayacağım saygıdeğer Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Başkanımız Prof. Dr. Ateş USLU başta olmak üzere, Doç. Dr. Sinan YILDIRMAZ, Dr. Öğr. Üyesi İlker AKTÜKÜN, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KAHVECİ, Dr. Öğr. Üyesi Şenol ARSLANTAŞ ve danışman hocam; Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÇAĞATAY ASLAN'a, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen dönem arkadaşlarıma ve çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli tüm dostlarıma sonsuz teŐekkürlerimi sunarım.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

TEZSİZ YÜKSEK LİSANS DÖNEM PROJESİ

POPÜLİZM SİYASETÇİLER, SİYASİ PARTİLER,
KURUMLAR VE SEÇMENLER
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

HAZIRLAYAN

Murat BARIŞ

2507220208

PROJE DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çağatay ASLAN

İSTANBUL – 2024

ÖZ

POPÜLİZM SİYASETÇİLER, SİYASİ PARTİLER, KURUMLAR VE SEÇMENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

MURAT BARIŞ

Popülizm, siyasetçiler, siyasi partiler, kurumlar ve seçmenler üzerinde çeşitli etkilere sahiptir. Ancak bu etkiler farklı ülkelerde ve siyasi bağlamlarda değişiklikler gösterebilir. Bu çalışmada popülizmin bu aktörler ve kesimler üzerindeki etkilerine dair genel bir değerlendirme yapmak amaçlanmaktadır.

Söylemleri ve performanslarıyla, liderlerin seçmenlerle arasında bir bağ oluşturan popülizm, son zamanlarda yükselişe geçmiş bir ideolojidir. Popülizm, siyasetçilere kısa vadeli siyasi kazançlar sağladığı gibi, uzun vadeli politika sorunlarına da yol açmaktadır. Popülist partiler, geleneksel siyasi partilerin seçim sonuçlarından etkilenmesine neden olmaktadır. Popülizm yükselirse, geleneksel partiler bazen seçmen desteği kaybedebilir. Bazı geleneksel partiler, popülist temaları benimseyebilir veya popülizme yanıt olarak daha sert politikalara yönelebilirler.

Popülizm, demokratik kurumlar ve siyasi denge üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Popülist liderler sık sık kurumları zayıflatma eğilimindedir ve kendi otoritelerini artırma çabasındadırlar. Yargı bağımsızlığı, medya özgürlüğü ve diğer demokratik kurumlar popülizmin etkilerine karşı savunmasız olabilmektedir. Popülizmin seçmenler üzerindeki etkileri de karmaşıktır. Popülist söylemler, bazı seçmenler arasında duygusal bir çekicilik yarattığı gibi, toplumsal sorunları dile getirdiği için destek de bulabilmektedir. Bazıları popülizmi desteklerken, diğerleri bu tür politikalara karşı çıkar.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Popülist Siyasetçi, Siyasi Parti, Karizmatik Lider, Seçmen

ABSTRACT

EFFECTS OF POPULISM ON POLITICIANS, POLITICAL PARTIES, INSTITUTIONS AND VOTERS

MURAT BARIS

Populism has a variety of effects on politicians, political parties, institutions, and voters. However, these effects may vary in different countries and political contexts. In this study, it is aimed to make a general assessment of the effects of populism on these actors and segments.

Populism, which creates a bond between leaders and voters with their rhetoric and performance, is an ideology that has been on the rise recently. Populism provides short-term political gains to politicians, but also leads to long-term policy problems. Populist parties cause traditional political parties to be influenced by election results. If populism rises, traditional parties can sometimes lose voter support. Some traditional parties may adopt populist themes or adopt tougher policies in response to populism.

Populism has negative effects on democratic institutions and political balance. Populist leaders often tend to undermine institutions and seek to increase their own authority. The independence of the judiciary, media freedom and other democratic institutions can be vulnerable to the effects of populism. The effects of populism on voters are also complex. Populist rhetoric creates an emotional appeal among some voters, as well as finding support because it expresses social problems. Some support populism, while others oppose such policies.

Keywords: Populism, Populist Politician, Political Party, Charismatic Leader, Voter

ÖNSÖZ

Proje Konumun planlanmasına ve gerçekleştirilmesinde çok değerli vakitlerini bizlere ayırarak, bana ve sınıf arkadaşlarımıza dönemler boyunca destek olan, bizlere her zaman yardımcı olmayı esirgemeyen, okul dönemi boyunca her türlü soru ve düşüncelerimize katkı yapan, sevgili proje danışmanımız Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çağatay ASLAN'a en güzel duygularıyla teşekkür ederim.

MURAT BARIŞ
İSTANBUL, 2024

ETİK BEYANNAMESİ

Bu dönem proje ödevimin kendi çalışmam olduğunu, proje planlamasından yazımına kadar bütün safhalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu projedeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu proje çalışmayla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu proje çalışması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarımı ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

MURAT BARIŞ

GİRİŞ

Günümüz siyasi sahnesinde, popülizm terimi sıkça duyulan ve çeşitli toplumlarda farklı biçimlerde kendini gösteren bir olgu haline gelmiştir. Popülizmin arkasındaki temel argüman, elitlere ve mevcut politik düzene karşı bir tepkiyi ifade etmektir. Bu durum, popülizmin demokratik bir tepki olarak ortaya çıkabileceği gibi, aynı zamanda otoriter eğilimlerle de ilişkilendirilebilir. Popülizm, günümüz siyasi peyzajında önemli bir rol oynayan, farklı toplumsal, kültürel ve politik bağlamlarda farklı şekillerde ortaya çıkan bir olgudur. Ancak, popülizmin doğası ve etkileri konusundaki tartışmalar devam etmektedir.

Popülizm, genellikle politik liderlerin halkın duygusal ve basit mesajlarına dayalı bir politika tarzını benimsemesi olarak tanımlanır. Ancak, bu kavramın içeriği karmaşık ve çeşitlilik gösteren bir konsepttir. Popülizmin temel özelliklerinden biri, liderlerin geniş halk kitleleri üzerinde etkileşim yaratmak adına karmaşık konuları basitleştirmeleridir. Bu genellikle duygusal çağrılar, karizmatik liderlik ve halkın günlük sorunlarına odaklanarak gerçekleştirilir. Popülist liderler, genellikle "sisteme karşı" bir duruş sergiler ve kendilerini halkın gerçek temsilcisi olarak tanımlarlar. Popülist liderler, genellikle halkın taleplerine kulak veriyor gibi görünerek, politik veya ekonomik değişim vaat ederler. Popülist liderler genellikle hızlı karar alma ve eyleme geçme eğilimindedir. Bu, siyasetçilerin politika değişiklikleri konusunda daha radikal ve hızlı bir yaklaşım benimsemelerine neden olur. Ancak, bu hızlı eylem biçimi, uzun vadeli planlama ve sürdürülebilirlik konularında soru işaretlerine yol açar.

Popülizmin siyasetçiler üzerinde de çeşitli etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler, popülist liderlerin ve politikaların özelliklerine, toplumun yapısına ve politik sistemlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Popülist liderler genellikle karizmatik bir figür olarak ortaya çıkarlar. Halkta duygusal bir çekicilikleri vardır ve genellikle güçlü liderlik özellikleri sergilerler. Bu, siyasetçilerin bireysel güçlerini artırabilir ve onları seçmenlerinin gözünde çekici kılar. Popülizm, genellikle mevcut

politik, ekonomik ve toplumsal sistemlere karşı bir duruş sergiler. Bu, popülist siyasetçilerin kurumsal değişim vaat etmelerine ve mevcut düzeni eleştirmelerine yol açmaktadır. Ancak, bu eleştirilerin yapısal ve sürdürülebilir çözümler içerip içermediği konusunda belirsizliklerin ortaya çıkmasına neden olur.

Popülizmin siyasi partiler üzerindeki etkileri de çeşitli faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Bu etkiler, popülist siyasetin benimsenme şekli, parti liderlerinin tutumu ve toplumun politik eğilimleri gibi faktörlerden etkilenmektedir. Popülist bir retorik benimseyen siyasi partilerin seçmenler arasında çekici hale gelmesi kaçınılmazdır. Basitleştirilmiş mesajlar, karizmatik liderlik ve "sistem karşıtlığı" gibi öğeler, partinin popülerliğini artırmak suretiyle ve geniş bir destek tabanına ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Popülist siyaset, genellikle siyasi atmosferde kutuplaşmayı artırmasına neden olur. Partiler arasındaki rekabet daha keskin bir hal alır ve toplum siyasi konularda daha fazla bölünme eğilimindedir. Bu durum, uzlaşma ve iş birliği kültürünü zorlaştırır. Popülizm, geleneksel siyasi partilerin iç dinamiklerini etkiler. Parti içindeki liderlik yapıları değişir ve popülist liderler, parti içinde daha etkin bir rol oynarlar. Aynı zamanda, popülistlerin parti içindeki etkisi, diğer fraksiyonlar arasında gerginliklere neden olur. Popülist partiler, genellikle belirgin bir politika odaklanmasından ziyade genel olarak sistemi eleştirme eğilimindedir. Bu durum, partilerin politika konularında derinlikten yoksun olmalarına ve somut çözümler sunmada zorlanmalarına neden olur. Popülist partiler, sıklıkla hızlı karar alma ve etkili eylem vurgusu yaparlar. Bu, parti liderlerinin daha radikal politika değişiklikleri konusunda daha hızlı bir yaklaşım benimsemelerine yol açar. Ancak, bu durumun uzun vadeli etkileri ve sürdürülebilirlik konuları tartışmalı hale gelir. Popülist partilerin yükselmesi, ulusal ve uluslararası ilişkilerde de etkiler yaratma potansiyeline sahiptir. Bu partiler, dış politikada daha bağımsız bir duruş benimsemek suretiyle ve uluslararası iş birliklerine daha eleştirel bir bakış açısı getirirler. Her durum, popülist siyasetin benimsenme biçimi, parti liderlerinin tutumu ve toplumun siyasi kültürü gibi faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Popülizmin kurumlar üzerindeki etkileri genellikle karmaşık ve çeşitlidir. Popülizm, genellikle mevcut kurumsal yapıları sorgular ve eleştirir; bu nedenle, popülist siyasetin yükselmesi, bir dizi etkileyici sonuçlar doğmasına neden olur. Popülizm genellikle mevcut kurumları ve siyasi elitleri eleştirir. Bu eleştiriler, halkın mevcut kurumları daha az güvenilir görmesine neden olur. Popülist liderler, genellikle "sistem dışı" olduklarını iddia ederek, kurumları sarsma ve mevcut düzenin güvenilirliğine karşı kuşkular yaratma potansiyeline sahiptirler. Popülist siyaset, farklı kurumlar arasında gerginliklere neden olur. Özellikle popülist liderler, yürütme organları, yargı ve medya gibi kurumları sık sık eleştirir ve bu kurumlarla çatışmaya girerler. Bu durum, güçler ayrılığı ilkesine zarar verir. Popülizm, yargı bağımsızlığını tehdit eder. Popülist liderler, hukuki süreçlere müdahale etme eğilimindedirler ve yargı organlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan kaçınmazlar. Bu durum, hukukun üstünlüğü ilkesinin zarar görmesine neden olur.

Popülist liderler genellikle medyayı etkilemeye çalışırlar. Eleştirel bir medya, popülistlerin gücünü sınırlayabilir, bu nedenle popülist liderler sıklıkla medya üzerinde baskı kurarak kontrol etmeye çalışırlar. Bu durum, özgür ve çeşitli bilgi akışına zarar verir. Sosyal medyanın güçlenmesi, popülist siyasetçilere halkla doğrudan etkileşim fırsatları sunarak bu etkiyi artmasına neden olur.

Popülizmin seçmenler üzerinde kültürel bağlam, ekonomik koşullar, liderin kişiliği ve siyasi sistemin yapısı gibi etkileri görülmektedir. Bu etkiler, popülist liderlerin mesajları, vaat ettikleri değişimler ve seçmenlerle kurdukları bağlantılar üzerinden şekillenir. Popülist liderler, genellikle seçmenlerle güçlü bir duygusal bağ kurma eğiliminde oldukları için, seçmenlerin popülist liderleri sadece politikacılar değil, aynı zamanda "halkın bir parçası" olarak görmelerine yol açar. Popülist liderler genellikle elitlere karşı bir duruş sergilerler. Bu durum seçmenler arasında mevcut politik ve ekonomik elitlere yönelik duygusal bir tepki yaratır. Seçmenler, popülist liderlerin "sistem dışı" duruşunu benimseyerek, mevcut düzene karşı bir kararlılık hissi geliştirirler. Popülist liderler, sıkça "sistem karşıtı" bir retorik kullanarak, seçmenlerde mevcut siyasi ve ekonomik sistemlere güvensizlik yaratma eğilimindedir. Bu, seçmenlerin mevcut politik kurumları sorgulamalarına ve daha radikal değişikliklere

duydıkları ihtiyacı artırmalarına neden olur. Popülist liderler çoğunlukla güçlü bir destek tabanı oluştururlar. Seçmenler, popülist liderlere olan bağlılıklarını artırarak ve daha aktif bir şekilde siyasi süreçlere katılım gösterirler.

BİRİNCİ BÖLÜM

POPÜLİZM TANIMI VE TARİHİ

1.1. Popülizm Tanımı

Popülizm, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne göre; “*Politik durumu dramatize ederek halkın ilgisini uyandırmak amacıyla yapılan politika; halkçılık*”¹, diğer bir anlama göre, “*Halkın duygu ve düşüncelerini okşayan davranış ve tutum*” anlamlarına gelir. Popülizm terimi, içeriğe önem verilmeksizin ‘düzen karşıtlığı’ ile benzer anlamda kullanılmıştır. Bu yüzden popülizm kelimesi ilk önce duygular ile bağlantısı olduğu düşünülür.²

Popülizm, genellikle halkın duygularına ve taleplerine odaklanan, geniş kitleleri etkilemeyi amaçlayan bir siyasi tarz veya politika anlayışını ifade eder. Popülizm, liderin veya bir siyasi hareketin, geniş halk kitleleri arasında popülerliği artırmak veya destek toplamak amacıyla basitleştirilmiş mesajlar kullanması, karizmatik liderlik özellikleri sergilemesi ve sıkça halka doğrudan hitap etmesi ile ilişkilidir. Popülistler, genellikle "sistem karşıtı" bir tavır sergileyerek, politik, ekonomik veya sosyal sorunları çözmek için basit çözümler sunarlar. Popülist lider genellikle karmaşık veya çeşitli sorunlara karşı basit çözümler sunma eğilimindedir ve sıklıkla "biz" ve "onlar" ayrımı yaparak toplumu belli bir düşman veya hedefe karşı birleştirmeye çalışır.

Popülizmin genel kabul gören özellikleri arasında sınıf vurgularının ya hiç bulunmadığını ya da nadiren mevcut olduğunu da belirtmek gerekir. Popülizm ne sağ

¹ Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 31.12.2023

² Jan-Werner Müller, **Popülizm Nedir?** Çev. Onur Yıldız, İletişim Yayınları, 2017, s.13

ne de sol ideolojidir ancak kendisini liberal ya da sosyalist bir hareket olarak ifade edebilir. Popülizm bir ideoloji değil, bir "siyaset tarzı"dır. Toplumlardaki örgütsüz yığınlar ve sınıfsal yapılardaki zayıflık, popülizme bu -sağ ve sol- ideolojiler üstü duruşunu sağlayan popülizmin ortaya çıktığı yerdir. Güç peşinde koşan popülist elitler, bu dağınık kitleleri -halkı- ve onların muhaliflerini sömürerek ortak kültürel, dini ve ulusal sembolleri kullanarak, onları popülizm şemsiyesi altında toplayıp, siyasi ve ekonomik çıkarlarına çare vaat eden hükümet karşıtı gruplara dönüştürmek, popülizmin en basit ifadesi gibi görünmektedir.³

Popülizm, farklı ideolojilere sahip liderler veya hareketler arasında farklı biçimlerde ortaya çıkabilir. Örneğin, sağ popülizm ve sol popülizm gibi alt türleri vardır. Sağ popülizm genellikle göç, milliyetçilik ve güçlü lider figürleri üzerine odaklanabilirken, sol popülizm genellikle ekonomik eşitsizlik, sosyal adalet ve halk katılımına vurgu yapar. Popülizm hem olumlu hem de olumsuz anlamlarda kullanılabilir. Bazıları popülist liderleri demokratik bir tepki olarak görürken, diğerleri popülizmi siyasi istikrarsızlık, ayrışma ve demokratik kurumların zayıflamasıyla ilişkilendirir.

Chantal Mouffe'a göre popülizm, sağ-sol ayrımının dışında kalan, sağ siyasete özgü olabilen veya sol siyasetle bir arada var olabilen siyasi bir olguyu ifade eder. Pierre Ostiguy'a göre sağ ve sol siyaseti ayıran iki boyut vardır. Birinci boyuta göre sağ siyaset kurumsallaşmış özel hakları desteklerken, sol siyaset ekonomik kaynakların eşit dağılımını desteklemektedir. İkinci boyuta göre sağ siyaset, geleneksel değerlere dayalı toplumsal ilişkileri korumayı ve kamu düzenini de korumak için daha fazla güce ihtiyaç duyarken; Sol siyaset, geleneksel değerlere eleştirel bir şekilde yaklaşır ve hiyerarşik güç ilişkilerine ve otoriteye karşı çıkar. 1990'lı yıllardan bu yana ortaya çıkan popülist partilerin de aşırı sağ özellikler

³ Aziz Göksal Yılmaz, "Tek Parti Dönemi Halkçılığında Demokrat Parti Popülizmine Geçiş: Türkiye'de Merkez Sağın Oluşum Dinamikleri ve Popülizm", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, 2018, s.8

taşıması, popülizm ve aşırı sağ kavramlarının birbirinin yerine kullanılmasına ve popülizmin yalnızca sağ siyasetin bir özelliği olduğu algısına yol açmıştır.⁴

1990'lı yıllardan bu yana ortaya çıkan popülist partilerin de aşırı sağ özellikler taşıması, popülizm ve aşırı sağ kavramlarının birbirinin yerine kullanılmasına ve popülizmin yalnızca sağ siyasetin bir özelliği olduğu algısına yol açmıştır. Popülist ve aşırı sağ partilerin bazı özelliklerinin örtüşmesi, bu iki siyasi olgunun özdeşleştirilmesine yol açmıştır. Örneğin toplum, "halk" olarak kabul edilen kitle ile halkın dışladığı kitlenin (seçkinler, oligarşi, azınlıklar, yabancılar, eşcinseller vb.) karşıt olduğu iki karşıt kutba bölünmesi, popülizmde olduğu gibi aşırı sağda da rastlanabilmektedir.⁵

1960'larda popülizm, sömürgelerin bağımsızlığına ilişkin tartışmalarda ve "köylücülüğün" geleceğine dair düşüncelerde geçiyordu. Liberaller bir yandan anti-liberal kitlelerin, popülizme, milliyetçiliğe ve bazen yabancı düşmanlığına düşmesinden, demokratlar ise halka karşı sorumluluğu olmayan uzmanların sorumlu yönetiminden endişe duymaktadır. Hollandalı Sosyal Bilimci Cas Mudde'ye göre popülizm, "*demokratik olmayan liberalizme karşı liberal olmayan bir demokratik cevap olabilir*". Popülizm siyasete yönelik bir tehdit olarak görülse de halka yabancılaşan siyasete de olası bir çare olarak görülür.⁶

1.2. Popülizmin Tarihsel Gelişimi

Popülizmin tarihsel gelişimi karmaşık bir süreçtir ve farklı dönemlerde farklı bağlamlarda ortaya çıkmıştır. Popülizm, genellikle toplumsal, ekonomik ve siyasi değişimlerle yakından ilişkilidir.

⁴ Fatma Birsan Göksu Şahan, "Sağ ve Sol Popülizm: Fransa Örneği Üzerinden Karşılaştırmalı Bir İnceleme", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2020, s. 38-39

⁵ Şahan, a.e., s.39-40

⁶ Müller, a.g.e., s.21-22

1870-1890 yılları arasında "Greenbackers" ve "Grangers" olarak bilinen köylü hareketi, popülizmin ilk örneği olarak bilirse de Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan Halk Partisi'nin Yerleşik düzene karşı mücadele etmek için popülizmi icat ettiği düşünülmektedir. 1890'ların sonlarında başlayan ekonomik kriz, çiftçilerin ve köylülerin siyasi elitlere karşı ortak taleplerini birleştiren itici güç haline gelmiştir. Bu ortak talepler arasında demiryollarının millileştirilmesi ve çiftçilerin ürünlerini doğu bölgelerine taşıyabilmeleri için ucuz kredi sağlanması yer almaktaydı. Kendilerine popülist diyen aktivistler artık tarımla uğraşmak yerine siyasi alanda söz sahibi olmak istiyordu. Köylü örgütü olarak başlayan hareket, yarattığı çatışma nedeniyle sistemdeki elitlerin varlığını tehdit eder hale gelmiştir. Kuzey Amerika popülizmini oluşturan tarımcılığın sunduğu kesim çalışkan ve temiz insanlar iken, elit kesim ise üretime katılmayan, yüksek faizli kredilerle çiftçilerin haklarını gasp eden bankacılar ve politikacılardan oluşuyordu. Gördüğümüz gibi sosyal alanda oluşan ayrışma dine değil ekonomiye dayanmaktadır.⁷

Popülizm terimi ilk kez 1891'de bir Amerikan gazetesinde yayınlanmış ve ilk olarak Halk Partisi'ni ve onun ABD'de kurulan üyelerini tanımlamak için kullanılmıştır. Halk Partisi, Washington politikacılarına, demiryollarına ve bankalara olan nefretlerini yansıtarak, popülizmin bazı özelliklerini gözler önüne sermiştir. Her ne kadar popülizm tarihinde pek konuşulmasa da bazı siyaset bilimciler temel popülizmin yükselişinin üçüncü örneği olarak Fransa'daki Boulangizm hareketine işaret etmektedir. General Georges Boulanger, 1896 ile 1898 yılları arasında Üçüncü Cumhuriyet'te mevcut parlamenter sisteme karşı isyancı bir kahraman olarak ortaya çıkan önemli bir figürdü. Komplo ve ihanetle suçlandı ve seçkinlerine yönelik saldırıları ve güçlü devlet, plebisiter ve bütünleştirici demokrasi olan "heteredoks demokratik projeyi" savunması nedeniyle, 1889 seçimlerinden önce ülkeden kaçarak intihar etmiştir. 1967'de London School of Economics'te "to Define Populism" başlıklı

⁷ Cemre Aslan, "Türkiye'de Siyasal Popülizm: Demokrat Parti ve Adalet Kalkınma Partisi", Yüksek Lisans Tezi, Kapadokya Üniversitesi, 2023, s.22

bir konferansta Peter Wells, popülizmi daha geniş anlamda "sıradan insanlara ve onların gruplarına veya uygulamalarına olan inanç" olarak tanımlamıştır.⁸

20. yüzyılın başlarında, Latin Amerika'da popülizm öne çıktı. Özellikle Arjantin ve Meksika gibi ülkelerde, popülist liderler, genellikle güçlü devlet müdahalesi, toprak reformları ve sosyal adalet talepleri gibi unsurları içeren politikaları benimsediler. Juan Perón (Arjantin) ve Lázaro Cárdenas (Meksika) gibi liderler popülizmin bu dönemine damgasını vurdular. 20. yüzyılın ortalarında, bazı Avrupa ülkelerinde de popülizm yükseldi. Bu dönemde, özellikle sağ popülist hareketler, göç, milliyetçilik ve müesses nizam karşıtı mesajlar üzerine odaklandı. Bu popülist hareketler, örneğin Fransız Ulusal Cephe lideri Jean-Marie Le Pen gibi figürler etrafında şekillendi. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, birçok Doğu Avrupa ülkesinde de popülist hareketler ortaya çıktı. Bu ülkelerdeki popülist liderler, genellikle siyasi elitlere karşı çıkarak, ekonomik zorluklar ve toplumsal değişimle başa çıkmak için çözüm önerileri sundular. 2000'lerden itibaren, popülizm birçok ülkede yeniden yükseldi. Bu dönemde, sağ popülizm özellikle öne çıktı ve göç, küreselleşme ve ekonomik eşitsizlik gibi konular etrafında şekillendi. Popülist liderler, örneğin Amerika'da Donald Trump, Brezilya'da Jair Bolsonaro ve Türkiye'de Recep Tayyip Erdoğan gibi, bu dönemde önemli siyasi figürler haline geldiler.

Popülizmin ortaya çıktığı ilk ülke Çarlık Rusya'sıydı. Rus Narodnik hareketi köylülüğü merkeze alan romantik bir popülist harekettir. Popülizm akımı adını ilk olarak, Amerika'da çiftçi hareketinin ardından 1892'de Halk Partisi'ni kuran aktivistlerden almaktadır. Popülizm, geçmişten günümüze kadar dünyanın farklı yerlerinde ve farklı dönemlerinde ortaya çıkmış, benzer özelliklere sahip olsa da zaman ve koşullar itibarıyla farklı amaç ve unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle popülist hareketler ideolojik olarak Rus popülizmi, Amerikan popülizmi ve Latin Amerika popülizmi olarak bilinmektedir. Türkiye'deki ise ilk olarak halkçılık

⁸ Nazlıcan Dilan Tahincioğlu, "Avrupa'daki Sağ Popülist Partilerin Göçmen Karşıtı Söylemleri Üzerine Bir Değerlendirme", Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2020, s.283

ilkesi olarak ortaya çıkan Popülizmin varlığı meşrutiyet dönemine kadar uzanmaktadır.⁹

Popülizmin tarihsel gelişimi geniş bir konsepttir ve ülkeden ülkeye, dönemden döneme farklılık gösterebilir. Ancak genel olarak, popülizm, toplumsal değişimler, ekonomik zorluklar ve halkın duygusal talepleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkmış ve evrimleşmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

POPÜLİZMİN SİYASETÇİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

2.1. Popülizmin Siyasetçiler Üzerindeki Etkileri

Popülizmin siyasetçiler üzerindeki etkileri, popülizmin nasıl tanımlandığına, hangi bağlamda ortaya çıktığına ve hangi lider veya siyasi hareketle ilişkilendirildiğine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Popülist siyasetçiler genellikle karizmatik liderler olarak algılanır ve geniş bir halk tabanında popülerlik kazanırlar. Doğrudan halkla etkileşimde bulunma, basit ve etkileyici konuşma tarzları, liderlerin popülerlik kazanmasında etkilidir. Çoğunlukla mevcut siyasi kurumları ve kuruluşları eleştirirler. Bu durum halka, siyasi elitlere ve bürokrasiye karşı bir tepki olarak algılanabilir. Fakat bu eleştiriler, demokratik kurumlar üzerinde olumsuz etkiler bırakma olasılığı yüksektir.

Popülizm, insanın her açıdan kategorik üstünlüğüne odaklanır. Ancak burada izleyici tanımının ne olduğu belli değildir. Bir anlamda popülist siyasetçiler, düşman ve diğerleri kategorisine girenler dışında herkesin kendisini milletin bir parçası olarak görmesine olanak tanıyan bir dil kullanmaktadır. Bu yüzden popülizm, insanların duygularına hitap etmekte ve bunun anlamını onların belirlemesini istemektedir. Öte yandan toplumun elit kesiminin halktan kopuk ve yozlaşmış olduğu ileri sürmektedir.

⁹ Gülden Çamurcuoğlu, “Çoğunlukçu Demokrasiye Yöneliş Olarak Popülizm”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2019, s. 278

Dolayısıyla popülizm elitlere ve onların kontrolü altındaki yerleşik düzene karşı muhalefete dayanmaktadır. Popülist söylem, elitlerin siyasetten medyaya kadar pek çok alanı ele geçirdiğini, ekonomik kaynakları kontrol ettiğini, politikaları yönlendirdiğini ve tüm bu süreçlerde halkın çıkarlarını düşünmeden kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini iddia etmektedir. Üstelik günümüzde özellikle Batılı ülkelerde etnik, dinsel, dilsel, kültürel vb. açıdan toplumun bazı kesimlerini hedef alan popülist hareketler de giderek artmaktadır.¹⁰

Popülizmin küçümseyici kullanımının arkasında “halkın taleplerinin doğrudan dinlenmesinin ve uygulamasının irrasyonel, anormal ve gereksiz olduğu” düşüncesi yatmaktadır. Popülistlerin bugün kendilerini popülist olarak tanımlamakta tereddüt etmelerinin nedeni budur.¹¹

Popülist siyaset, genellikle duygusal tepkilere hitap eder ve semboller kullanır. Liderler, halkın duygusal bağlarını kuvvetlendirmek için ulusal simgeleri, kültürel değerleri veya vatanseverlik gibi kavramları vurgularlar. Popülist politikalar, toplumda bölünmelere ve kutuplaşmaya neden olduğundan liderler, genellikle "biz" ve "onlar" ayrımı yaparak, farklı toplumsal grupları birbirine karşı kışkırtma yoluna gitmeyi seçerler. Popülizmin siyasetçiler üzerindeki etkileri kompleks bir konudur. Bu durum, popülizmin türüne, siyasi insicama ve liderin uyguladığı politikalara bağlı olarak değişiklik gösterir.

Popülist aktörlerin siyasette boy göstermesi verdikleri vaatlerle doğrudan ilişkilidir. Popülistlerin sistemin unsurlarını itibarsızlaştırmak, aşağılamak ve teşhir etmek için kullandıkları sert dil, etnik ve dinsel farklılıklardan yani özgürleşmiş halkın taleplerine doğrudan hitap etmesi beklenen bir siyasi program tarafından desteklenmektedir. Bu programın içeriği hakkında genelleme yapmak mümkün değildir; çünkü ulusal özellikler, parti ideolojisi ve ekonomik eğilimler söz konusu programın içeriğini değiştirebilmektedir. Ancak ideolojik açıdan bakıldığında sol

¹⁰ Hamit Emrah Beriş, “**Popülizm**”, Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları

¹¹ Şenol Arslantaş, Düzgün Arslantaş, “**Avrupa’da Krizler Kısacasında Popülizm Olgusu**”, Siyaset Teorisinde Güncel Tartışmalar, 2020, s.16

popülistler ekonomik ve sosyal eşitsizliği azaltmak için sosyoekonomik araçları kullanırken; sağcı popülistler kültürel homojenliği sağlamak için sosyo-kültürel konuları öne çıkaran bir programa sahip olmaları muhtemel görünmektedir.¹²

Özellikle seçim süreçlerinde seçmenlerle yüz yüze iletişim bağlamında siyasetçiler gittikleri şehrin takımının renklerinde şapka, atkı vb. taktıklarına ya da milli takımın maçlarını stadyumda izlediklerine sıkça rastlanabilmektedir. Dünya Kupası'ndaki maçlarda ve ulusal anma törenlerinde, tüm farklılıklarına rağmen birlik olan halk, bu sayede birçok popüler kültürel yapıyla insanlara hitap etmekte ve onları etkilemektedir. Bu tür ifadeler aracılığıyla siyasi lider kendisi ve halk arasındaki benzerlikleri ön plana çıkararak farklılığını inkâr etmeye ve gizlemeye çalışır. Böylece seçmenin dikkati, tüm popülist söylemlerin temeli olan halkın elit karşısı kimlik formülüne odaklanması gereken, liderin savaştığını iddia ettiği diğer elitlerin gücüne çevrilmektedir.¹³

2.2.Popülist Siyasetçi Karizmatik Lider

Popülist siyasetçiler, genellikle karizmatik liderlik özellikleri sergileyen figürlerdir. Doğrudan halka hitap etme becerisine sahiptirler. Kitlesel mitingler, televizyon konuşmaları, radyo programları veya sosyal medya gibi platformlarında bire bir iletişim kurarak halka ulaşma kabiliyeti, karizmatik liderliğin bir göstergesidir. Karizmatik liderler, etkileyici ve duygusal konuşma tarzlarıyla dikkat çekerler. Genellikle kitleleri etkileyebilen, motive eden ve duygusal bağlar kurabilen konuşmalar yaparlar. Popülist siyasetçiler, basit ve güçlü vurgularla, halkın kolayca anlayabileceği sloganlarla iletişim kurarlar. Bu, karizmatik liderliği pekiştiren bir faktördür çünkü, lider halkın taleplerine uygun ve anlaşılır bir dil kullanarak etki bırakır. Karizmatik liderler, halkın günlük yaşamındaki sorunları anlamış gibi davranır

¹² Şenol Arslantaş, “Vaatler ve Siyaset: Popülist Programın İmkân ve Sınırlılıkları”, Ed. Dr. Selçuk Kahraman, Siyaset Yazıları,2022, s.362-363

¹³ Barış Yetkin, “Popülizmin Gölgesinde Siyaseti ve Siyasal İletişimi Anlamak” Erciyes İletişim Dergisi, C: IV, No:3, 2016 s.74

ve bu sorunlara duyarlılık gösterirler. Bu, liderin halkın gerçek yaşam deneyimlerine odaklanarak empati kurma yeteneği olarak karizmatik liderliği destekler.

Popülist liderler, genellikle karmaşık konuları basitleştirilmiş mesajlar ve sloganlarla açıklarlar. Bu, halkın anlaması ve çabuk tepki vermesi açısından etkili olur, lakin bu durum aynı zamanda politika üzerinde yeterince derinlemesine düşünce ve çözüm önerilerinden yoksun kalma riskini taşır.

Popülist liderler, güç yoğunlaşmasına ve otoriter eğilimlere yönelme eğilimindedirler. Bu, siyasi sistemdeki dengeyi etkilemek suretiyle demokratik kurumları zayıflatır. Bu durum, halkın güvenini kazanma ve politikalarını daha etkili bir şekilde uygulama çabası olarak da değerlendirilebilir.

Popülist liderler genellikle belirgin simgesel davranışlara ve görüntülere önem verirler. Özgün giyim tarzları, tanınabilir jest ve mimikler veya belirli bir duruş, liderin kişisel markasını oluşturan ve karizmatik liderliği pekiştiren unsurlardır. Sıkça güçlü liderlik özelliklerini vurgularlar. Kararlılık, liderlikte güç ve kendine güven, liderin etrafındaki kişisel markasını inşa ederken halkın güvenini kazanmasını sağlar. Fakat, popülizm ve karizmatik liderlik kavramlarının kullanımı genellikle eleştiriye açıktır ve bu terimlerin tanımlanması kişisel yargılara göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle, bir liderin popülist veya karizmatik olarak tanımlanması, genellikle kişisel değerlendirmelere dayanmaktadır.

Popülist liderlerin "halka" hitap etmeleri dışında "kaba tavırlar" olarak da benzerlikleri vardır. Moffitt (2016) kamusal alanda popülist politikacıların; sert, rasyonel, teknokratik, entelektüel ve politik olarak doğrunun aksine; argo, küfür, siyasi yanlışlık, gösterişli ve renkli olmayı sevdiğini hatırlatır. Buradaki mantık basitçe kendinizi kamuoyuna onlardan biri olarak sunmak ve halkın değerlerine yakın olmaktır; Halkla diğer elitist politikacıların asla sahip olamayacağı bir ilişki yaratmaktadır. Popülist liderlerin çevrelerine uyum sağlamak için; doğru dili, lehçeyi, aksanı, yüz ifadelerini, beden dilini, jestleri ve kıyafetleri kullanma eğilimi vardır. Tüm bu seçimler genellikle kültürel olarak spesifiktir ve büyük siyasi ve kültürel sonuçlara

sahiptir. Örneğin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ünlü kareli "prestogala" elbisesi ile ülkenin tozlu sokaklarında ya da yoksul mahallelerinde kravatsız biçimde yaptığı yürüyüşler halka seslenmenin bir yoludur.¹⁴

Benjamin Moffitt'e göre günümüz medyasının artan hakimiyeti ve çeşitliliği çok kritiktir. Moffitt, medyanın artan önemini gördüğümüz günümüz dünyasında odak noktanın liderler olduğuna inanmaktadır. Liderlerin sıradan ve sıra dışı olmasının ustalık gerektiren bir şey olduğunu da söylemektedir. Hugo Chavez'in "aynı benim benim gibiyken" sözü kitapta görünüşü şaşırtıcı, sıra dışı görünen bir lidere örnek olarak verilmiştir. Her ne kadar popülist liderliğin konumuyla ilgili çok fazla tartışma olduğu yorumunu yapmış olsa da bunun ülkeden ülkeye değiştiğini düşünmektedir. Örneğin Latin Amerika'nın başkanlık sistemi liderlerin rolünü öne çıkarsa da Batı Avrupa'daki parlamenter demokrasilerinin liderleri aynı niteliklere sahip değildir. Ayrıca sadece Wilders ve Le Pen değil, onların partileri de öne çıkmıştır. Birleşik Devletler'de toprak reform çağrısı yapan Çay Partisi'nin o dönemde güçlü bir lideri veya Brezilya'da "Topraksızlar Hareketinin" bir lideri yoktur.¹⁵

Toplumda azınlığın veya azınlıkları temsil eden kesimlerin gerçekten popülist bir tutuma sahip olup olmadıklarını netleştirmek için doğrudan halka hitap etmek isteyip istemediklerini kontrol etmek gerekir ki bu onlar için hukuki bir tutumdur. Çünkü bu kesimler, halkın isteklerini öğrenmenin en doğru ve en kısa yolu olan referandum gibi doğrudan demokrasi yöntemlerini, hedeflerine ulaşmanın uygun yolu olarak görmektedirler. Bu nedenle günümüzde demokrasinin ayrılmaz bir parçası olan yasal partileri eleştirseler de doğrudan demokrasiyi savunarak siyasi partileri yasaklamak istemektedirler. Temsili demokratik sistemin ve temsilcilerin kaldırılması, yerine karizmatik liderin getirilmesiyle tamamlanır. Arjantin'deki Peron ve Brezilya'daki Vargas örneklerindeki gibi, doğrudan halktan geldiği iddia edilerek, halkın çıkarları için "uşaktan daha fazla hizmet etme" rolü işlenirken, karizmatik

¹⁴ Ayhan Kaya, "Avrupa'da Popülist Sağın Yükselişi: Karşılaştırmalı Analiz İçin Teorik Araçlar", Eleştirel Miras: Avrupa'da kimliklerin gerçekleştirilmesi ve temsil edilmesi (CoHERE). Çalışma Paketi 2. Kritik Analiz Aracı (Critical Analysis Tool, CAT) 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016, s.11

¹⁵ Furkan Yaman, "Benjamin Moffitt- Popülizmin Küresel Yükselişi", Kitap İncelemesi, Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, C: V, No:1, s. 157

liderlik de unutulmaz. Karizmatik liderliğin benimsenmesi, Batı Avrupa'da halen geçerli olan kitlelerin otoriter, ırkçı ve şovenist değerlerine dayanan "tepkisel-tutucu" popülist partilerin oldukça tipik bir örneğidir. Bu misalde olduğu gibi biz ve onları, günah keçisi durumuna düşürülen oradakilerin karşısına yerleştirilirken, özellikle siyasi partilerin karizmatik bir kişiliği benimsemesi ve güçlü ve klasik lider rollü bir yapılanmaya gitmeleri mümkündür.¹⁶

Popülist liderler, merkez partilerinin insanların sorunlarına çözüm getirme konusunda yetersiz olduklarını, kendi partilerinin gerçek seçenek olduğunu ve yerel halkın çıkarlarını en iyi şekilde savunabileceklerini iddia etmektedirler.¹⁷ Popülist liderler otoriter eğilimler gösterirler ve elit karşıtı ve çoğulculuk karşıtıdır. Popülist liderler ile otoriter liderler arasındaki fark, Popülistlerin eylemlerini halk adına meşrulaştırmasının kolay olmasıdır. Hedef kitlenin duygularına hitap etmek için kutuplaştırıcı bir dil kullanmak suretiyle halkı yalnızca kendilerinin temsil edebileceğini iddia etmektedirler. İktidara gelen popülist liderler kendilerini mağdur olarak tanıtarak, kendilerini iktidara getiren seçmenleri horlanmış azınlık olarak göstermektedirler. Popülist liderlerin söylemleri edimseldir ve yeni bir gerçeklik yaratmaktadır. 21. yüzyılın popülist liderleri postmodern çağda bilgiyi, hızlı ve çok kanallı paylaşım dönüştürebildiği için, popülizmi güçlendirmektedirler.¹⁸

İktidardaki popülistler kutuplaştırmaya ve insanları son büyük savaş olarak görülen bir yüzleşmeye hazırlamaya devam etmektedirler. Siyasi çatışmayı mümkün olduğu kadar ahlaki hale getirmeye çalışmaktadırlar. (Chavez'e göre George W. Bush, BM toplantısında dünyaya duyurduğu üzere, şeytanın kendisinden başka bir şey değildi.) Düşman sıkıntısı yok ve bu düşmanlar, tüm ulusun düşmanlarıdır. Chavez, muhalefetin 2002'de düzenlediği bir grev sırasında, "Bu, Chavez taraftarı ya da karşıtı olmakla alakalı değildir... fakat... yurt severler ile memleket düşmanları arasında bir

¹⁶ Yetkin, **a.g.e.**, s.76

¹⁷ Selcen Öner, "Avrupa'da Yükselen Popülizm ve Radikal Sağ: Avusturya Örneği İlişkileri", Euro Politika, 2018, s. 41

¹⁸ Mine Gergün, Gülçin Arslan, "Post-Truth Çağda Popülist Liderler: ABD, Çekya, Macaristan ve Venezuela Liderleri Üzerinden Bir İnceleme", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: XXV, No:3, 2023, s.1038

meseledir.” demişti. "Kriz" bir yorum meselesidir, olayların nesnel bir açıklaması değildir. Popülistler, iktidarlarını meşrulaştırdığı için durumu bir kriz olarak nitelendirmek ve varoluşsal bir tehdit olarak sunmak istemektedirler. Yani "kriz" bir sunum olabilir, siyaset sanki sürekli kuşatma altındaymış gibi sunulabilir. Chavez ve Ekvadorlu Rafael Correa gibi isimler liderliği sürekli seferberlik olarak görmekteydiler. Popülist olmayan politikacılar bile bu şekilde davranabilmektedir. Ancak Correa çok daha ileri giderek başkanlığını sonsuz bir "kamuya hitap" olarak adlandırabilmektedir.¹⁹

Başkanlığa aday olmadan önce emlak sektöründe çalışan Donald J. Trump'ın 2016 seçimleri sırasında Cumhuriyet Partisinden adaylığını koyarak seçim kampanyalarıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin 45. Başkanı seçildi. Müslümanlara karşı ayrımcılık yapan popülist söylemlerini seçim kampanyalarında sıklıkla kullanmıştır. Trump, ABD başkanlık seçimleri ve görev süresi boyunca halkı etkilemek için, sosyal medyayı ve iletişim araçlarını kullanmaya devam etmiştir. Trump seçim politikasında Meksika'dan gelen göçmenleri engellemek, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yasadışı göçmenleri nasıl sınır dışı edeceğini ve ABD'deki Müslümanları kontrol altında tutmak gibi İslam karşıtı tavırlar sergilemiştir. Bu bağlamda Trump, post-truth sonrası dönemin önde gelen popülist figürünü temsil eden liderlerden biri olarak tanımlanıyor. Trump tüm Müslümanların terörist olduğuna inandığını gösteren söylemleri, ABD'nin liberal dokusuyla tutarsız olduğu gerekçesiyle eleştirilmiş ve bu durum dünyanın her yerinden tepkilere neden olmuştur.²⁰

Daha spesifik olarak, farklı unsurların tek bir kapta birleştirilmesiyle duygusal karışıklık yaratılır ve hesaplama yükü dinleyiciye bırakılır. Böylece söylem ve değerlendirme arasında kalan iyi ile kötü ayrımı düşüncüyü ve inançları etkilemektedir. Benzer bir strateji de tartışmalı yeni fikirlerin günlük olarak tekrarlanması ve ifade edilmesidir. Popülistler için bugün söylenenlerin yarın hiçbir

¹⁹ Müller, a.g.e., s.60-61

²⁰ Gergün, Arslan, a.g.e., S.1040

önemi yoktur. Politikacıların sıradan insanların kısa süreli hafızalarını inkâr ettiğini ve bir şeyden diğere geçiş stratejisiyle yakından ilgili olduğunu gösteren unsur da budur. Bu tespit, Türk siyasetine ilk kez 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimiyle damgasını vuran Demirel'in meşhur "dün dündür" sözünü akla getirmektedir. Demirel, siyasi hayatının ilerleyen dönemlerinde bu deyimini: "Dün dündür, bugün bugündür, yarın da yarındır." şeklinde yavaş yavaş geliştirmiştir.²¹

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POPÜLİZMİN SİYASİ PARTİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3.1. Avrupa ve Dünya Üzerindeki Popülist Siyasi Partileri Değerlendirmek

Popülizmin Avrupa ve dünya siyaseti üzerindeki etkileri karmaşık ve geniş bir konudur. Bu etkiler, ülkeden ülkeye, liderden lidere ve siyasi bağlamdan bağlama büyük ölçüde değişebilir.

Avrupa'nın bazı ülkelerinde yaşanan siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler nedeniyle korku atmosferinin ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu korku atmosferini sürdürebilmek için bir "sanal bir düşmana" ihtiyaç var. Bu noktada İslam ve göç konuları ön plana çıkmaktadır. Görünen o ki, İslam dini ve dolayısıyla Müslümanlar, Avrupa'daki popülist parti ve hareketler tarafından ötekileştirilmiş durumdadır. Avrupalı popülist liderlerin Avrupa toplumlarına hem Müslümanları hem de göçmenleri korku nesnesi olarak sundukları gözden kaçmamıştır.²²

Batı Avrupa'da popülizme yol açan temel nedenlere modernleşme ve küreselleşmeden mustarip olanların durumu örnek olarak gösterilebilir. 1980'li yıllardan sonra hızla büyüyen modernleşme ve küreselleşme hareketleri, Avrupa'nın bu bölgesinde yaşayan insanlarda göç nedeniyle kaygı yaratmaya ve küreselleşmenin

²¹ Yetkin, **a.g.e.**, s. 75

²² Mert Gevrek, "Avrupa'da Artan Popülizm: Macaristan ve Polonya Örnekleri", Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2020, s.15

onlara zarar verdiği algısını yaratmaya başladı. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra faşist iktidarların güçlendiği toplumlarda, o dönemde yaşadıkları toplumda sosyal bir değişim olduğunun anlaşılması ve toplumun eninde sonunda yozlaşacağı korkusunun bugün de aynı korkuyu tetiklediği ve küreselleşme ve göçmen karşıtlığı oluşturduğu söylenebilir.²³

Avrupalı popülist partilerin en belirgin ortak noktaları göçmen karşıtı politikalarıdır. Bu kapsamda Macaristan, göçmenlerin ülkeye girişini ve Macaristan'a girişini önlemek amacıyla sınırlara dikenli tel çitler yerleştirdi. Göçmen karşıtlığının Macaristan'dan daha çarpıcı bir örneği varsa o da İngiltere'dir. Öyle ki İngiltere, sınırlarının kontrolünü elinde tutması temelinde Brexit'i organize etti ve Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı aldı.²⁴

Avrupa siyasetinin önde gelen isimlerinden Van Rompuy, 2010 yılında popülizmi Avrupa'ya yönelik en büyük tehdit olarak tanımladığında, popülizmin oluşturduğu veya oluşturması muhtemel tehlikelerin farkında olduğunu göstermiştir.²⁵ Yunanistan'da Ocak 2015'te sol koalisyon olarak iktidara gelen SYRIZA ve Angela Merkel'in Avrupa'daki ekonomik krize çözüm olarak önerdiği kemer sıkma politikalarına karşı çıkmak için SYRIZA ile ortaklık kuran PODEMOS, sol görüşlü popülist liderlerdir. Başta PODEMOS olmak üzere her iki parti de Latin Amerika'daki sol siyasi hareketlerden ve Rafeal Corraera, Eva Morales ve hepsinden önemlisi Hugo Chavez gibi başarılı popülist liderlerden ilham aldıklarını vurgulamaktadırlar.²⁶

Macaristan'da Victor Orban ve Fransa'da Marine Le Pen sağ popülist çizgide hareket eden liderlere örnektir. Bu liderlerin ortak özellikleri, neoliberal ekonomi politikalarının yoksullaştırıcı sonuçlarını göstermeleri ve bu durumu elitlere, mültecilere ve halk düşmanlarına atfetmeleridir. Öte yandan sosyal ve ekonomik krizlerin suçu yaratılan düşmanlara yüklenmiştir. Ekonomik ve toplumsal krizlerin

²³ Sefa Kalkan, “Dünya’da Yükselen Sağ Popülizm: Macaristan’daki Popülizmin Dinamikleri”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2020, s.54

²⁴ Gevrek, a.g.e., s.18

²⁵ Gevrek a.e., s.16

²⁶ Müller, a.g.e., s.13-14

neoliberal ekonomi politikalarının doğal bir sonucu olmasıyla birlikte, bu politikaların neden olduğu işsizlik, yoksullaşma ve gelir adaletsizliği Avrupa’da sağ popülizmin yükselişini hızlandırmıştır. Böylece halkın gerçek temsilcileri olduklarını iddia eden sağcı popülist liderler, iktidarlarında önemli ilerlemeler kaydettiler. Macaristan’da Victor Orban, seçim sürecinde neoliberal ekonomi politikalarının etkisini azaltarak çok uluslu şirket ve bankaların ülke üzerindeki etkisini sınırlamaya çalışırken, iktidara geldiğinde neoliberalizmi uygulamaya devam eden bir hükümete liderlik etmiştir. Fransa’da Marine Le Pen, milliyetçi değerlere dayalı popülist siyasi tarzını 2017 Fransa başkanlık seçimlerinde Macron’a karşı etkili bir şekilde kullanmıştır. Macron’a karşı kazanılan oylar Le Pen’i iktidara getirmese de hem yoksul hem de milliyetçi değerlere sahip bir halk tabanını kontrol eden bir muhalefet lideri olarak ortaya çıkmıştır.²⁷

Günümüzde “toplumun ötekilerinin dışlanması” olarak tanımlayabileceğimiz “nativist” siyasetin kaynağı olan yeni sağ kültür politikası, dışlayıcı popülist bir söylemi benimseyen "radikal sağ" veya "popülist radikal sağ" terimleri ile tanımlanan siyasi partiler tarafından desteklenmektedir. Bu partilere örnek olarak Ulusal Cephe (Fransa), Alternatif Parti (Almanya) ve Özgürlük Partisi (Avusturya ve Hollanda) gösterilebilir. 2008-2009 yılındaki Avro krizi sonrasında, yeni sağ ekonomi politikaları sorgulansa da seçmenin kültür politikasına olan talebi hatırı sayılır düzeyde olmuştur.²⁸

Sol popülizm Latin Amerika’da Peru, Brezilya, Arjantin ve Ekvador gibi ülkelerde ekonomik ve sosyal memnuniyetsizlikten doğmuştur. Ayrıca Latin Amerika’daki sol popülist parti ve hareketler işçi sınıfına değil halka yönelmiş, ideolojik kanaatler geliştirmeden Marksist Sol’a karşı mücadele etmiştir.²⁹ ABD ‘de Donald Trump sağ popülist çizginin önemli temsilcilerinden olmuştur. O da Orban ve Le Pen gibi neoliberal ekonomi politikalarının yoksullaştırıcı sonuçlarına dikkat çekerek, bu durumu elitlere, mültecilere ve halk düşmanlarına mal etmiştir. Donald

²⁷ Ahmet Ziya Akın “Neoliberalizm Etkisinde Sağ Popülizmin Yükselişi: ABD, Macaristan ve Fransa Örnekleri”, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, C: V, No:1,2019. s.36-37

²⁸ Mustafa Çağatay Aslan, “Yeni Sağ”, Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları,

²⁹ Akın, a.g.e., s.29-30

Trump'ın seçim süreci boyunca söylemleri ve anti-elitizm, anti-neoliberalizm ve yabancı düşmanlığı üzerinden yarattığı imaj, göreve geldikten sonra da bir iş adamı gibi davranmasına engel olmamıştır. Seçim sürecindeki söylemi neoliberalizme karşı duruşuyla tutarlı olsa da iktidara geldiğinde neoliberal ekonomi politikalarına sıkı sıkıya bağlı bir lider olarak ortaya çıkmıştır.³⁰

Popülist liderlerin iktidara gelmeleri durumunda, siyasi sistemi değiştirmeye yönelik çabalar gözlemlenebilir ve ekonomik sorunlara basit çözümler sunarlar. Bu çözümler arasında korumacı ticaret politikaları, kamu harcamalarındaki artışlar, vergi indirimleri veya bazı sektörleri destekleyen politikalara önem verirler. Bu tür ekonomik politikalar, uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından soru işaretleri yaratma potansiyeline sahiptir. Popülist liderler genellikle ulusal çıkarları vurgular ve uluslararası ilişkilerde farklı bir tavır sergilerler. Bu, uluslararası iş birliği, ticaret anlaşmaları ve diğer diplomatik konularda belirsizliklere yol açar. Özellikle popülist liderlerin "biz önce" politikaları, uluslararası iş birliği ve çok taraflı kurumlarla olan ilişkileri etkiler.

Popülizmin siyasi partiler üzerinde birçok etkisi vardır ve bu etkiler, popülizmin çeşidine ve belirli bir ülkedeki siyasi sistemin yapısına göre değişiklik göstermektedir. Popülist siyasi partiler genellikle geniş bir halk kitlesi arasında destek bulmaktadır. Basit ve etkileyici mesajları, popüler liderleri ve sıkça halka doğrudan hitap etmeleri, partinin seçmen tabanını genişletme ve çeşitlendirme potansiyeli taşımaktadır. Mevcut siyasi kurumları ve kuruluşları eleştirirler. Bu durum, halk üzerinde güvensizlik yaratarak, popülist partilere yönelik destek artışına neden olur, fakat aynı zamanda siyasi istikrarsızlık ve kurumların zayıflamasına da yol açar. Popülist siyasi partiler, genellikle siyasi rekabeti kızıştırır ve toplumu kutuplaştırır. "Biz" ve "onlar" ayrımını kullanarak, belirli bir düşman veya iç tehdit karşısında birleşmeye çalışırlar. Bu durum, toplumsal bölünme ve çatışma potansiyelini artırır. Popülist partiler genellikle politika ve söylem değişiklikleri getirirler. Yapılan değişiklikler, belirli bir politika alanında daha sert bir tutumu, özgün çözümleri veya

³⁰ Akın, a.g.e., 36-37

çoğunlukçu bir anlayışı içermektedir. Halkın taleplerine uygun politikalarla öne çıkmaya çalışırlar. Bazı durumlarda popülist partiler, dış politikada daha milliyetçi veya popüler politikalara yönelmeyi tercih ederler. Neticede böyle bir yaklaşım, uluslararası ilişkilerde değişikliklere neden olduğundan ülkenin diğer ülkelerle olan ilişkilerini etkileme risklerini barındırır. Popülist partiler, genellikle mevcut siyasi sistemi değiştirmek veya yeniden yapılandırmak istediklerini belirttiklerinden anayasa değişiklikleri, seçim sistemlerinde reformlar veya siyasi kurumların güç dinamiklerinde değişiklikler içeren çalışmalar yürütürler. Ekonomik politikalarda da belirgin değişikliklere yol açarlar. Özellikle ekonomik popülizmle ilişkilendirilen politikalar arasında gelir dağılımını düzeltme, sosyal harcamaları artırma ve özel sektörü daha sıkı düzenleme gibi adımlar atarlar.

3.2. Türkiye Özelinde Popülist Siyasi Partileri Değerlendirmek

Türkiye'deki popülizm olgusuna halkın, elitlerin ve milli iradenin bakış açısından bakabiliriz. 19. Yüzyıldan itibaren Osmanlı-Türk Türk siyasi düşüncesi iki farklı kültür arasında bir mücadele vermiştir. Biri saray, divan ve Osmanlı devlet kültürü, diğeri bu elit çevrenin dışında kalan halk kültürüdür. Türkiye'de merkez-sağ popülizmin gerçek yaratıcısı Adnan Menderes liderliğindeki DP olarak kabul edilmiştir. "Yeter Söz Milletindir!" sloganıyla DP genel seçimleri kazandıktan sonra Türkiye çok partili hayat geçmiş ve DP sağ popülizmin sözcüsü haline gelmiştir.³¹ Bu noktada popülizmin nerede, ne zaman ve nasıl kullanıldığına bakılmaksızın kitlelere yönelik olduğunu hatırlamakta fayda vardır. Unutulmamalıdır ki, tarihte hiçbir güç, kendisini hukuki bir temele oturtmadan, yalnızca zor kullanarak varlığını sürdürülemez. Türkiye özelinde tek parti döneminde Mustafa Kemal ATATÜRK'ün bile açıkça 'Köylü milletin efendisidir' dediğini unutmamalıyız.³²

³¹ Ali Çarkoğlu, 'v.d.', "Popülizm Teorileri Işığında Türkiye'de Popülizmin Tarihsel Gelişimi: Siyasi Partiler Üzerine Bir İnceleme", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: XXII, No:1, 2022, s.330-333

³² Fulya Özkan, "1950'lerin Popülizm Açısından Bir İncelemesi", Journal of Historical Studies, 2004, s.36

Süleyman Demirel'in liderliğindeki AP, DP'nin siyasi popülizmini devralmıştır. Süleyman Demirel'e göre AP Türk milletinin yüreğinden doğan asil ve onurlu bir partidir. Bu nedenle Türk halkının kalbinden gelen her şey gibi güzel ve canlıdır.

1960-70'lerde AP'nin karşısında iki farklı popülist ideoloji bulunmaktaydı. Biri CHP içinde İsmet İnönü'nün kurucusu olduğu Ortanın Solu fikri ve bu fikrin yürütücüsü Bülent Ecevit'tir. Ecevit'e göre, CHP'nin halk tanımı köylüler, işçiler ve şehirde tutunmaya çalışan gece kondu sakinleridir. 1973 yılındaki milletvekili seçimleri öncesinde, Sivas'ın Yıldızeli ilçesinde seçim gezisi sırasında, Ecevit'e seslenen yaşlı bir kadın sayesinde, kendi popülist lakabı "Karaoğlan" ı kazandıran ve CHP'yi "halkın içinden gelen bir parti" ye dönüştürmüştür.³³ DP'ye karşı çıkan diğer popülist ideoloji ise Necmettin Erbakan'ın önderlik ettiği Millî Görüş hareketidir. Erbakan'a göre halk değil millet kavramı vardır ve bu millet sadece Türkleri değil, aynı inancın etrafında bulunan bütün Müslümanları kapsar. Türkiye 1980'li ve 1990'lı yıllarda ANAP lideri Turgut Özal'ın faydacı siyasal popülizmiyle karşılaşmıştır. Özal'ın halk kavramı da Müslüman-Türk milleti idi fakat Özal otoriter, milliyetçi ve muhafazakardı. Yine 1999 yılında okuduğu bir şiir nedeniyle 10 ay hapis cezasına çarptırılan İstanbul Belediye Başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan eski partisi RP'den de ihraç edilmiş bir siyasi isimdi. Çağdaş siyasetin önemli isimleri arasında yer alan Erdoğan, 21. Yüzyıl popülizmine yön vermiştir.³⁴

Popülizm, Türkiye'de siyasi ve toplumsal dinamiklerle birlikte çeşitli dönemlerde önemli bir rol oynamıştır. 2000'lerin başından itibaren Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki AKP, Türkiye'de popülist bir siyasi akımın öncüsü olmuştur. Erdoğan liderliğindeki AKP'nin popülist eğilimleri hem ekonomik başarıları hem de demokratik kurumlara yönelik eleştirileri içermektedir. Erdoğan, halka doğrudan hitap eden karizmatik bir lider olarak öne çıkmış, ekonomik büyüme, sosyal hizmetler ve altyapı projeleri gibi somut başarıları vurgulayarak geniş bir destek tabanı

³³ Çarkoğlu, 'v.d.', a.g.e., s.333

³⁴ Çarkoğlu, 'v.d.', a.e., 333-335

oluşturmuştur. Erdoğan'ın liderliğindeki AKP, Türkiye'de siyasi İslam'ı ve milliyetçiliği içeren bir popülizm biçimini benimsemiştir. Bu durum, dini sembollerin ve milli gururun vurgulanmasıyla birlikte, hükümetin politikalarını "millete hizmet" olarak sunma çabalarını içermektedir. AKP dönemlerinde ekonomik büyüme, özellikle 2000'lerin ortalarından itibaren dikkat çekici hale gelmiştir. Ancak bu dönemdeki ekonomik büyüme, bazı eleştirilenlere göre sürdürülebilirlik sorunlarına ve gelir adaletsizliğine yol açmıştır. Erdoğan'ın ekonomik popülizmi, sosyal yardım programları, kredi kolaylıkları ve altyapı projelerini içermektedir. Erdoğan'ın liderliğindeki AKP'nin zaman içinde otoriter eğilimler sergilediği ve demokratik kurumların zayıfladığı eleştirileri yapılmaktadır. Basın özgürlüğü, yargı bağımsızlığı ve siyasi muhalefetin durumu gibi konularda endişeler ortaya çıkmıştır.

Türkiye'deki popülizm, toplumsal bölünmelere de sebep olmuştur. Özellikle son dönemlerde, siyasi kutuplaşma ve toplumsal gerilimler artmış, farklı gruplar arasında derin ayrılıklar görülmüştür. Türkiye'nin dış politikasında izlenen bazı stratejiler, milliyetçilik ve popülizmin etkisi altında şekillenmiştir. Özellikle bölgesel konularda sert bir dış politika izlenmiş ve milliyetçi söylemler öne çıkmıştır. Ülkemizde popülizm, geniş destek bulan ve eleştiri alan bir fenomen haline gelmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

POPÜLİZMİN KURUMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

4.1. Popülizmin Kurumlar Üzerindeki Etkileri

Popülizm kurumlar üzerinde kaçınılmaz etkilere sahiptir. Popülist liderler ve partiler, sıkça demokratik kurumları eleştirir ve mevcut sistemde değişiklikler yapma vaadiyle hareket ederler. Neticede, demokratik kurumların zayıflamasına ve güçler ayrılığı ilkesinin tehlikeye girmesine neden olurlar. Sıklıkla medyayı kontrol etme veya etkileme eğilimindedirler. Basın özgürlüğü konusunda baskılar ve sansür girişimleri, demokratik kurumların sağlıklı işleyişini tehlikeye atmasına sebep olur. Popülizm, yargı bağımsızlığına yönelik tehditler içerdiğinden, yargının bağımsız

kararlarının sorgulanmasına, yargıçları etkilemeye veya yargı sistemini kendi politik ajandalarına göre şekillendirmesine yol açmaktadır.

Popülistler bir ülkeyi sömürgeleştirmeye veya "işgal" etmeye çalışırlar. Bunu yapmaya çalışanlara Macaristan ve Polonya güncel örnekler olarak kabul edilebilir. Viktor Orban ve Fidesz partisinin yapmaya çalıştığı temel değişikliklerden ilki, kendi partisinin destekçilerinin tarafsız olması gereken bürokratik pozisyonları doldurmasına izin verecek şekilde kamu hizmeti yasasını değiştirmektir. Hem Fidesz hem de Polonya Jaroslaw Kaczynski'nin Hukuk ve Adalet Partisi (PIS), yargının bağımsızlığına karşı derhal harekete geçti. Mevcut mahkemelerin çalışma düzeni değiştirilerek yeni hakimler atandı. Polonya'da bugüne kadar yapıldığı gibi sistemin tamamını değiştirmenin mümkün olmadığı durumlarda yargı sisteminin felce uğraması da iktidar açısından kabul edilebilir bir seçenek haline geldi. Medya yetkilileri ve gazetecilere Ulusal çıkarlara zarar veren haberler ve yayınların yapılmamasına dair net bir mesaj verildi. Partisini baltalamaya kararlı kötü niyetli bir "ağ"ın varlığına inanan Kaczynski için Gizli Servis'i kontrol altında tutmak da önemliydi. Bu girişimleri eleştirenler, eski seçkinlerin emriyle iftiraya uğradı ya da eleştirenler doğrudan hain olarak damgalandı; bu da partilerin kendilerine benzeyen ve istedikleri gibi görünen bir devlet yaratmalarına yol açtı.³⁵

Popülistlerin "kurumlara karşı" olma eğiliminde oldukları aşikardır. Güçlerinin tükenmeyeceği ve bitmeyeceği eğilimindedirler. Ahlaki açıdan doğru siyasi sonuçlar üretmediğine inandıkları kurumlara direnme yolunu tercih ederler. Ve bu sadece muhalefetteyseler geçerlidir. İktidardaki popülistlerin kurumlarla yani kendi kurumlarıyla hiçbir sorunu yoktur.³⁶

Popülist liderler, parlamenter sistemde değişiklikler yapma eğilimindedirler. Sonuçta bu davranış şekli yürütme organına geniş yetkiler verilmesi veya tek bir liderin daha fazla yetki kazanması anlamına gelmektedir. Bu durum, güç dengelerini

³⁵ Müller, a.g.e., s. 63

³⁶ Müller, a.e., s. 79-80

değiştirerek demokratik kurumları etkiler. Bazı popülist liderlerin, popülizmle birlikte otoriter eğilimlere yönelmeleri mümkündür. Alınan bu pozisyon demokratik kurumların sınırlarını aşarak daha otoriter bir yönetim biçimine doğru kayışını beraberinde getirir. Popülizm toplumsal kutuplaşmayı artırdığından, demokratik kurumların etkisinin zayıflamasına ve farklı gruplar arasındaki gerginlikler demokratik kurumların sorunları çözme yeteneklerini olumsuz etkilemesine neden olur. Popülizm, siyasi sistemin istikrarını etkilediğinden, sürekli politika değişiklikleri ile kurumların etkili bir şekilde çalışmasının zorlaştırmasına ve uzun vadeli planlamayı olumsuz etkilemesine sebep olur. Netice olarak, popülizmin kurumlar üzerindeki etkileri karmaşık ve çok yönlüdür. Popülist hareketler, demokratik kurumları güçlendirebilirken aynı zamanda onları zayıflatma risklerini barındırmaktadır.

4.2.Popülizmin Sivil Toplum Kuruluşları ve Mesleki Örgütler Üzerindeki Etkileri

Popülizmin, sivil toplum kuruluşları ve mesleki örgütler üzerindeki etkilerini görmek mümkündür. Bu etkiler genellikle popülist liderlerin ve hükümetlerin bu kuruluşlarla olan ilişkileri ve bu kuruluşların işlevselliğini içermektedir. Sivil toplum kuruluşları ve mesleki örgütlere eleştirel bir yaklaşım benimserler. Bu kuruluşlar, hükümet politikalarına ve popülist liderlere karşı çıkabilecekleri için popülistler tarafından bu kuruluşların bir parçası olarak görülmektedirler. Popülist liderler, sivil toplum kuruluşlarını kendi politikalarını desteklemek veya eleştiriye karşı koymak için kullanırlar. Bu tutum, sivil toplumun bağımsızlığına ve etkinliğine yönelik bir tehdit oluşturduğu gibi, sivil toplum kuruluşlarının finansmanının kısıtlanmasına veya kuruluşların kaynaklarına erişimi konusunda kısıtlamalara gidilmesine sebep olur. Bu nedenle, bağımsız çalışma yetenek ve etkileri azalır. Popülist yönetimler, sivil toplumun ifade ve toplantı özgürlüğüne kısıtlamalar getirmek suretiyle, eleştirel seslerin bastırılması ve hükümetin politikalarına karşı çıkan grupların susturulması amaçlanmaktadır. Bu yaklaşım tarzı, toplumsal bölünmeyi artırmak ve sivil toplum kuruluşlarının toplumdaki etkilerini zayıflatmak olarak hedeflenmektedir. Farklı gruplar arasındaki kutuplaşma, sivil toplumun geniş bir kesime etki etme yeteneğini olumsuz etkiler. Popülist liderler, politika belirleme süreçlerine doğrudan müdahalede

bulunurlar. Sivil toplum kuruluşlarının politika yapma süreçlerinde etkin olma yeteneklerini zorlaştırırlar.

Popülist hükümetin anlaşılması gereken bir yönü daha vardır. İktidardaki popülistler, kendilerini eleştiren sivil toplum kuruluşlarına karşı sert davranırlar. Sivil toplumu bozmak ya da bastırmak sadece popülistlerin davranışı değildir. Ancak onlar için sivil toplumun muhalefetinin özel bir ahlaki ve etik anlamı vardır. Bu sembolik bir sorun yaratmaktadır. Bu itiraz, insanların kendi ahlaki temsillerine ilişkin münhasır hak iddialarını baltalar. Bu nedenle sivil toplumun aslında sivil toplum olmadığını ve halk muhalefeti gibi görünen şeyin aslında gerçek halkla ilgili olmadığını göstermek önemlidir. Rusya'da Vladimir Putin'in, Macaristan'daki Viktor Orban ve Polonya'da PİS'in neden sivil toplum kuruluşlarını yabancı güçler tarafından kullanıldığını göstererek itibarsızlaştırdığını açıklayabilir. Bir anlamda popülistler, liderlerinin yorumladığı şekliyle halk fikrine karşı çıkanları susturarak veya itibarsızlaştırarak, konuştukları insanları entegre etmeye çalışırlar. Yani ne PİS hükümeti ne de Fidesz hükümeti yalnızca bir hükümet kurmak değil aynı zamanda bir halk da yaratmak isterler. Bunu genellikle vekaleten hareket eden hükümet yanlısı bir sivil toplum yaratarak yaparlar. Popülistler her zaman adına konuştukları homojen bir ulus yaratmayla ilgilenirler.³⁷

Popülist yönetimler, insan hakları savunucuları ve hukukun üstünlüğüne bağlı kuruluşlara yönelik tehditler içerdiğinden, haliyle toplumdaki temel hak ve özgürlüklerin zayıflamasına neden olmaktadır. Popülist liderler, halkın doğrudan katılımını teşvik etme eğiliminde olduğundan, ancak bu durum, sivil toplumun rolünü sınırlayabilir ve halkın karar alma süreçlerine etkileşimini daha çok lider merkezli hale getirmesine sebep olmaktadır.

³⁷ Müller, a.g.e., s.66-67

4.4. Popülizmin Basılı, Görsel ve Sosyal Medya Üzerindeki Etkileri

Popülizmin basılı, görsel ve sosyal medya üzerinde etkileri birçok şekilde kendini gösterebilir. Bu etkiler, popülist liderlerin ve hareketlerin medya kullanım tarzına, iletişim stratejilerine ve genel politikalarına bağlı olarak değişiklik gösterdiğinden, popülist liderler daha çok basılı medyada manşet kontrolü ve haber yayını üzerinde etkili olurlar. Bu hava, popülist politikaların ve mesajların vurgulanmasını sağlamaya yarar. Sıklıkla basılı medyayı eleştirir ve "yandaş" veya "düşman" olarak tanımlanan medya kuruluşlarına karşı bir kampanya yürütme yolu seçilir. Bu durum, halkın güvenini sarsmasına neden olur. Basılı medyada iletişim doğruluğunu sık sık sorgularlar ve haliyle, kamuoyu önünde medyaya güvenin azalmasına neden olurlar.

Popülist liderler çoğunlukla televizyon konuşmaları ve kitlesel mitinglerle doğrudan halka hitap ederler. Bu atmosfer, popülizmin kişisel bir lider figürü etrafında şekillendiği ve bu figürün gücünü gösterdiği bir platform sağlar. Medya şovlarını etkili bir şekilde kullanırlar. Dikkat çekici olaylar, özel röportajlar ve medya aracılığıyla popülerleştirilen olaylar, popülist liderin mesajlarının güçlü bir şekilde ulaştırılmasını sağlar. Sosyal medyayı doğrudan halkla iletişim kurmak ve destek toplamak için kullanmaktan çekinmezler. Geleneksel medya kanallarını bypass ederek halka ulaşma fırsatı yaratırlar.

Popülizmin yükselişinin nedenlerinden biri de teknolojinin gelişmesi ve sosyal medyanın siyasi liderler için doğrudan bir iletişim mekanizması olmasıdır. Sosyal medya ve siyasal iletişim, popülist hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmakta ve politikacıların ve siyasi partilerin siyasi fikirlerini seçmenlerine aktarmalarına yardımcı olma konusunda oldukça etkilidir.³⁸

³⁸ Sinem Yaşa, "Bir Gündem Analizi Olarak Sosyal Ağ Popülizmi: Türkiye Ne Konuşuyor?", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2021, s.113

Medya, popülizmin görünürlüğünü ve yükselişini teşvik eden etkili bir seferberlik aracıdır. Bu güçlü araç, "siyasi girişimciler" olarak adlandırılacak popülist aktörlerin argümanlarını ifade etmelerine veya aktarmalarına olanak tanımaktadır. İstedikleri mesajları doğrudan seçmene ulaştırabilmektedirler. Popülist liderler medyayı kullanmayı sever çünkü kendileri ile hedef kitleleri arasındaki engelleri aşabilirler ve medya aracılığıyla "halkla yakın ilişki" duygusu yaratarak, parti organizasyonlarına veya gösterilere olan ihtiyacı azaltabilirler. Liderler medya aracılığıyla, konu/problem bazlı bir gündem belirleyebilir ve seçmenle etkileşimi güçlendirilebilirler. Bu tür medyadaki tartışmaların yürütülmesinde sessizlerin sesi olmak yaygınlaşırsa daha olumlu bir imaj ortaya çıkacaktır.³⁹

Son yıllarda dünyada popülizmin yükselişiyile medya da bu alana odaklanmaya başlamıştır. Medya bağlantılı popülist liderler sıklıkla medya aracılığıyla meşruiyet kazanmış ve iletişim stratejilerini kullanmaktadır. Medya gerçekten de popülizmi yaymanın bilinçli araçlarından biri haline gelmiştir. Popülist olgu, medya aracılığıyla popülizmin yükselişini hızlandırmıştır. Medya, popülist söylemde seçkinler olarak adlandırılan yönetici sınıf tarafından yönetilmektedir. Dolayısıyla statükoya saldırıldığında medyayı kullanma eğiliminde olduklarından medyada popülist söylemler yaratabilmektedirler.⁴⁰

Medyanın ön saflarında yer alan popülistler kamuoyunu manipüle etmede oldukça etkilidirler. Örneğin Trump medyanın dikkatini çekmek için sürekli takma ad kullanmıştır. Trump başlangıçta ilk adı John Barron'u kullanıyordu. Sırasıyla John Miller ve daha sonra David Dennison'u kullandı. Böylece diğer tüm popülist liderler gibi Trump da medyada yer almak için elinden geleni yapmıştır. Trump'ın Twitter hesabının 2016 seçim kampanyasında da benzer bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir.

³⁹ Tuğçe Erçetin, Emre Erdoğan, "Popülist Liderlerin Başarısını medya Sistemleri Perspektifi ile Karşılaştırma: Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda ve Türkiye", Moment Dergi, C:6 No:1, 2019, s.49

⁴⁰ Yaşa, a.g.e., s.120

Twitter sayesinde “Gerçek Amerikalılar”, kendini “yüz kırk karakterin Hemingway’i” ilan etmiş bir adama doğrudan erişebilirler.⁴¹

Victor Orban her Cuma, Macar radyosunda bir röportaj veriyordu ve Chavez, sıradan insanların arayıp ülkenin başkanına endişelerini anlattığı ünlü program Alo Presidente (Alo Başkan)’nin sunuculuğunu yapıyordu. Bu gösteride başkan bazen seyirciler arasında bulunan hükümet üyelerine doğrudan emirler veriyordu. (Chavez bir defasında savunma bakanına canlı yayında Kolombiya sınırına on tabur tank göndermesini emretmişti.) Tavizler bazen kamerayla duyuruluyor ve gösteri bazen altı saat kadar sürüyordu. Bugün Correra ve Bolivya Devlet Başkanı Evo Morales bunun gibi televizyon programlarına çıkmaktadır.⁴²

Sosyal medya, popülist liderlerin popülerliğini artırmak için güçlü bir araçtır. Sosyal medya platformları, liderin takipçi kitlesini genişletme ve politikalarını daha etkili bir şekilde tanıtmaya imkân sunar. Popülist liderler, sosyal medyayı algı yönetimi ve propaganda için kullanırlar. İletişim stratejileri aracılığıyla, kendi mesajlarını güçlendirmek ve rakiplerine karşı algı oluşturmak için sosyal medyayı manipüle etme yolunu seçerler. Sosyal medya destekçilerini bir araya getirme ve karşıtlarına karşı kutuplaştırma konusunda etkili bir araçtır. Propaganda ve yanıltıcı bilgiler, sosyal medya aracılığıyla kolayca yayılır. Sosyal medya, popülist liderlerin politikalarını tanıtmaya ve seçim kampanyalarını yürütme konusunda önemli bir rol oynar. Doğrudan halkla etkileşim, destek toplama ve popülerleşme süreçlerinde kilit bir faktördür.

⁴¹ Müller, a.g e., s.53

⁴² Müller, a.e., s. 61

BEŞİNCİ BÖLÜM

POPÜLİZMİN SEÇMENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

5.1. Popülizmin Seçmenler Üzerindeki Etkileri

Popülizmin seçmenler üzerinde etkileri genellikle popülist liderin iletişim tarzı, politikaları ve toplumsal taleplere yanıt verme şekli ile ilişkilidir. Popülist liderler genellikle seçmenlerin güvenini kazanmaya çalışır ve onların endişe ve beklentilerine odaklanır. Buna istinaden, politik süreçlere ve liderlere olan ilgiyi artırmasını sağlar. Çoğunlukla halkın günlük sorunlarına ve taleplerine odaklanarak politikalarını belirlerler. Popülizm, seçmenleri "biz" ve "onlar" kategorilerine ayırarak kutuplaştırdığından, seçmenlerin birbirlerine karşı daha şiddetli bir şekilde ayrılmasına ve politik çatışmalara yol açmasına neden olur. Hali hazırda siyasi partilere veya kurumlara karşı çıkararak siyasi rekabeti kızıştırırlar. Bu sonuç, seçmenler arasında politik çeşitliliği artırır.

Anayasal (liberal) demokratik sistemlerin temel özelliği; yöneticilerin, genel ve eşit oy ilkesine göre düzenli aralıklarla yapılan adil ve özgür seçimlerle belirlenmektedir. Adil ve özgür seçimlerde seçmen tercihlerinin oluşmasında belirleyici faktörler, rasyonel değerlendirmeye dayalı tercihler ve psikolojik faktörlere dayalı tercihler olarak iki grupta incelenebilir. Seçmen ile siyasi alternatif arasındaki ilişkinin kalitesi, seçmenin davranışının rasyonel ya da psikolojik faktörler tarafından şekillendirilmesinden etkilenmektedir. Seçmenin davranışının seçmenin rasyonel değerlendirmesi sonucu oluştuğu durumlarda; Seçmen aktif, parti pasif durumdadır. Seçmenlerin ilgisini çekmesi gereken siyasi bir alternatif; Belirli bir ideoloji çerçevesinde politika üretmek ve tartışarak seçmenle yüzleşmek yerine, seçmenin güncel taleplerini takip etmeli ve seçmenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek politikalar geliştirmelidir. Oy verme davranışının psikolojik faktörler tarafından şekillendiği durumlarda seçmen pasif, siyasi alternatif ise aktiftir; çünkü seçmen ait olduğu partinin

veya adayın politika ve söylemlerini, bu politika ve söylemlerde çelişkiler olsa bile desteklemeye hazırdır.⁴³

Popülist liderler, elitlere karşı duygusal bir bağ oluşturarak seçmenlerin destek ve bağlılığını kazanmaya çalışırlar. Bu hal ve hareketler, liderin halkla daha güçlü bir bağ kurmasına olanak tanır. Popülist liderler genellikle politika ve söylem değişiklikleri getirirler. Basitleştirilmiş mesajlar, doğrudan ifadeler ve radikal politika önerileri, seçmenlerin dikkatini çeker ve destek bulur. Mevcut siyasi sistemi sorgular ve eleştirir. Bu tür davranış şekilleri, seçmenler arasında müesses nizam karşıtı bir tutumu güçlendirir ve popülist liderlere olan desteği artırır.

Popülist liderler dış politikada milliyetçi bir tavır benimserler. Benimsenen bu tutum ve hareketler, seçmenler arasında milliyetçilik ve vatanseverlik duygularını artmasına neden olur. Karar alma süreçlerini hızlandırma ve net politika kararları alma eğiliminde olduklarından, seçmenlerin politika süreçlerine daha hızlı tepki vermelerine neden olurlar.

Popülist iddiaların savunucuları ve özellikle seçimlerde popülist partilere oy veren seçmenler, “korkular” (modernleşme korkusu, küreselleşme korkusu vb.) ve “öfke”, “kızgınlık” ve “hınç” gibi “duygular” üzerinden hareket etmektedir.⁴⁴ Popülist politika ve söylemler, seçmen davranış biçimlerini doğrudan etkilediğinden, seçmenler üzerindeki etkileri de genellikle duygusal, ideolojik ve siyasi faktörlere dayanır. Popülist liderler genellikle seçmenler üzerinde duygusal bağlar kurmaya çalışırlar. Halka doğrudan hitap eden, onların endişelerini paylaşan ve duygusal tepkiler uyandıran söylemler, seçmenler arasında güçlü bağlar oluşturur. Genellikle müesses nizam olarak adlandırdıkları mevcut siyasi elitlere karşı bir tutum benimserler. Bu tarz bir yaklaşım, seçmenler arasında anti-sistem ve müesses nizam karşıtı bir tutumu güçlenmesine neden olur. Popülizm, seçmenleri kamplaştırarak "biz" ve "onlar"

⁴³ Mustafa Çağatay Aslan, “**Seçmen Davranışı**”, Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları

⁴⁴ Müller, a.g.e., s.27

ayrımını vurguladığından, siyasi kutuplaşmayı artırır ve seçmenleri daha belirgin politik kamplara itilmesine sebep olur.

Popülizm, genellikle karizmatik liderlere odaklanır. Bu tipolojideki liderler, seçmenlerin dikkatini çeker ve liderin kişisel çekiciliği, politik destek kazanmasında önemli bir faktör olarak ortaya çıkar. Popülist liderler, halkın günlük sorunlarına ve taleplerine odaklanmış bir politika belirlerler. Haliyle bu yol, seçmenlerin ihtiyaçlarına daha duyarlı bir politika oluşmasını sağlar. Popülizm genellikle güçlü lider figürlerini vurgular. Seçmenler arasında, güçlü bir liderin ülke için çözüm getirebileceği ve etkili bir şekilde liderlik yapabileceği algısını güçlendirir. Popülist liderler, genellikle milliyetçilik vurgusu yaparlar. İzlenen bu çizgi, seçmenler arasında ulusal birlik ve güçlü bir vatanseverlik duygusu oluşmasına, seçmenleri birbirlerinden daha fazla ayırmasına ve siyasi karşıtlıkları artırmasına yol açtığı gibi, seçmenlerin belirli bir lider veya partiyi destekleme eğiliminde olmalarına da neden olur. Popülist liderlerin karmaşık konuları basitleştirilmiş mesajlarla açıklamaları, seçmenlerin politikaları daha kolay anlamasını sağlar, ancak aynı zamanda politikaların yeterince derinlemesine ele alınmadığı eleştirilerine yol açar.

Psikolojik faktörlerle şekillenen seçmen davranışı söz konusu olduğunda seçmenin belirli bir siyasi tercihe bağlılığı belirleyici olmaktadır. Aidiyetin kaynağı kuşaktan kuşağa aktarılan siyasi bir konum, oy verme alışkanlığı ya da seçmenin doğuştan sahip olduğu ve kimliğinin önemli bir parçası olarak gördüğü uyruk, anadil ve din gibi bir özellik olabilir. Örnek olarak yine parti liderinin "karizmasına" bağlı olarak ortaya çıkan aidiyet duygusu ve seçmenin davranışları ile siyasi liderin söylemleri arasındaki paralellik, psikolojik etkilere bağlı olan seçmen davranışına örnektir. Seçmenin hangi partiye veya adaya hiçbir zaman oy vermeyeceği sorusuna vereceği yanıt bazen seçmenin tercihlerinde belirleyici olmaktadır.⁴⁵

Seçmen davranışının sosyolojik modeline bakıldığında, karar verme aşamasında bireylerin kişisel tercihlerinden ziyade, ait olduğunu hissettiği grubun

⁴⁵ Aslan, "Seçmen Davranışı", a.g.e.

kolektif kararlarını takip etme eğilimi görülmektedir. Böyle bir durum, karar alma mekanizmasını grup kimliğinden uzak bir sınıf yapısının sonucu haline getirdiği gibi, seçmenlerin de mevcut siyasal etkileşimden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Son dönemin trendi olarak görülen popülizmin etkisinin sosyolojik bir model çerçevesinde değerlendirilmesinin uygun olmayacağı unutulmamalıdır. Diğer bir model olan rasyonel seçim ise seçmenlerin tüm girdi ve çıktıları ayrı ayrı değerlendirip bireysel çıkarları/faydaları doğrultusunda karar vermelerini önermektedir. Bu model, tüm seçmenlerin bilgili olduğunu, parti politikaları, ideolojileri ve programlarından haberdar olduğunu varsaymaktadır.⁴⁶

Popülistler halkın sürekli siyasetin içinde olmasını istemezler. Referandum, üzerinde düşünülmüş kararların gerçek vatandaşlar arasında açık tartışmaya sunulmasının bir yolu değildir. Aksine, halkın liderinin halkın gerçek çıkarı olarak gördüklerini bir kimlik meselesi olarak onaylamak anlamına gelmektedir. Halkın siyasete katılmasını istemeyen popülizm oldukça doğru bir önermedir.⁴⁷

5.2. Popülizmin Toplum Kesimleri Üzerindeki Etkileri

Popülizm, toplumu genellikle "biz" ve "onlar" şeklinde kutuplaştırdığından, bu durum, farklı sosyal gruplar arasında gerginlikleri artırarak toplumsal birliğin zayıflamasına neden olur. Haliyle bu hal ekonomik sınıflar arasında çatışma potansiyelini artırır. Popülist liderler, çoğunlukla ekonomik eşitsizliklere vurgu yapar ve "elitler" veya "müesses nizam" olarak adlandırdıkları gruplara karşı bir tavır sergilerler. Farklı sosyal, etnik veya kültürel gruplar arasında gerilimin artmasına zemin hazırlarlar.

Bazıları popülizmin öncelikle kendilerine popülist diyenlerle ilişkilendirilmesi gerektiğine inanmaktadır. 19. yüzyıl Rus Narodniki'ler, Rus

⁴⁶ Didem Doğanyılmaz Duman, "Popülist Söylemin Seçmen Davranışlarına Etkisi: Jair Bolsonaro'nun Seçim Kampanyasının İncelenmesi", Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 2020, s.197

⁴⁷ Müller, a.g.e., s.47

köylülüğünü idealleştiren ve kırsal komünü totaliter bir siyasi model olarak gören entelektüellerdi. Ayrıca kitlelere siyasi tavsiye ve rehberlik sağlamak için "halka gitme"yi savundular. (Birçok şehirli entelektüel gibi onlar da köylülerin umdukları kadar hoş karşılanmadığını ve aydınların köylülerin sözde "saf yaşam tarzına" dayanan siyasi programının geniş çapta kabul edilmediğini öğrendiler.) 19. yüzyıl sonlarında gözlemcilerinin çoğu Rusya ve ABD'de de Benzer bir dönemde, "popülizm" olarak adlandırılan bir hareketin ortaya çıkmasının arkasında bir neden olması gerektiğine inanıyorlardı. Her iki hareketin de (en azından 1970'lere kadar) köylüler ve çiftçilerle ilişkili olması, popülizmin kırsal alanlarla bir ilgisi olması gerektiği veya popülizmin hızla modernleşen bir toplumda muhafazakâr ve maddi olarak zayıf bir grubun isyan edeceği fikrini gündeme getiriyordu.⁴⁸

Popülizm, genellikle dini ve kültürel değerlere vurgu yapar. Bu tarz bir yaklaşım, toplum içinde belirli dini veya kültürel gruplar arasında destek ve karşıtlık oluşmasına neden olmaktadır. Popülistler medya ve haber algısını şekillendirme eğilimindedirler. Popülist liderler, medya üzerinde etkili bir kontrol sağlamaya çalışarak toplumun haber alma biçimini etkilemeye çalışırlar. Demokratik kurumlara ve süreçlere duyulan güveni zayıflatarak, toplumda demokratik değerlere olan inancın azalmasına neden olurlar. Popülizm, toplumsal muhalefeti ve protestoları teşvik ederek halk, popülist liderlere veya politikalara karşı çıkma eğiliminde olmasını sağlarlar.

Popülist liderler, toplumun belirli bir kesimini diğerlerine karşı mobilize etmeye meyillidirler. Göç konusunu vurgulayarak ulusal kimlik üzerinde etki yapmasını sağlarlar. Göçmenlere karşı çıkma veya "vatanseverlik" vurgusu, toplum kesimleri arasında bölünmelere neden olur. Etnik ve kültürel gruplar arasındaki farklılıkları ön plana çıkartarak, toplum içinde ayrışma ve gerilimlere yol açarlar.

Bazı popülistler, kalabalığın favorilerine özgürce boyun eğme ve hatta kendi egemenliklerini destekleyecek sosyal sınıfları etkili bir şekilde yaratma araçlarına sahip olacak kadar şanslıydılar. Petrol fiyatlarındaki artıştan Chavez önemli ölçüde

⁴⁸ Müller, a.g.e., s.34-35

yararlandı. Orta ve Doğu Avrupa hükümetleri için Avrupa Birliği'nin kaynakları, otoriter Arap hükümetleri için petrolün oynadığı rolün aynısını oynadı. Hükümetler destek satın almak veya vatandaşları susturmak için sübvansiyonları kullanabilir. Ayrıca kendi gerçek insan vizyonuna uygun, rejime sadık bir toplumsal sınıf yaratmayı da başardılar. Chavez, "Bolivarcı Devrim"den büyük fayda sağlayan boliburguesia'yı kurdu. Erdoğan, AKP hükümetinin sağladığı ekonomik kalkınmanın bir sonucu olarak orta sınıfın sürekli desteğinden yararlanmaya devam etmektedir. (Bu orta sınıf, bir yanda Batılı seküler seçkinlerle, diğer yanda Kürtlerle karşı karşıya gelen İslam dininin ideal temsilini temsil ediyor). Macaristan'da Fidesz'in idealleri ekonomik başarı, aile değerleri (çocuk sahibi olanlara devlet yardımı sunulmakta) ve dindarlık ile Orban'ın 'Hıristiyan-millî' kültürüyle uyumlu yeni bir grup inşa etmiştir.⁴⁹

Popülizm demokrasiyi değişikliğe uğratar. İktidar partisi, yeterli çoğunlukla, ülkeyi halkından çalan komünizm sonrası veya liberal seçkinler yerine, "Gerçek Macarlara" veya "Gerçek Polonyalıları" layık kılacak yeni bir anayasa taslağı hazırlayabilir. Bu eski seçkinler, ekonomik liberalizmi, çoğulculuğu ve "açık" toplumları savunmanın yanı sıra temel hakların korunmasında da kesinlikle faydalıdır. Orbán bu nedenle "artık vatan yok, yatırım bölgeleri var" diyerek açık toplumu eleştirebilmektedir. Polonya'da, Alman ekonomik çıkarları sözde "toplumsal cinsiyet ideolojileri" ve anayasayı savunan STK'lar tarafından birbirine bağlanıyor ve bunlara saldırılıyor. Kısacası anti-kapitalizm, kültürel milliyetçilik ve otoriter politikalar birbiriyle yakından bağlantılıdır.⁵⁰

Popülistlerce halka verilen ücret zammı, daha kolay emeklilik gibi vaatlerle değil, demokratik ilkelerin kapsamlı bir şekilde yeniden inşasıyla aşılabılır. Kapitalizmin faydalarının sosyal katmanlara yayılmasına, yeni işler üretilmesine, vatandaşların gelirlerinin odak noktasının, uygulanabilir formlara dönüştürülmesi olmalıdır. Z Kuşağı, kadınlara veya çevresel duyarlılıkları güçlü olan grupların demokrasi yanlısı gruplara, güven duymaları bu faktörlere bağlıdır. Popülist

⁴⁹ Müller, a.g.e., s. 65

⁵⁰ Müller a.e., s.75

olmayanları destekliyorlarsa, siyasi risk karşılığında ne kadar prim aldıkları ve süreçte kendilerini nasıl konumlandıkları açıkça belirtilmelidir.⁵¹

Popülizme karşı karar veren partilerin demokrasiler üzerinde toksik etkileri olan kimlik temelli bölünmeleri önleme sorumluluğu da var. Etnik milliyetçilik, toplumsal barışı koruma riski taşıyan geçmiş zaferlerin süslediği bölücü taktiklerle körüklenmektedir. Vatandaşların bu yaklaşıma gururla karşı çıkması gerekmektedir. Toplumun farklı kesimlerini ırk, etnik köken, din gibi konularda birbirlerinden uzaklaştırmayan, ortak inancı merkeze alan, başarısı için adil rekabet koşullarına, insanların kendilerinin ve toplumlarının gelişmesine katkıda bulunmasına ve "sivil milliyetçiliği" öne çıkaran bir siyasal dille toplumsal uzlaşma perspektifi benimsenmelidir. Burada artan hoşgörüsüzlüğe, toplumlara birleştiren güvenle, karşılık verme sorumluluğu vardır. Vatanseverlik temelinde sağa veya sola kayan seçmenleri bir araya getirecek, dengeli siyasete yönlendirecek stratejilerle demokrasi savunulmalıdır.⁵²

⁵¹ <https://www.perspektif.online/populizm-nereye-kadar/>

⁵² <https://www.perspektif.online/populizm-nereye-kadar/>

SONUÇ

Popülizm terimi, halkın duygu ve taleplerine odaklanan, halk diline indirgenmiş bir politika anlayışını ifade eder. Popülist siyaset tarzında popülistler sistem karşıtı, anti-elitist tavırlar sergileyerek sorunları çözme eğilimindedirler. Ayrıca halkın duygu ve düşüncelerini anlayan, kurtarıcı rol modeli üstlenen bir lider ortaya çıkarılır.

İyi ama basit, bilge ama saf insanlar övülür ve özgüven aşılanır. Aynı zamanda, yozlaşmış ve çağın gerisinde kalmış devlet kurumlarını kontrol edemeyen, beceriksiz ve sözüm ona kamuoyunda başarısızlığa uğrayan elitler günah keçisi ilan edilir. Temsil sürecinin tamamının ve bağımsız kuruluşların hedeflenerek böylece popülist tartışmaya katılanlar demokrasinin araçlarını nasıl kullanacaklarını daha iyi bildiklerini ifade ederler. Bu stratejiler ekonomik popülist uygulamalarla desteklemekte ve popülist bir hükümetin başarısı da güçlenmektedir.⁵³

Bu çalışmada popülizmin siyasetçiler ve popülist liderler üzerindeki etkileri, hitap ettikleri halk üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Liderler halkla duygusal bağlarını kuvvetlendirmek amacıyla, kültürel değerleri, vatanseverlik gibi kavramları vurgulayarak onları etkilemektedirler. Popülist siyasetçiler ve liderler, etkileyici ve duygusal konuşmalarıyla halkla güçlü bir iletişim kurarlar. Arjantin'deki Peron ve Brezilya'daki Vargas örneğinde olduğu gibi, halkın içinden çıkmış, halkın çıkarları için 'uşaktan daha fazla hizmet etme' rolüne bürünen liderler, popülizm için oldukça önemli olmuşlardır. Popülist liderler genellikle siyasi kutuplaşmayı artırma eğilimindedir. "Biz ve Onlar" gibi ayrıştırıcı retorikler kullanarak toplumu bölüp, kendi destekçi tabanlarını güçlendirirler. Bu durum, seçmenleri kendi destekçi tabanlarına daha fazla kenetleyebilir ancak aynı zamanda toplum içinde bölünmelere neden olur ve politik atmosferde gerilimleri tırmandırarak uzlaşma süreçlerini zorlaştırır.

⁵³ Yetkin, a.g.e., s.79

Sonuç olarak başta karizmatik liderler ve siyasetçiler olmak üzere, siyasi partiler veya siyasi hareketler, izledikleri popülist ve kayırmacı politikalar ile kısa vadede başarılı oldukları izlenimi verseler de orta ve uzun vadede, başta devletin demokratik kurumlarını, seçmenleri ve toplumun dinamiklerini etkileyen sorunların derinleşmesine ve kangrene dönüşmesine sebep olmaktadır. Bir Türk atasözünde de belirtildiği üzere “dede koruk yer, torunun dişini kamaşır” misali eskilerin yaptığı yanlış işler yüzünden daha sonraki nesillerde zarar görmektedir. Bu da demokrasinin işlememesine ve bir nevi otoriterleşmeye giden yolun kaldırım taşlarının döşenmesine neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

Akın, Ahmet Ziya: “Neoliberalizm Etkisinde Sağ Popülizmin Yükselişi: ABD, Macaristan ve Fransa Örnekleri”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, C: V, No:1,2019, s. 29-37

Arslantaş, Şenol, Arslantaş, Düzgün: “Avrupa’da Krizler Kısacasında Popülizm Olgusu”, **Siyaset Teorisinde Güncel Tartışmalar**, 2020, s.16

Arslantaş, Şenol: “Vaatler ve Siyaset: Popülist Programın İmkân ve Sınırlılıkları”, Ed. Dr. Selçuk Kahraman, **Siyaset Yazıları**,2022, s.362-363

Aslan, Cemre: “Türkiye’de Siyasal Popülizm: Demokrat Parti ve Adalet Kalkınma Partisi”, Yüksek Lisans Tezi, Kapadokya Üniversitesi, 2023,

Aslan, Mustafa Çağatay: “Seçmen Davranışı”, **Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları**

Aslan, Mustafa Çağatay: “Yeni Sağ”, **Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları**,

Beriş, Hamit Emrah: “Popülizm, **Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları**

Çamurcuoğlu, Gülden: “Çoğunlukçu Demokrasiye Yöneliş Olarak Popülizm”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2019, s. 278

Çarkoğlu, Ali ‘v.d.’: “Popülizm Teorileri Işığında Türkiye’de Popülizmin Tarihsel Gelişimi: Siyasi Partiler Üzerine Bir İnceleme”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: XXII, No:1, 2022, 330-335

Doğanyılmaz Duman, Didem: “Popülist Söylemin Seçmen Davranışlarına Etkisi:Jair Bolsonaro’nun Seçim Kampanyasının İncelenmesi”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 2020, s.197

Erçetin, Tuğçe, Erdoğan, Emre: “Popülist Liderlerin Başarısını medya Sistemleri Perspektifi ile Karşılaştırma: Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda ve Türkiye”, **Moment Dergi**, C:6 No:1, 2019, s.49

Gergün, Mine, Arslan, Gülçin: “Post-Truth Çağda Popülist Liderler: ABD, Çekya, Macaristan ve Venezuela Liderleri Üzerinden Bir İnceleme”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: XXV, No:3, 2023, s. 1038-1040

Gevrek, Mert: “Avrupa’da Artan Popülizm: Macaristan ve Polonya Örnekleri”, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2020,

<https://www.perspektif.online/populizm-nereye-kadar/> Erişim Tarihi: 31.12.2023

Kalkan, Sefa: “Dünya’da Yükselen Sağ Popülizm: Macaristan’daki Popülizmin Dinamikleri”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2020, s.54

Kaya, Ayhan,” Avrupa’da Popülist Sağın Yükselişi: Karşılaştırmalı Analiz İçin Teorik Araçlar”, **Eleştirel Miras: Avrupa’da kimliklerin gerçekleştirilmesi ve temsil edilmesi (CoHERE). Çalışma Paketi 2. Kritik Analiz Aracı (Critical Analysis Tool, CAT) 1**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016, s.11

Müller, Jan-Werner: **Popülizm Nedir?** Çev. Onur Yıldız, İletişim Yayınları, 2017,

Öner, Selcen: “Avrupa’da Yükselen Popülizm ve Radikal Sağ: Avusturya Örneği İlişkileri”, **Euro Politika**, 2018, s.41

Özkan, Fulya: “1950’lerin Popülizm Açısından Bir İncelemesi”, **Journal of Historical Studies**, 2004, s.36

Şahan Göksu, Fatma Birsen: “Sağ ve Sol Popülizm: Fransa Örneği Üzerinden Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2020, s. 38-39

Tahincioğlu, Nazlıcan Dilan: “Avrupa’daki Sağ Popülist Partilerin Göçmen Karşıtı Söylemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kırlareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2020, s.283

Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 31.12.2023

Yaşa, Sinem: “Bir Gündem Analizi Olarak Sosyal Ağ Popülizmi: Türkiye Ne Konuşuyor?”, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2021, s.113-120

Yaman, Furkan: “Benjamin Moffitt- Popülizmin Küresel Yükselişi”, Kitap İncelemesi, **Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi**, C: V, No:1, s. 157

Yetkin, Barış: “Popülizmin Gölgesinde Siyaseti ve Siyasal İletişimi Anlamak” **Erciyes İletişim Dergisi**, C: IV, No:3, 2016, s.74-75

Yılmaz, Aziz Göksal: “Tek Parti Dönemi Halkçılığından Demokrat Parti Popülizmine Geçiş: Türkiye’de Merkez Sağın Oluşum Dinamikleri ve Popülizm”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, 2018

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN NEDENLERİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi İlker AKTÜKÜN

İSTANBUL – 2022

ÖZ
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞININ NEDENLERİ
MURAT BARIŞ¹

Birinci Dünya Savaşı 1914-18 yılları arasında geçmiş, dünya tarihi açısından en önemli savaşlardan biridir. Büyük dünya ülkelerinin İtilaf Devletleri ve İttifak Devletleri olarak ikiye bölündüğü bu büyük savaş tarihin en yıkıcı savaşlarından. Bu makalenin temel amacı Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına neden olan siyasi ve ekonomik sebepleri incelemektir. Bu nedenlerin başında, gelişen ve büyüyen ülkeler arasında rekabet ve sömürgeciliğin yayılması gelmektedir. Diğer önemli sebep Fransız İhtilali ile tüm dünyayı etkisi altına alan milliyetçilik akımıdır. Sonrasında devletler arasında ortaya çıkan bloklaşma ve silahlanma yarışı da savaşın başlamasında önemli etkenler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi
sömürgecilik, milliyetçilik

ABSTRACT
CAUSES OF THE FIRST WORLD WAR
MURAT BARIS

The First World War is one of the most important battles in the past world history between 1914-18. This great war in which the countries of the great world were divided into Entente Powers and Central Powers. It is one of the most destructive wars in history. The main purpose of this article is to examine the political and economic causes that led to the beginning of the First World War. At the beginning of these reasons, competition and the spread of colonialism among developing and growing countries come. Another important reason is the current of nationalism that affected the whole world with the French Revolution. The bloc and arms race that emerged between the states afterwards were also important factors in the beginning of the war.

Keywords: World War I, Industrial Revolution, French Revolution, colonialism, nationalism

¹ İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 yılları arasında birçok dünya ülkesinin İtilaf ve İttifak Devletleri olarak ikiye bölündüğü, dünyadaki en büyük savaşlardan biridir. 1882’de Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya Üçlü İttifak’ı, Rusya, Fransa ve İngiltere’de Üçlü İtilaf devletlerini oluşturmuştur. Fakat 1915 yılında savaş başladıktan sonra İtalya taraf değiştirerek İtilaf Devletleri’ne katılmıştır. Yine savaş başladıktan sonra Sırbistan, Yunanistan, Romanya, Japonya ve ABD İtilaf Devletleri’ne katılırken, Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan ise İttifak Devletleri’ne katılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı’nın en önemli nedenlerinden biri Fransız Devrimi ile dünyaya yayılan milliyetçilik düşüncesi olmuştur. Sanayi Devrimi ile sanayileşme konusunda büyük adımlar atılmaya başlanınca hammadde arayışı da ortaya çıkmıştır. Yine bu dönemde üretim artışından sonra silahlanma yarışına da girilmiştir. Bunlardan dolayı gelişen ülkeler sömürge devletleri arayışına girmişlerdir. Böylece ortaya çıkan sömürgecilik Birinci Dünya Savaşı’nın diğer önemli nedenlerinden biri olmuştur.

Bir diğer sebep ise Almanya ve İtalya’nın siyasi birliklerini kurmalarından sonra Avrupa’da bloklar ortaya çıkması ve devletler arası bloklaşmanın görülmesidir.

28 Haziran 1914’te Avusturya- Macaristan veliahtı Fransız Ferdinand ve eşine, Gavrilo Princip adlı bir Slav milliyetçisi tarafından düzenlenen suikast Birinci Dünya Savaşı’nın ilk bahanesi olmuştur. Saraybosna’da meydana gelen bu olay, gerçek bir savaş sebebi olmamasına rağmen, Büyük Savaş’ın başlamasına sebep olmuştur.²

² Jacques Pauwels. **Büyük Sınıf Savaşı**, çev. Çağdaş Sümer, İstanbul, Yordam Kitap, Şubat 2019, s.135

Sanayi Devrimi

İlk olarak İngiltere’de ortaya çıkan Sanayi Devrimi, başta buhar gücü ile çalışan makinaların keşfedilmesi ile makineleşmenin başlaması anlamına gelmektedir. İnsanlığı değişime uğratan, ekonomi ve toplumsal yapıyı etkileyen bu durum, İngiltere’den sonra Avrupa ve Amerika’ya da yayılmıştır. Sanayi Devrimi ile köyden kente göçler çoğaldığı için şehirlerde nüfus artışı olmuştur. Böylelikle daha fazla işçi gereksinimi ortaya çıkmıştır. İnsan hayatında teknolojik gelişmeler olsa da bir yandan sömürgecilik yayılmıştır.

Sanayi Devrimi basitçe makine kullanımına geçiş olarak adlandırılmış olsada, ilk uygarlıklar da değirmenler, vinçler, tekstilde kullanılan çıkrıklar gibi bazı makineleri kullanmışlardır. Sanayi Devrimi’nde fark yaratan durum artık kol gücü değil, başta buhar olmak üzere çeşitli güç kaynaklarının kullanılmaya başlanmasıdır. 1765’te James Watt’ın daha az yakıtla daha fazla güç sağlayan yeni buhar makinesi Sanayi Devrimi’nin simgesi haline gelmiştir. Bundan sonra buhar makineleri, tekstilde, metal işlerinde ve imalat makineleri gibi birçok alanda kullanılmaya başlanarak yaygınlaşmıştır.³

I.Sanayi Devrimi’nde buhar gücü ile başlayan yenilikler 19.yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında çelik üretimi başta olmak üzere petrol, teknolojik gelişmeler ve yeni buluşlar ile daha ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Bu yeniliklerin ortaya çıktığı dönem II. Sanayi Devrimi olarak adlandırılmıştır. I.Sanayi Devrimi’nin etkisi ile tekstil sektöründe ortaya çıkan üretim, 1855’te çelik üretimi ve sonrasında petrol endüstrisindeki gelişmeler ile devam etmiştir. 1877’de telefonun, 1887 ‘de ise radyonun bulunması gibi yeni buluşlar ile insanlığın hayat tarzı da köklü biçimde değişmeye başlamıştır.

1855 yılında Bessemer’in fırını ile gündelik hayata giren çelik, demiryolları, köprüler, bina iskeletleri ve savaş teknolojisinde de kullanılmaya başlanmıştır.1860-

³ İlker Aktükün, **Ders Notları**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, s.13-14

70 yılları arasında petrol endüstrisindeki gelişme ile, sanayide kömürün yerini petrol almaya başlamış ve petrol bulunan coğrafyalar değerli olmuştur. Dretnot olarak anılan, yapımında yoğun olarak çelik kullanılan ve petrol gibi yakıtlar ile çalışan savaş gemileri 20. Yüzyılın başında sömürgeci güçler tarafından kullanılmaya başlanmıştır.⁴

İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi, bölge bölge gelişmiş, artan hammadde ve üretim ihtiyacı ile madenlere yakın bölgelere kasaba ve şehirler kurulmuş ve nüfus da kalabalıklaşmıştır. Bu devrim ile İngiltere en ileri sanayi ülkesi haline gelmiştir.⁵

İnsanlık tarihinin ikinci önemli dönüm noktası olarak görülen Sanayi Devrimi ile insan hayatında köklü değişiklikler ile büyük oranda nüfus artışı gerçekleşmiştir. Bu devrim nüfus artışının ekonomideki büyümeyi engellemediği tek başarılı örnektir. Aynı zamanda daha fazla üretim, daha fazla hammadde ihtiyacı, daha fazla tüketim, daha fazla ulaştırma ve daha fazla insana çalıştıran fabrikaların ortaya çıktığı bir devrim olmuştur.⁶

Birinci Dünya Savaşı’nın En derindeki gerçeğin Avrupalı büyük devletlerin daha fazla sömürü hırsı olduğunu söyleyebiliriz. Ama görüntüye göre de bir suikast sebep olmuş ve savaş patlak vermiştir.⁷ Gelişen ülkelerde ekonomik üstünlüğün elde edilmesi sömürgeciliğin yayılmasına sebep olmuştur.

Fransız Devrimi ve Milliyetçilik

Fransız Devrimi öncesinde Fransa’da halk, ayrıcalıklı sınıflar olan ruhbanlar, soylular ve bunların dışındaki bütün halk kesimini içeren üç zümreden oluşmuştur. Üçüncü zümrenin büyük çoğunluğunu köylüler, zengin ve eğitilmiş insanlardan oluşan tüccarlar ve esnaflar gibi burjuva kesimi ve işçiler içeriyordu. Nüfusun çoğunluğunu

⁴ Bkz: (3) Aktükün

⁵ A.Mesut Küçükcalay, ‘Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi’ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 1997, s.2(Güz), s.52

⁶ A.g.m. Küçükcalay, s.52-53

⁷ Mustafa Fırat Gül, ‘Savaşa Düşen Mahkuma Sarılır mı? I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti’nin Mahkumlardan Faydalanma Düşüncesi’,BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 2020,cilt:20,sayı 3,s.742

oluşturan köylülerin hem ruhbanlara hem de soylulara ağır vergiler ödüyor olmaları onların sisteme olan tepkilerini büyütüştür. Ayrıca, yine üçüncü zümrede yer alan burjuva sınıfı, ruhban ve soyluların siyasal ayrıcalıklarına karşı çıkmaya başlamış ve siyasette söz hakkı istemeye başlamışlardır.⁸

Aydınlanma filozoflarının da etkisiyle kültür seviyesi artan, değişen ve gelişen toplumda eski öğretilerde sarsılmaya başlamıştır.

Ruhbanlar, soylular ve halk kesimlerinden oluşan üçüncü zümrenin temsilcileri Genel Mecliste toplandılar. Sınıflara göre oy kullanılan mecliste daha fazla nüfusa sahip halk bir oya sahip oluyordu. Halkın yönetimde daha fazla söz sahibi olmasını isteyen üçüncü zümrenin bu istekleri Kral Louis tarafından geri çevrilince halkın temsilcileri 9 Temmuz 1789'da toplanarak kendilerini Kurucu Meclis olarak ilan etmişlerdir. 14 Temmuz'da askerlerle girdikleri çatışmada, halkta oluşan Bastilla Hapishanesi'ni ele geçirmişlerdir. Sonrasında Kurucu Meclis 26 Ağustos 1789'da İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni yayınlamıştır.⁹

Kurucu Meclis feodal ayrıcalıkları kaldıran Fransa'nın ilk Anayasasını hazırlamıştır. Bu anayasaya göre vatandaşlar aktif ve pasif olarak ikiye ayrılmıştır. 25 yaşın üzerindeki aktif vatandaşlar oy kullanma hakkına sahip olmuştur. Anayasayı imzalamadan yurt dışına kaçmaya çalışan Kral Louis yakalanarak geri getirilmiş, 13 Eylül 1791'de anayasayı imzalamıştır.¹⁰

Fransa'da ortaya çıkan bu yeni değişimler diğer Avrupa monarşilerini de rahatsız etmeye başlamıştır. Avusturya Kralı II. Leopold, eski düzenin yeniden gelmesi fikrini savunmuştur. Onun ölümüyle tahta geçen II. François için bir savaş fikri belirlemeye başlamıştı. II. François'in verdiği uyarıyla toplanan Yasama Meclisi Avusturya ve Prusya'ya karşı savaş açmıştır. Avusturya ve Prusya ordularının komutanı Brunswick Dükü, krala karşı ayaklananların kılıçtan geçirileceğini ilan

⁸ Bkz: (3), Aktükün, s.15-16

⁹ Bkz: (3) Aktükün, s.18-19

¹⁰ Bkz (3) Aktükün, s.19

etmiştir. Çıkan çatışmada kral meclise sığınmak zorunda kalmıştır. Sonrasında Yasama Meclisi'nin kararıyla Fransız halkı anayasayı hazırlamak için bir Konvansiyon Meclisi seçmiştir. Böylece 21 Eylül 1792'de krallığın kaldırılmasına oy birliğiyle karar verilmiş ve 1804'e kadar süren I. Cumhuriyet Dönemi başlamıştır.¹¹

Fransız İhtilali ile dünya geneline eşitlik ve özgürlük düşünce yapısıyla birlikte milliyetçilik ilkesi de yayılmaya başlamıştır.

'Sosyalizmin aynı sınıf içindeki yoldaşlık fikrine karşı, milliyetçilik bir insanın kendi halkının mensuplarıyla yoldaş (Volksgenosse) olma ya da dönemde yine söylenegeldiği gibi aynı ırka mensup, 'ırkdaş' olma düşüncesini yüceltiyordu'¹² Milliyetçilik düşüncesine göre, artık sınıflar yoktu, halkın arasında dili, dini ve görünüşüyle fark edilen yabancılar vardı ve düşman bunlardı. Bütün ülkelerdeki insanlar, kendi halkının kutsanmış bir ırkın üyesi olduklarına inandırıldıkları için, milliyetçilik zehirli bir ırkçılığa dönüşmüştür. Bir kişinin kendi halkını, dilini ve dinini yüceltirken, diğer halkları aşağılaması büyük güçler arasındaki ilişkileri geri dönülmez şekilde bozmuştur.¹³

Fransız ihtilalinin sonuçlarından biri de dünya geneline milliyetçilik düşüncesinin yayılmış olmasıdır. Böylece ortaya çıkan ve yayılan milliyetçilik akımı 1. Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olan önemli etkilerden birisi olmuştur.

Avrupa'da Blokların Ortaya Çıkışı

Fransız İhtilalinden sonra ortaya çıkan milliyetçilik hareketi ile ulus devletler kurulmuştu. Bu ulus devletlerin kurulması ile de parçalanmış olan İtalya ve Almanya devletleri tekrar birleşerek siyasi birliklerini sağlamışlardır.

¹¹ Bkz (3), Aktükün, s.20

¹² Bkz (2) Pauwels, s.56

¹³ Bkz (2) Pauwels, s.56-59

İtalya'nın birleşmesi için monarşistler, cumhuriyetçiler ve papalık yanlılarının destekleri haricinde 1848 devrimlerinden sonra, Mazzini, Garibaldi ve Kont Cavour adlı halk kahramanları da İtalyan Birliğinin kurulması için halkı ayaklandırmaya çalışmışlardır. Fransa imparatoru III. Napolyon, Kont Cavour ile anlaşarak İtalyan Birliğinin kurulmasına yardım etmiştir. Avusturya'nın Piemonte ordusunun silahsızlandırılması isteğine karşı çıkan Piemonte 1859'da Avusturya'ya savaş açmıştır. Avusturya'nın yenilmesiyle Kuzey ve Orta İtalya'daki devletler ile Güneydeki Napoli ve Sicilya'da İtalyan birliğine katılmıştır. Sonrasında Venedik yapılan halk oylaması ile ve Roma III. Napolyon'un Prusya ile savaşı kaybetmesiyle İtalyan Krallığına katılmışlardır. Ve 1871'de Roma İtalya'nın başkenti ilan edilerek İtalyan Birliği sağlanmıştır.¹⁴

1815 Viyana Kongresi sonrasında Almanya 39 devletli bir konfederasyon olarak kalmıştı. Bu devletlerin en büyüğü Prusya'dır. Parça parça olan Almanya'nın birleşmesine en büyük katkısı olan Prusya Başbakanı Bismarck olmuştur. Bismarck ilk olarak 1864'te Danimarka ile girdiği savaşı kazanmış, ertesinde Avusturya'ya savaş açmış ve savaş Avusturya'nın da yenilmesiyle sonuçlanmıştır. Prusya Kuzey Almanya Birliğini oluşturduktan sonra Güneydeki Alman devletlerini de bir araya getirmek istiyordu ve bunun için Fransa ile bir savaş yapılması gerekiyordu. 1870'te Prusya ve Fransa arasında çıkan savaşta Fransa yenilgiye uğramış ve 1871'de Alman İmparatorluğu ilan edilmiştir.¹⁵

Bismarck Almanya siyasal birliğini ilan eder etmez, bir ittifak zinciri kurarak, Fransa'yı yalnızlaştırmaya çalışmıştır. Bunun için Avusturya ve Rusya ile yakınlaşmıştır. İlk olarak Üçlü İttifak'ın ilk ayağı Avusturya ile sonrasında Rusya ile anlaşma yapmıştır. Sonrasında 1888'de tahta geçen II. Wilhelm Bismarck için önemli olan Rus dostluğuna sıcak bakmamış ve 1890 'da Bismarck'ın istifasından sonra Rusya ile olan ilişkilerini soğutmaya başlamıştır.¹⁶

¹⁴ Bkz (3) Aktükün, s.49-51

¹⁵ Bkz (3) Aktükün, s.51-53

¹⁶ Bkz (3) Aktükün, s.62-64

I.Dünya Savaşı öncesinde yaşanan büyük krizlerden birisi Balkan Savaşlarıdır.1912-1913 yılları arasında Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'dan oluşan Balkan devletleri Osmanlı'nın Balkanlardaki varlığından rahatsız oldukları için Osmanlıya savaş açtılar. Balkan birliği karşısında Osmanlı yenilgiye uğrayarak toprak kaybetmiştir. Sonrasında Bulgaristan'ın daha fazla toprak almasına karşı çıkan Yunanistan, Karadağ, Sırbistan ve Romanya Bulgaristan'a savaş açmış ve II: Balkan Savaşı başlamıştır. Bu savaş Bulgaristan'ın yenilgisi ile sonuçlanmış, Osmanlı ise kaybettiği Edirne'yi geri almıştır.¹⁷

Böylece Avrupa'da bloklaşmanın temelleri atılmış oluyordu. Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında Üçlü İttifak'ı, diğer tarafta Rusya, Fransa ve İngiltere'de Üçlü İtilaf'ı oluşturmuşlardır. Bloklar arasında giderek artan silahlanma yarışı 1914'te bir suikast ile Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep olmuştur.

¹⁷ Bkz (3) Aktükün s.62-64

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerine baktığımız zaman yaşanan devrimlerin hem olumlu hem olumsuz sonuçları olduğunu görmekteyiz.

Sanayi devrimi ile sanayide ve üretimde meydana gelen büyüme ve artış, insan gücü yerine geçen makineleşme insanlığı da büyük ölçüde değişime uğratmıştır. Telefonun ve radyonun icadı gibi yeni buluşlar ve teknolojik gelişmeler insanların hayat tarzında kolaylıklar sağlamış ve köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Daha ucuza ve daha çok üretim yapılması ile insanların refah seviyesi de artmıştır.

Bu devrimin olumsuz sonuçlarını değerlendirdiğimiz zaman şunları görmekteyiz. Güçlü ve gelişen ülkeler hammadde ihtiyaçlarını karşılamak için sömürgecilik arayışına girmişlerdir. Bu durum zayıf ve geri kalmış ülkeler için büyük sıkıntı oluşturmuştur. Büyük ülkeler arasında başlayan sömürgecilik yarışı bir rekabete dönüşmüştür. Hammadde ihtiyacından doğan sömürgecilik Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olan önemli olaylardan bir tanesidir.

1789'da gerçekleşen Fransız Devrimi'nin Birinci Dünya Savaşı'na önemli bir etkisinin olmasının nedeni, bu devrimle ortaya çıkan milliyetçilik ilkesidir. Fransa'da ortaya çıkan eşitlik, insan hakları, adalet ve özgürlük düşünceleri ile birlikte milliyetçilik ilkesi zamanla tüm dünyaya yayılmış ve etkili olmaya başlamıştır. Tarihin dönüm noktalarından biri olan Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasında en önemli nedenlerden birisidir.

Dağınık halde bulunan çok uluslu milletler siyasi birliklerini kurmaya başlamışlar ve böylece bloklaşmanın da temeli atılmış oldu. Silahlanma yarışının başlaması, Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini sağlamalarından sonra devletler arasında ortaya çıkan bloklaşma da Büyük Savaş'ın çıkmasına neden olan etmenlerden bir tanesi olmuştur.

KAYNAKÇA

Aktükün, İlker: **Ders Notları**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Gül, Mustafa Fırat: '**Savaşa Düşen Mahkuma Sarılır mı? I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nin Mahkumlardan Faydalanma Düşüncesi**', BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 2020, cilt:20

Küçükkalay, A.Mesut : '**Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi**' Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 1997, s.2(Güz)

Pauwels, Jacques: **Büyük Sınıf Savaşı**, Çev. Çağdaş Sümer, İstanbul, Yordam Kitap, Şubat, 2019

SOĞUK SAVAŞIN NEDENLERİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi İlker AKTÜKÜN

İSTANBUL – 2023

ÖZ
SOĞUK SAVAŞIN NEDENLERİ
MURAT BARIŞ*

Soğuk Savaş, II. Dünya Savaşı'nın ardından 1947-1991 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği (SSCB) arasında gerilim dolu bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemin nedenleri oldukça sofistiktir ve bir dizi politik, ideolojik, askeri ve ekonomik faktörden kaynaklanmaktadır. Bu nedenler ve daha birçok faktör, Soğuk Savaş'ın patlak vermesine ve uzun yıllar devam etmesine katkıda bulunmuştur. Bu dönem, dünya tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir ve uluslararası ilişkilerde derin etkiler bırakmıştır. Bu çalışmada Soğuk Savaşın nedenlerini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Ekonomi, Politik, İdeoloji, Dünya

ABSTRACT
CAUSES OF THE COLD WAR
MURAT BARIS

The Cold War refers to a period of tension between the United States of America (USA) and the Soviet Union (USSR) between 1947 and 1991 after World War II. The reasons for this period are rather sophistic and are due to a number of political, ideological, military and economic factors. These reasons and many other factors contributed to the outbreak of the Cold War and its continuation for many years. This period is considered an important turning point in world history and has had a profound impact on international relations. In this study, we will examine the causes of the Cold War.

Keywords: Cold War, Economy, Politics, Ideology, World

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

Soğuk Savaş Amerika liderliğindeki kapitalist devletler ile Sovyetler Birliği'nin önderliğindeki komünist devletler arasındaki hayalet savaşa verilen isimdir. İkinci Dünya Savaşının bittiği 1945 yılında başlayıp 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sona ermiştir. Tam olarak hangi tarihte başladığı bilinmese de Truman doktrininin ilanı ile başladığı söylenebilir. ABD Başkanı Truman 1947'de kendi anıyla anılan doktrini ilan etmiştir. Dünyanın iki süper gücünü defalarca kez sıcak çatışmanın kıyısına sürükleyen hatta daha da ileriye gidip dünyayı nükleer savaşın eşiğine getiren savaşın nedenleri üzerinde duracağız.

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

1945 yılında tarihin gördüğü en kanlı savaş olan ikinci dünya savaşı sona ermiş, bu savaştan İngiltere ve Fransa yıpranmış Almanya ise neredeyse tamamen yıkılmış bir halde çıkarken, Amerika ve Sovyetler Birliği ise dünyanın yeni iki süper gücü olarak sahnedeki yerlerini almışlardır. Bu güçlerden Amerika birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi yeniden kıtasına çekilip olayları uzaktan izlemeye başlarken, Sovyetler Birliği ise tam tersi olarak nüfuzunu genişletme isteğindeydi. Bu sırada savaş sonunda barış ve güvenliğe kavuştuklarını sanan Batı Devletleri altı yıl süren savaşın getirdiği ekonomik yıkıntının etkisiyle ordularının tamamına yakını terhis etmişlerdir. Buna karşılık Sovyetler Birliği büyük ve güçlü ordularını daha da takviye ederken, savaş sanayisini çalıştırmayı da hızlandırmıştır. Bu da batılı devletler ile Sovyetler Birliği'nin arasında ciddi bir güç dengesizliğini meydana getirmiştir. İşte bu durumdan yararlanmak isteyen Sovyetler Birliği savaş sırasında kendi işgali altına giren Polonya, Romanya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan ve Arnavutluk'tan çıkmamak da ısrar etmekteydi. Bunların yanında Türkiye, Yunanistan ve İran'ı da etkisi altına alarak baskıyla isteklerde bulunmaya başlamıştır. ¹

¹ Belgesel (ABD'nin Gizli Tarihi)

Yalta Konferansı ve Almanya'nın parçalanması

Sovyetler Birliği'nin Başına buyruk hareketlerinden endişelenen Amerika ve İngiltere ise bu duruma dur demek için harekete geçmeye karar vermiştir. Yaklaşan soğuk savaşın ilk anlaşmazlığı Almanya'nın paylaşılması konusunda olmuştur. İngiltere Almanya'nın parçalanmasına karşı çıkarken, İngiltere'nin savaştaki müttefiki Sovyetler Birliği ise birinci Dünya Savaşı'nda yapılan yanlıştın tekrarlanmaması için Almanya'nın tamamen bölünmesi gerektiğini savunmaktadır. Yalta Konferansı'nda toplanan müttefik devlet başkanları aldıkları kararla, Stalin'in isteğini kabul ederek Almanya'yı doğu ve batı olarak ikiye böldü. Sovyetler Birliği Almayanın doğu bölgesini, İngiltere Kuzey batısını, Amerika ise güney batı bölgesini işgal etti. Ancak bu sefer de ortaya başka bir sorun çıkmıştır. İngiltere ve Amerika Sovyet işgal bölgesinde kalan başkent Berlin'in de eşit bölünmesini istedi, ancak Stalin buna şiddetle karşı çıkmıştır. İşte bu anlaşmazlık eski müttefik olan batılılar ile Sovyetler Birliği'nin arasındaki ilk anlaşmazlık olurken, taraflar sıcak bir çatışmanın eşiğine kadar gelmiştir. Sonunda taraflar Berlin'in Amerika, Fransa, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin arasında dört parçaya bölünmesi konusunda anlaşdılar. ²

Atom Geliştirme Kurulu Kurulması

Almanya sorununu aşmayı başaran müttefikler, çok geçmeden bu sefer de yeni bir sorunla karşı karşıya gelmiştir. İlk kez ikinci Dünya Savaşı'nın sonunda Amerika tarafından kullanılan atom bombasını gören tüm dünya adeta dehşete düşmüştür. Bu denli güçlü bir bombanın dünya genelinde kullanılması çok tehlikeli sonuçlar doğurabilir, hatta dünyayı yok edebilirdi. Bunun önüne geçmek için 1946 yılında Birleşmiş Milletler çatısı altında Atom Geliştirme Kurulu oluşturuldu. Dünyadaki atom enerjisi üretimini denetleyecek olan bu kurulun başındaki Amerikalı başkanlar aldıkları karar ile Amerika hariç hiçbir devletin atom silahı üretmesine izin verilmeyeceğini açıklaması, Sovyetler Birliği'nin anlaşmadan çekilmesine neden olmuştur. Ardından Stalin'in tüm dünyaya Sovyetler Birliği'nin atom bombası

² İlker Aktükün, **Soğuk Savaş Başlatan Nedenler: Efsaneler ve Gerçekler**, Ders Notları, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

denemelerine başlayacağını ilan etmesi tüm dünyada yeni bir geriliminin başlangıcı olmuştur.³

Batı Avrupa Birliği'nin Kurulması

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yeni dünya düzenini oluşturmak için tüm taraflar 1947 yılında Paris'te bir araya gelmiştir. Bu konferansta ilk kez doğu ile batı blokları arasındaki fark kesin çizgilerle ortaya çıkmıştır. Çekoslovakya, Yugoslavya, Polonya, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan Sovyetler Birliği'nin, geriye kalan Avrupa devletlerinin çoğu ise Amerika'nın çevresinde kümelenmiştir. Anlaşmaların imzalanmasından doksan gün sonra müttefikler ordularını işgal altındaki devletlerden çekeceklerdi. Ancak Avusturya ile bağlarını koparmak istemeyen Sovyetler Birliği Romanya ve Macaristan'dan askerlerini çekmemek de ısrarlı davrandı. Ayrıca Sovyetler Birliği çekildiği ülkelerde baskıyla iktidara Komünist Partileri getirmesi doğu ile batının iyice ayrışmasına yol açmıştır. Daha sonra Demirperde ismini alacak olan bu keskin çizgi, komünizm ile kapitalizmin arasındaki sınır olarak tanımlanmıştır. Komünist ülkelerin oluşturduğu bu yapılanmaya karşı batılı Avrupa devletleri de kendi aralarında benzer bir oluşuma gitmiştir. 1948 yılında Brüksel Anlaşması ile İngiltere, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve Belçika ortak bir savunma sistemi kurmaya ve ekonomik ilişkilerini kuvvetlendirmek amacıyla Batı Avrupa birliğini kurmuştur. Anlaşma ile birlikte üye ülkelerden birisi silahlı saldırıya uğrarsa, diğer üye devletler askeri ve ekonomik olarak yardım edeceklerdi.⁴

Truman ve Marshall Yardımları

Doğu Avrupa'yı etkisi altına almaya başaran Sovyetler Birliği bu kez de gözünü Ortadoğu'ya ve Doğu Asya'ya dikmiştir. İran üzerinden Ortadoğu petrollerini ve Basra Körfezini, Türkiye üzerinden boğazları ve Akdeniz'i, Yunanistan üzerinden ise Ege Denizini kontrol etmeyi planlamaktaydı. Sovyetlerin bu planın başarılı olması Komünizmin tüm dünyaya yayılmasına neden olabilirdi. Bu yüzden hem

³ Bkz; (1)

⁴ Bkz; (2)

Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin askerî açıdan kalkındırılması gerekmektedir. Bunun farkına varan Amerikan Başkanı Truman 1947 yılında Yunanistan'a 300 milyon dolar, Türkiye'ye ise 100 milyon dolar silah yardımı yapma kararı almıştır. Bu yardımlarla hem Türkiye hem de Yunanistan sınır güvenliğini oluşturacak hem de önemli miktarda ve yeni sistem silahları kavuşacaktır. Bu yüzden Truman'ın bu planı Sovyetler Birliği'nin sert tepkisine yol açmış, kısa bir süre sonra Marshall Planı da devreye girmiştir. Savaştan sonra Avrupa ülkelerinin yıkılan ekonomilerini onarmak, sanayilerini ayağa kaldırmak ve kısa sürede toparlanmalarını sağlamak için Amerika Avrupa'ya para yardımı yapmaya başlamıştır. Dört yıllık süre içerisinde Amerika Birleşik Devletleri Avrupa'ya 11,4 milyar dolar yardım ulaştırmıştır. En fazla yardım alan ülkeler %24 İngiltere, %20 Fransa, %11 Federal Almanya ve %10 ile İtalya'yaydı. Bu yardımlardan az da olsa Türkiye'de faydalanırken, Marshall Planı son bulduğu 1955 yılına kadar yapılan yardım 50 milyar doları bulmuştur.⁵

NATO'nun Kurulması

1948 yılında çekişme bölgesi yine Almanya olmuştur. İngiltere ve Amerika 1948'de Almanya'daki hakimiyet bölgelerini birleştirdi ve bölgede yeni bir para birimi ilan etmiştir. Almanya'nın güçlendirilerek kendisine karşı kullanacağını düşünen Stalin, Berlin'e giden demiryolu ve karayollarını keserek abluka uygulamaya başlamıştır. Sovyet işgal alanı içinde kalan Batı Berlin'e abluka uygulanması şehrin ikmal yollarının tamamen kapanmasına neden olunca, erzaksız kalan şehri hava köprüsü kuruldu ve erzak yardımı yapılmaya başlanmıştır. Stalin'in iyice ileriye giderek gerçekleştirdiği bu askeri hamle batılı devletlerin Sovyetler Birliği'ne tek başına karşı koyamayacağını da göstermiştir. Bu yüzden daha önce kurulan Batı Avrupa Birliği'ne, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Norveç Portekiz, Danimarka ve İzlanda dahil edilerek 4 Nisan 1949 yılında Kuzey Atlantik Paktı yani NATO kurulmuştur. Hem NATO'nun kurulması hem de Amerika'nın hava köprüsü karşısında etkisiz hale gelen Berlin ablukasını Stalin tarafından 12 Mayıs 1949'da kaldırılmıştır.⁶

⁵ İlker Aktükün, **Soğuk Savaşı Başlatan Nedenler: Efsaneler ve Gerçekler 2**, Ders Notları, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

⁶ Bkz; (5)

Sovyetler Birliği'nin Atom Bombasına sahip olması

Soğuk Savaş'ın gerginliği bu olayla daha da artarken Ağustos 1949'da Sovyetler Birliği'nin başarılı atom bombası denemesi yapması tüm Batı Avrupa'da ve Amerika'da şok etkisi yaratmıştır. Bu gelişme ile birlikte Sovyetler Birliği Amerika'nın ardından atom bombası üretebilen ikinci ülke olmayı başarmıştır. Her ne kadar Sovyetler Birliği için bu çok büyük bir başarı olsa da NATO'nun kurulması ile birlikte Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki yayılması durdurulmuştur.⁷

Kore Savaşı

Batı dünyasında Berlin ablukasının yankıları sürerken taraflar bu kez de Kore'de karşı karşıya gelmiştir. Sovyet destekli Kim İl Sung 1948 yılında yapılan genel seçimlerde hem güneyde hem de kuzeyde en yüksek oyu alarak komünist bir hükümet kurmuştur. Kısa süre sonra komünist hükümet ülkeyi yeniden birleştirmek isteyince, Amerika destekli Güney Kore buna karşı çıktı ve iki taraf arasında 1950 yılında savaş başlamıştır. 1953 yılına kadar süren savaş sonunda Kore bölünmüşlüğü korunurken kuzeyde komünist rejim güneyde ise Amerikan güdümündeki Güney Kore kurulmuştur. Bu savaş aynı zamanda soğuk savaşın ilk büyük çatışması olarak tarihe geçerken başka bir önemi ise Sovyetler Birliği tehlikesi altında olan Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinin kolaylaştırmak için bu savaşa dahil olması olmuştur. Nitekim bu plan başarılı olurken Türkiye 1952 yılında NATO'ya kabul edilmiştir.⁸

Varşova Paktı'nın Kurulması

Kore Savaşı'nın ardından Sovyetler Birliği NATO'nun gücünü anlayarak komünizm ile yönetilen ülkeler arasında da buna benzer bir yapı oluşturmaya karar vermiştir. Tam bu dönemde 1949 yılında kurulan Batı Almanya'nın NATO'ya kabul edilmesi bu kararı hızlandırmıştır. 14 Mayıs 1955 yılında ise Sovyetler Birliği Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Doğu Almanya ve Arnavutluk

⁷ Belgesel (ABD'nin Gizli Tarihi)

⁸ Bkz; (5)

tarafından NATO'ya karşılık olarak Varşova Paktı kurulmuştur. Bu paktın kurulma amacı NATO tarafından gelebilecek olan saldırılar karşısında Doğu Avrupa ülkelerini savunmaktır.⁹

Doğu Avrupa ülkelerindeki ayaklanmalar

Macarlar Sovyet Rusya destekli komünist idareyi kaldırmak üzere 23 Ekim 1956'da baş kaldırırken, öğrenci mitingi şeklinde başlayan olaylar bir anda tüm ülkeye yayılmıştır. Ancak çok geç olmadan Rus tankları devreye girerek İhtilali kanlı bir şekilde bastırmıştır. Diğer komünist iktidarların olduğu Doğu Avrupa ülkelerinde de durum bu çok farklı değildi. Halk artık Sovyet baskısından ve zor ekonomik koşullardan dolayı oldukça zor günler geçirmekteydi. Aynı şekilde Doğu Almanya'daki zor yaşam koşullarından kaçan Alman vatandaşları Sovyet askerlerinin engellemelerine rağmen Batı Almanya'ya göç etmişlerdir.¹⁰

Küba Füze Krizi ve Uzay yarışları

Avrupa'da bunlar olurken bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı başındaki Küba'da da iç savaş yaşanmaktaydı. 1953'te başlayan iç çatışmalar 1959 yılında Fidel Castro önderliğindeki komünistlerin devrimi ile sonuçlanmıştır. Ana karasından binlerce kilometre ötede komünizmle savaşan Amerika için bu olay adeta bir şok yaratmıştır. Bu duruma karşılık olarak Amerika'nın Türkiye ve İtalya'ya füze yerleştirmek istemesi Sovyetler Birliği'nin ise misilleme olarak Küba'ya füze rampası kurma planı soğuk savaşın en büyük krizini meydana getirmiştir. Tüm bunların yanında iki ülke arasındaki var olan uzay yarışını 1961 yılında uzaya ilk insan gönderen Sovyetler Birliği'nin kazanması Amerika'yı kamuoyunda tamamen küçük düşürmüştür. Bunların öcünü almak isteyen Amerika Sovyetler Birliği'nin tehditlerine rağmen Türkiye ve İtalya'ya füze rampalarını kurmuştur. Buna karşılık Sovyetler

⁹ Bkz; (5)

¹⁰ İlker Aktükün, Soğuk Savaş İçinde Çevreleme Politikası ve Krizler, Ders Notları, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Bkz; (1)

Birliği de Küba'ya füze rampası inşa etmeye başlamasıyla Amerikan başkanı J.F. Kennedy derhal Küba'nın denizden ablukaya alınmasının talimatını vermiştir. Kısa sürede Küba denizden dört bir yandan ablukaya alınmıştır. Bu abluka kararı alındığında Küba'ya yerleştirilecek olan füzelerin parçaları çoktan yola çıkmıştır. J.F. Kennedy Sovyet lideri Nikita Kruşev'e haber göndererek gemilerin abluka bölgesine yaklaşması halinde batırılacağını açıklamıştır. Nikita Kruşev ise Amerika'nın Türkiye'deki füzeleri skmesi halinde Küba'da kurulumu devam eden rampaların sklebileceğini belirtmiştir. Tüm dünya çıkmaması muhtemel bir nükleer krizin eşiğinde, yürekler ağızda beklemiş, neyse ki korkulan olmamış ve Nikita Kruşev'in geri adım atmasıyla Sovyetler Birliği'nin gemileri geri dnmştir.¹¹

Moskova Antlaşması

Bu krizin yařandđı 1962 yılından sonra soğuk savaşta yumuşama evresine girilirken ertesi yıl Amerika ile Sovyetler Birliği arasında nükleer füze denemelerinin durdurmaya ilişkin Moskova antlaşması imzalanmıştır. Tam bu dönemde yapımına başlanan meşhur Berlin Duvarı Soğuk Savaş tarihine kara bir leke olarak kazanmıştır. Doğu Almanya'daki zor hayat şartlarından kaçmak isteyen binlerce insan Berlin duvarını aşarken hayatını kaybetmiştir.¹²

Vietnam Savaşı

Doğu ve batı bloğunu karşı karşıya getiren son olay ise Vietnam Savaşı olmuştur. Komünist Çin ve komünist Sovyetler Birliği'nin desteklediği Kuzey Vietnam ile Amerika'nın desteklediği Güney Vietnam arasında 1955'te başlayan savaş, 1965 yılında Amerika'nın bizzat fiilen savaşa dahil olması ile bambaşka bir hal almıştır. 1975 yılına kadar devam eden savaş Amerikan destekli Güney Vietnam'ın yenilmesi ile sona ermiştir. Komünistlere karşı bir savaşı daha kaybeden Amerika bir

¹¹ Bkz; (10), Bkz; (1)

¹² İlker Aktükün, Soğuk Savaşın Sonu, Ders Notları, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi)

kez daha kamuoyu önünde küçük düşmüş ve on binlerce askerini Vietnam bataklıklarında kaybetmiştir.¹³

¹³ Bkz; (1)

SONUÇ

1989 yılında Berlin duvarının yıkılması Komünizmin çöküşünü hızlandırmıştır. 1990 yılında Sovyetler Birliği'nin başına geçen Gorbaçov, Glasnost çerçevesinde uygulamış olduğu politikalar ve Perestroyka ile ekonomi ve siyasi olarak yeniden yapılanma döneminde, Sovyetler Birliğini özgürleştirmeye ve demokratikleştirmeye çalışmıştır. Bu durum insanların Komünizme bağlılıklarının yenilenmesinin aksine daha rahat muhalefet edebilmelerine olanak sağlamıştır. Bunun sonucunda Sovyet Rusya'sı eski gücünden uzaklaşmıştır. Doğu Avrupa'daki uydu devletlerini de birer birer kaybetmiştir. Nihayetinde 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte kırk beş yıllık soğuk savaşta resmen sona ermiştir. Çift kutuplu bir dünya düzeninden çok kutuplu bir dünya düzeninin başlamasına neden olmuştur. Soğuk savaşın bitmesiyle ikinci dünya savaşı sonrası kurulan uluslararası düzen büyük bir dönüşüme girmiş, uluslararası kurumlara yönelik ciddi eleştirilerin gelmesine yol açmıştır.

KAYNAKÇA

Aktükün, İlker: **Soğuk Savaşı Başlatan Nedenler: Efsaneler ve Gerçekler, Ders Notları**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Aktükün, İlker: **Soğuk Savaşı Başlatan Nedenler: Efsaneler ve Gerçekler 2, Ders Notları**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Aktükün, İlker: **Soğuk Savaş İçinde Çevreleme Politikası Ve Krizler, Ders Notları**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Aktükün, İlker: **Soğuk Savaşın Sonu, Ders Notları**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

ABD'nin Gizli Tarihi, Belgesel

**19.YÜZYIL RUSYA EKONOMİK
SİYASAL VE DEMOGRAFİK YAPISI**

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi İlker AKTÜKÜN

İSTANBUL – 2023

ÖZ

19. YÜZYIL RUSYA EKONOMİK, SİYASAL VE DEMOGRAFİK YAPISI

MURAT BARIŞ*

Yüzyıl boyunca önemli değişimlerin yaşandığı Rusya'nın siyasi, ekonomik ve demografik yapısı önemli ölçüde evrilmiştir. Ekonomik açıdan, 19. yüzyıl boyunca Rusya'nın ekonomisi tarıma dayalı bir yapıdan sanayileşmeye doğru evrilmiştir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında, sanayi ve madencilik sektörleri önemli ölçüde gelişmiştir. Siyasi olarak, 19. yüzyıl boyunca Rusya'da çeşitli siyasi rejimler ve liderler hüküm sürmüştür. Romanov Hanedanı'nın hakimiyeti altında, Rus İmparatorluğu güçlü bir merkezi hükümet tarafından yönetiliyordu. Ancak, bu dönemde de bazı reform girişimleri ve siyasi baskılar yaşanmıştır. Özellikle 1861'de köleliğin kaldırılması ve bazı modernleşme çabalarıyla birlikte, siyasi ve toplumsal değişimler hız kazanmıştır. Demografik olarak, 19. yüzyıl boyunca Rusya'nın nüfusu önemli ölçüde artmıştır. Tarımsal verimlilikteki artışlar, salgın hastalıkların kontrol altına alınması ve göçlerin etkisiyle nüfus büyümesi yaşanmıştır. Ancak, bazı bölgelerde yaşanan açlık ve ekonomik zorluklar nedeniyle göçler ve ölümler de meydana gelmiştir. 19. yüzyıl Rusya'sı ekonomik, siyasi ve demografik açıdan karmaşık bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönemdeki değişimler, Rusya'nın modernleşme sürecinde önemli kilometre taşlarını oluşturmuştur. Bu çalışmada 19. Yüzyıl Rusya'nın Ekonomik, Siyasal ve Demografik açıdan yaşadığı değişimleri inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Yüzyıl, Ekonomi, Siyasal, Demografi, İmparatorluk

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi

ABSTRACT

ECONOMIC, POLITICAL AND DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF RUSSIA IN THE 19TH CENTURY

MURAT BARIS

The political, economic and demographic structure of Russia, which has undergone significant changes throughout the century, has evolved significantly. Economically, during the 19th century, Russia's economy evolved from an agrarian structure to industrialization. Especially in the second half of the 19th century, the industrial and mining sectors developed significantly. Politically, various political regimes and leaders ruled in Russia throughout the 19th century. Under the rule of the Romanov Dynasty, the Russian Empire was ruled by a strong central government. However, there were some reform initiatives and political pressures during this period as well. Especially with the abolition of slavery in 1861 and some modernization efforts, political and social changes gained momentum. Demographically, the population of Russia increased significantly throughout the 19th century. Population growth has been experienced due to increases in agricultural productivity, control of epidemics and migrations. However, migrations and deaths have also occurred due to hunger and economic difficulties in some regions. 19th-century Russia represents a complex period economically, politically and demographically. The changes in this period constituted important milestones in the modernization process of Russia. In this study, 19. We will examine the economic, political and demographic changes of Russia in the twentieth century.

Keywords: Century, Economy, Politics, Demography, Empire

GİRİŞ

Rus Çarlığı 18. yüzyılda dünyanın en geniş sınırlarına sahip ülkelerden biri olmasına rağmen hem teknolojik hem de ekonomik açıdan Avrupa'nın oldukça gerisindeydi. Çar 1.Aleksey ülkesini Avrupa'nın güçlü devletlerinin arasına sokmanın planlarını yaparken 1676 yılında henüz 46 yaşındayken hayatını kaybetti. Yerine geçen büyük oğlu 3.Fyodor da henüz 21 yaşındayken hayatını kaybetmesiyle Rus çarlığında taht mücadelesi başladı.1.Petro 1682 yılında daha 10 yaşındayken çar ilan edildiyse de üvey kız kardeşi Sofya Alekseyevna bu duruma isyan etti ve yönetime el koydu. 7 yıl sürgün hayatı yaşayan Petro 17 yaşına geldiğinde Moskova'ya dönerek ablası Sofya'ya darbe yaptı ve 1694 yılında Çarlığın başına geçti.¹

1.Petro Dönemi

1.Petro tahta geçer geçmez devletini zengin, mutlu ve dünyada saygın bir konuma getirmenin yollarını aramaya başladı. Bu amacına ulaşmanın ticaretten geçtiğini bilmekteydi. Ancak Rusya'nın kuzeyinde buzlarla kaplı denizler güneyinde ise büyük ve güçlü Osmanlı İmparatorluğu vardı bu yüzden Rus ürünlerinin dünyaya pazarlanması imkansızdı. Petro ticaret için limanlara sahip olmanın ve bu limanlar için sıcak denizlere inmenin şart olduğunu anladı. Bu sebeple yapacağı ilk askerî harekât olarak Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki Azak Kalesini seçti. Rus Kuvvetleri 1695 yılında ani bir baskınla Azak Kalesine saldırdıysa da Deniz Kuvvetleri bulunmayan Ruslar başarılı olamadı ve geri çekilmek zorunda kaldı. Petro donanmanın eksikliğini fark edip hemen Don kıyısında büyük bir tersane inşa ettirdi. Bu tersanede o zamana kadar Karadeniz'in hiç görmediği dev gemiler inşa ettirerek Azak Kalesine tekrar saldırdı. 1696 yılında Kaleyi almayı başarırken Ruslar tarihlerinde ilk kez Karadeniz'e ulaşmış ve sıcak denizlere inmeyi başarmıştı. Bununla birlikte denizciliğin önemini anlayan Petro Avrupa'da gelişen donanma teknolojisini ülkesine de getirmek istedi. Denizcilik eğitimi için 1697 yılında kimliğini gizleyerek Petro Mihaylov takma adıyla Avrupa'ya gitti. Almanya, Hollanda, İngiltere ve İtalya'yı gezerek gemi tersanelerinde

¹ İlker Aktükün, Ders Notları-Çarlık Rusya'sının Yayılması ve Çarlık Rusya'sında Modernleşme Çabaları, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, s.19-23

işçi olarak çalıştı ve kendisini bu yönde geliştirdi. Ekonomik ve askeri alanda bilgi toplamak amacıyla çıktığı bu Avrupa gezisinde aynı zamanda Osmanlılara karşı yeni bir ittifak arayışında bulunduysa da bu girişimi sonuçsuz kaldı.²

Daha sonra Rusya'ya geri dönen Petro Karadeniz yerine Baltık denizine yönelmeye karar verdi. 1700 yılında yanına Danimarka ve Lehistan'ı alarak İsveç'e karşı ünlü büyük Kuzey savaşını başlattı. Daha savaşın başında Norveç Krallığını saf dışı bırakan İsveç 1704 yılında Lehistan ordularını da dağıtarak Rusya ile başa baş kaldı. İki müttefikini kaybeden Petro İsveç Kralının Lehistan üzerine yönelmesini fırsat bilerek ordusunu modern silahlarla yeniledi. Lehistan topraklarında kontrolü sağladıktan sonra Moskova üzerine yürüyen İsveç ordusu Moskova önlerine geldiğinde sert Rus savunması ile karşılaştı. Sayıca üstün olan Rus ordusundan Poltovaya kadar kaçan İsveç ordusu burada savunmaya geçti. 1709 yılında yapılan Poltova Çarpışmasıyla İsveç Kralı Demirbaş Karl canını zor kurtararak Osmanlı İmparatorluğu'na sığındı. Karl kısa sürede Osmanlı'yı Rusya'ya karşı savaşa katılmaya ikna etmesi ile Rus Osmanlı savaşı patlak verdi. Osmanlı Kuvvetleri Kırım ordusunun desteğiyle Rus birliklerini Prut nehri kıyısında çember içerisine alarak Çar Petro'yu barış istemek zorunda bıraktı. Yapılan anlaşmayla Azak Kalesini Osmanlı'ya geri veren Petro tekrardan Karadeniz'den uzaklaşmış oldu. Savaşın ardından Rusya'ya dönen Petro Deniz savaşlarında İsveç'e karşı üstünlük sağlayarak 1721 yılında büyük Kuzey savaşında galip gelen taraf oldu. Yapılan anlaşma ile Ruslar hem Avrupa'nın büyük devletleri arasına girdi hem de Baltık bölgesinin doğusunu topraklarına katarak batı ile doğrudan ticaret yollarına da kavuşmuş oldu. Bu savaştaki başarıları sebebiyle Petro'ya büyük ve imparator ünvanı verilirken Rusya artık çarlık değil imparatorluk olarak anılmaya başlandı.³

Uzun süreli savaşların getirdiği ağır yük Petro'yu ekonomik alanda değişimler yapmaya yöneltti, özellikle silah ve gemi yapımı için madencilik ve sanayinin gelişmesine büyük önem verdi bu dönemde kendi kurduğu ve 1712'de

² Bkz; (1) Aktükün, s.23-26

³ Prof. Dr. Devlet Nadir, Doç. Dr. Hatipoğlu Esra, Doç. Dr. Sarıahmetoğlu Nesrin, **Anadolu Üniversitesi Rusya Tarihi Ders Kitabı**, s.102-103

başkent ilan ettiği Petersburg'da iki büyük liman açarak bu limanları batıya açılan ticari kapılar durumuna getirdi.⁴

Ayrıca Slav alfabesinden Yunan harflerine geri döndü, matbaayı kurdu, gazete çıkardı, Matematik ve Denizcilik okulu, Mühendislik ve Topçuluk okulu, Denizcilik Akademisi gibi çeşitli okullar açarak buralarda ders vermek üzere Avrupa'dan bilginler getirtti. Bu gelişmelerin yanı sıra İmparator Petro askeri alanda da orta Asya, Hazar bölgesi ve Sibiryaya yönelik genişleme politikası izledi. Asya, Hazar ve Sibiryaya bölgelerini araştırma grupları gönderen Petro İran'ın zayıflığından faydalanarak Hazar bölgesinde işgale başladı, ancak İran seferindeyken büyük Petro'nun sağlığı bozuldu ve 8 Şubat 1725 yılında aniden hayatını kaybetti.⁵

Petro'nun ani ölümünün ardından Rus İmparatorluğu'nda taht mücadelesi başladı. İlk önce Petro'nun karısı 1.Katerina İmparatoriçe ilan edildi. Ancak alkol sorunları yüzünden yalnızca iki yıl hüküm süren 1.Katerina 1727 yılında hayatını kaybetti. Ardından 1.Petro'nun torunu olan on bir yaşındaki 2.Petro tahta geçirildi. 2.Petro'nun da sadece iki yıl tahta kalıp 1730 yılında çiçek hastalığından hayatını kaybetmesiyle Anna İvanovna Çariçe olarak tahta geçirildi.⁶

Anna İvanovna Dönemi

Çariçe Anna İvanovna tahta geçer geçmez yeniden Karadeniz'e inme amacıyla İran'la dostluk kurdu ve İran'dan alınan yerleri iade etti. Daha sonra Hazar Denizinin çevresindeki Kazak topraklarını kısa süren bir savaşta ele geçirdi. Buradan sonra gözünü Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz kıyılarına diken Anna İvanovna müttefiki olduğu Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğuna savaş ilan etti. 1735'te Kırımı saldırıya geçen Ruslar Azak Kalesini, Kırım Kalesini ve Kırım'ın başkenti Bahçe Sarayı ele geçirdi ama bir süre sonra tedarik yollarının uzun olması nedeniyle sorunlar yaşayan Rus ordusu Kırım ordusunun karşı saldırısı sonucunda geri

⁴ Bkz; (1) Aktükün, s.27-29

⁵ Belgesel (**Büyük Petro**)

⁶ Bkz; (3), s.106

püskürtüldü, daha sonra Ruslar Boğdan'a saldırarak Osmanlı ordusunu bir dizi savaşla geri itmeyi başardı. Osmanlı İmparatorluğu ise Avusturya cephesindeki bütün savaşları kazanarak Tuna nehrini yeniden sınır ilan etti ve Avusturya'yı savaşta saf dışı bıraktı. Osmanlı İmparatorluğu ile başa baş kalan Rusya Kırım'da yaşadığı tedarik sorunu Boğdan'da da yaşayarak barış istemek zorunda kaldı. Bu savaş sonucunda Ruslar bir kez daha sıcak denizlere inme hayallerini ertelemek zorunda kalırken, Azak Kalesi ve Boğdan dahil olmak üzere aldıkları yerleri geri verdiler.⁷

1.Petro'nun Kızı Elizabeth'in Tahta Geçmesi

1740 yılında Anna'nın hayatını kaybetmesiyle Çar 1.Petro'nun kızı Elizabeth yeni Çariçe ilan edildi. Elizabeth döneminde imparatorluğun ekonomik yönden gelişmesine önem verilirken idam cezası kaldırıldı ve zenginler teşvik edilerek yeni iş alanları açıldı, ancak tüm bunlara rağmen Rus ekonomisi Elizabeth'in lükse düşkünlüğü yüzünden düzelmedi. 1756 yılında 7 yıl savaşının başlaması ve Rusya'nın Avusturya ve Fransa'nın yanında bu savaşa girmesi ekonomiyi daha da zora soktu, bu savaşta Rus ordusu Prusya krallığına saldırarak Doğu Prusya'yı ele geçirse de 1762 yılında Çariçe 1.Elizabeth'in ölümüyle işler değişti.⁸

3.Petro Dönemi

Tahta geçen 3.Petro Prusya Kralı 2. Friedrich'e hayranlık duymaktaydı, bu hayranlık Rusların 7 yıl savaşından çekilerek doğu Prusya'yı Almanlara iade etmesine neden oldu. Kısa bir süre sonra 3.Petro'nun Alman asıllı eşi 2.Katerina ve general olan sevgilisi darbe yaparak 3.Petro'yu tahttan indirdi, ardından oğlu Pavel'i varis olarak göstererek 2.Katerina adıyla 1762 yılında Çariçe ilan edildi.⁹

⁷ Bkz; (3), s.107

⁸ Bkz; (3), s.107

⁹ Bkz; (3), s.107

2.Katerina Dönemi

2.Katerina döneminde Rus İmparatorluğu adeta altın çağını yaşadı. Önceki hükümdarlar döneminde izlenen Karadeniz'e inme ve yayılma politikası Katerina döneminde daha da ileri götürüldü. 1774'te Osmanlılara karşı kazanılan savaşla Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Rus Ticaret gemileri Karadeniz'de ve Akdeniz'de serbestlik kazanırken istedikleri zaman boğazlardan geçebilme hakkına da sahip oldular. Ayrıca bu antlaşma ile Kırım özerk bir statü kazandı. Bu antlaşmadan kısa bir süre sonra Ruslar Osmanlı'nın artık o eski gücünü kaybettiğini anlayarak 1783 yılında Kırım'ı ilhak edince bir kez daha Osmanlı Rus savaşı patlak verdi. Bir yandan Osmanlı ile savaşan Ruslar diğer yandan da 1791 yılında parçalanan Polonya'nın doğu kesimi ile eski Litvanya Krallığının topraklarını ele geçirdi. 1792'de Osmanlı ile yaptığı savaşı kazanan Ruslar Yaş Antlaşmasıyla ile Dinyester Nehri'ne kadar olan Karadeniz kıyısını ele geçirdi. 1.Petro'dan sonra Rus imparatorluğuna altın çağını yaşatan 2.Katerina 1796 yılında hayatını kaybetti.¹⁰

2.Katerina'nın oğlu 1.Pavel Rus Çarı olarak tahta geçirildi. Pavel dış politikada oldukça istikrarsız bir çizgi çizirken tahta kaldığı beş yıl boyunca yalnızca Kazaklardan toprak alabildi. 1801'de yapılan darbe ile öldürüldü.¹¹

1.Alexander Dönemi

Pavel'in yerine 1.Alexander geçti, Alexander tahta geçtikten sonra topraklarını genişletmek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu, İsveç İmparatorluğu ve Fransa ile savaşa girişti. Önce İsveç'i yenen Ruslar bugünkü Finlandiya'nın tamamını ele geçirdi, ardından Kafkaslar' da Gürcistan, Azerbaycan ve Kuzey İran bölgesini kontrol altına aldı. Daha sonra 1812 yılına kadar savaştığı Osmanlıların Eflak ve Boğdan bölgelerini topraklarına katmayı başardı. Bu dönemde İngiltere'yi ve Avusturya'yı yenen Napolyon 600.000 bin kişilik bir orduyla Moskova Seferi'ne çıkması ile Ruslar Osmanlı topraklarından geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu geri

¹⁰ Bkz; (1), Aktükün, s.38-48

¹¹ Bkz; (3), s.115-116

çekiliş Napolyon'un Rusları kovalamasıyla Moskova'ya kadar sürdü. Ruslar çekildikleri bölgeleri ateşe vererek Fransızların erzaksız kalmasını amaçladılarsa da Napolyon 1812 yılının sonuna kadar Moskova'ya girmeyi başardı. Ruslar Fransızların şehre girmesinden birkaç gün önce Moskova'yı tahliye ettiği için Napolyon yaklaşık beş hafta yanmış ve yıkılmış Moskova'da beklemek durumunda kaldı. Bu dönemde erzak sıkıntısı çeken Napolyon üzerine zorlu kış şartlarının da eklenmesi ile ekim ortalarında şehri terk etmek zorunda kaldı. Fransızlar 1812'nin sonlarına doğru Rus topraklarını terk ederken, çekilme tamamlandığında 600.000 bin kişilik Ordu'dan geriye sadece 30.000 bin asker kalmıştı.

Ruslar Napolyon'un peşine düşmeden önce yarım kalan Osmanlı Rus Savaşı'nı Bükreş Antlaşması ile sonlandırarak Besarabya bölgesini Rus topraklarına kattılar. Artık inisiyatifi eline alan Ruslar batıya doğru ilerleyerek Napolyon ile ittifak kuran Polonya'nın tümünü işgal etti. Bir diğer koldan Asya kıtasına doğru ilerleyen Rus ordusu Kazak Hanlığının topraklarını ve Amerika kıtasındaki Alaska bölgesini ele geçirdi.¹²

1.Nikolay Dönemi

1.Alexander'ın 1825 yılında hayatını kaybetmesiyle tahta Çar 1.Nikolay geçti. Nikolay göreve başlar başlamaz Yunanlıların Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlık kazanmak için çıkarttıkları ayaklanmalara destek verdi, özellikle Navarin Deniz muharebesinde İngiliz, Fransız ve Rus Donanması'nın Osmanlı donanmasını tamamen yok etmesi Yunanlılara yapılan en büyük destek oldu. Osmanlı bu olay sonrasında Çanakkale ve İstanbul Boğazı'nın Rus gemilerine kapatması ile Rus Osmanlı savaşı başladı. Rus ordusu 1829 yılında batıda Edirne'ye kadar ilerlerken, Kafkaslarda ise Kars, Ardahan ve Erzurum'u ele geçirdi. Rusların İstanbul'a bu kadar yaklaşması sonrasında Osmanlı İmparatorluğu şartları çok ağır olan Edirne Antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Bu anlaşmaya göre Rusya işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi karşılığında Yunanistan bağımsızlığını kazandı, doğu

¹² Bkz; (3) s.116-120

Karadeniz kıyıları tamamen Rus kontrolüne geçti ve Rus gemileri boğazlardan serbest geçiş hakkı elde etti. İlerleyen dönemlerde Nikolay 1853 yılında Osmanlı ile Balkanlar ve Kırım'da bir kez daha karşı karşıya geldi. Ruslar İngiliz ve Fransızların Osmanlı'ya yardımları sonucunda savaşı kaybederken, 1.Nikolay bu savaş sırasında zatürre oldu ve 1855 yılında hayatını kaybetti.¹³

2.Alexander Dönemi

1.Nikolay yerine tahta geçen Çar 2.Alexander Balkanlarda ilerlemenin artık çok zor olduğunu anlayarak Kırım Savaşı'ndan çekildi. Kırım Savaşı'ndaki mağlubiyet Rusya'nın Avrupa karşısında geri kalmışlığının bir eseri idi. Bu nedenle Çar 2. Alexander bir takım reform hareketlerine girişti. Bunların en başında toprak sahiplerinin sert muhalefetine karşılık 3 Mart 1861 tarihinde Serfliği tamamen kaldırırdı. Bu kararla birlikte tarımda zorla çalıştırılan on milyonlarca köylü özgürlüğüne kavuşturulurken uzun vadeli bir ödeme planıyla köylülere belirli ölçüde toprak dağıtıldı. 2.Alexander bu tür reformların yanı sıra askeri alanda da yenilikler getirdi, ordunun silahları yenilendi, zorunlu askerlik uygulaması başlatıldı ve sınırlar Doğu Asya yönünde genişletilmeye başlandı. 1858 ve 1860'ta Çin'den Kuzey Mançurya'nın alınması,1860'ta Vladivostok kentinin kurulması ve 1870'lerde Türkistan'ın fethedilmesi en önemli olayları oldu. Ayrıca bu dönemde Kuzey Amerika'daki Alaska'nın çok önemli olmadığı düşünerek 1867'de Amerika'ya 7,2 milyon dolar karşılığında satıldı. Kırım Savaşı'nın ardından konan askeri kısıtlamaların 1871 tarihinde kaldırılmasından sonra Karadeniz donanmasını yeniden kuran Rusya Balkanlarda daha etkin bir rol oynamaya başladı. Panslavizm akımının etkisiyle 1877 yılında Osmanlı Devleti ile yapılan savaşta Ruslar Osmanlı'yı mağlup edip Yeşilova'ya kadar ulaşınca savaş Ayastefanos Antlaşması ile sonuçlandı. Ancak İngilizler bu antlaşmanın imzalanması durumunda Rusların çok fazla hak elde edeceğinden korkarak taraflara Berlin Antlaşmasını imzalamayı kabul ettirdi. Bu

¹³ İlker Aktükün, Ders Notları-19.Yüzyıl Avrupa Gelişmeleri ve Rusya, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, s.28-34

antlaşmaya göre Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve Karadağ Osmanlı'dan koparıldı. Ayrıca Kars, Batum, Artvin ve Ardahan Rus İmparatorluğu'na verildi.¹⁴

Bu dönemde Çar 2.Alexander'ın hayatını kaybetmesi sonrasında yerine 3.Alexander geçerek Rus yayılmasını tekrar Doğu Asya'ya taşıdı. Önce Sahalin adasını alan Ruslar ardından Çin'den Liaotung yarımadasını kiraladı.¹⁵

2.Nikolay Dönemi

1894 yılında Çar 3.Alexander'ında ölmesi sonrasında tahta oğlu Çar 2.Nikolay geçti. Rusların Asya'daki yayılcı politikasından rahatsız olan Japonlar 1904 yılında Port Arthur'daki Rus gemilerine saldırarak Rus Japon savaşını başlattı. Rus Ordusu'nun Japonlar karşısında hem karada hem de denizde ağır yenilgiler almasıyla halk arasında imparatorluk düzenine karşı protestolara neden oldu. St. Petersburg'daki saraya yürüyen göstericilere ateş açılması ile yaşanan kanlı Pazar olayı 1905 yılında devrime neden oldu. Bu devrim sonucunda anayasal monarşiye geçiş yapılarak çok partili seçimler yapıldı ve 1906 yılında yeni bir anayasa kabul edildi. Asya'da Japonlar ile çatışmaya son veren Ruslar 1906'dan sonra Balkanlar üzerine yoğunlaştı.¹⁶

Balkanlarda giderek kızışan ortam sonucunda 1.Dünya Savaşı patlak vermesiyle Ruslar Britanya ve Fransa'nın yanında 1.Dünya Savaşı'na katıldı. Osmanlı Devleti'nin de Almanya ve Avusturya'nın yanında savaşa katılmasıyla, Ruslar hem batıda hem Balkanlarda hem de Kafkasya'da cephe açmak zorunda kaldı. Osmanlı'nın boğazları kapatmasıyla ikmal desteğini büyük ölçüde yitiren Ruslar ciddi silah ve mühimmat sıkıntısı çekmeye başladı. 1916 yılına kadar batıda Almanlara karşı büyük toprak kayıpları yaşasalar da Kafkas cephesinde ilerlemeyi başardılar. Ancak savaşın yol açtığı yıkım nedeniyle ekonominin hızla bozulması Rus halkını çok zor duruma düşürdü. 1917 yılına gelindiğinde Rus ekonomisi iflas etmiş, vergi sistemi bozulmuş

¹⁴ Bkz; (13), Aktükün, s.35-44

¹⁵ Bkz; (3), s.136

¹⁶ Bkz; (3), s.167

ve dış borçların ödenemeyecek duruma gelmesiyle halk nezdinde çok büyük bir ayaklanma başladı.¹⁷

Şubat Devrimi

Rusya uzayıp giden 1.Dünya Savaşı'nın ülke ekonomisine verdiği zararlarla baş etmeye çalışırken halkın Çarlığa karşı aldığı tavır artık bir isyana dönüşmüş ve ihtilalci gruplar durmadan gösteri yapar hale gelmişti. Ülkenin her tarafını grev dalgası bürürken sokaklara dökülen yüz binler savaşın derhal durmasını talep etmekteydi. Fakat ne Çar 2.Nikolay ne de hükümet yetkilileri artan huzursuzluğa karşı bir adım atmıyor aksine protestoları kanlı bir şekilde bastırıyorlardı. Artan gıda kıtlığı, işsizlik ve 1.Dünya Savaşı'nın devam etmesi nedeniyle 23 Şubat tarihinde başlayan gösteriler kentteki tüm işçilerin katılımı ile büyümeye başladı. Gittikçe büyüyen isyana karşı çaresiz kalan Başbakan Nikolay istifa etse de 2.Nikolay bu istifayı kabul etmedi ardından hem Başbakana hem de asayişin başındaki Kabarov'a gösterileri bastırma emrini verdi. Bunun üzerine 26 Şubat'ta polisler isyanı bastırmaya çalışarak göstericilere ateş açıp çok sayıda sivilin ölmesine neden oldu.

Artık işler çığırından çıkarken bu baskının adil olmadığını düşünen bir kısım Er'in de isyana katılmasıyla ordu içinde de kargaşa baş gösterdi. İşler her geçen gün kötüye giderken Duma Başkanı Mihail Rodziyanko Çar 2.Nikola'ya acil olarak yeni bir hükümetin kurulması gerektiğini belirtti. Fakat 2.Nikolay teklifi dahi dinlemeden bu kez de General Nikolay İvanov'u emrindeki askerler ile Başkente göndererek isyanı bastırmayı emretti. Ancak bu girişim de başarısızlıkla sonuçlanırken 27 Şubat günü alaylardaki Er'ler komutanlarını vurarak bir bir firar edip isyancıların tarafına geçmeye başladı. Gittikçe büyüyen kalabalık kısa zamanda devlete ait önemli binaları ele geçirerek bakanların bulunduğu Mariyinsky Sarayı'nı kuşattı. İşin ciddiyetini yeni anlayan Çar 2.Nikolay Petrograd'tan kaçmak zorunda kalırken başkent isyancıların eline geçmesi ile Şubat Devrimi resmen gerçekleşmiş oldu. Aslında 8 Mart 1917'de

¹⁷ Bkz; (3), s.179-181

yapılan devrim Rusların Jülyen takvimini kullanması nedeniyle şubat tarihinde yapıldığı kabul edildi ve tarihe Şubat devrimi olarak geçti.¹⁸

Çar 2.Nikolay devrilmesinin ardından Duma başkanı Mihail Rodziyanko 12 milletvekilinden oluşan geçici bir hükümet kurdu ve başkanlığına da Prens Lvov getirildi. Devrim amacına ulaştı, Çar tahtan indirildi, yeni bir hükümet kuruldu ancak bunlar Rusya üzerindeki kara bulutları dağıtmaya yetmedi. Ülke ekonomisi felç olurken, fabrikalar birbiri ardına kapanıyor, ürün fiyatları artıyor, halk açlıkla pençeleşiyordu. Geçici hükümet ülkeyi ekonomik buhrandan kurtaramıyor daha doğrusu dürüst bir politika bile üretilmiyordu. Bu durumdan hoşnut olmayan halk yeniden gizliyen gizliye isyanlara başlarken hükümette gelmekte olan isyanın sesini duyabiliyordu.¹⁹

Bu dönemde 1.Dünya Savaşının tarafsız ülkesi İsviçre’de bulunan Vladimir Lenin Rusya’ya dönmenin yollarını aramaktaydı. Alman hükümeti ile irtibata geçerek kendisinin Rusya’ya gitmesi konusunda yardım edilmesini istedi. Alman hükümeti ise Lenin’in Rusya’ya dönüşünün açabileceği siyasal karışıklığın Doğu Cephesi’nde Savaşı bitirmeye yardımcı olabileceğini düşündü. Nihayet Nisan 1917 tarihinde Petrograd ulaşan Lenin, Stalin tarafından karşılanırken birlikte tren garında miting düzenlediler. Lenin kalabalığa seslenerek geçici hükümetin işçi ve köylü kitlelerinin taleplerine cevap veremeyeceğini bu nedenle kesinlikle destek verilmemesi gerektiğini, Sovyetlerin tam iktidar olduğu bir devrimin gerekliliğini anlattı. Bunun üzerine mayıs ve haziran ayında ülkede grevler patlak verirken cephedeki askerler arasında da hoşnutsuzluk ayyuka çıktı. Cephe hatlarında ölüm cezalarının yeniden uygulamaya konulacağı söylentileri yaygınlaşmaya başlarken ordu içinde bir öfke ve panik havası hâkim oldu. Askerler zaman zaman firar ediyor hatta bazen savaşı bile reddediyordu. Hükümet bu kargaşayı düzeltmek için ilk başta savaşı sonlandırmaya karar verirken planları toplu bir hücumla kalkıp Almanları barışa zorlamaktı. Ancak bu strateji bir faciaya dönüştü. 16 Haziran’da tüm cephelerde

¹⁸ Bkz; (3), s.185-186

¹⁹ Ramin Sadıkov, **Şubat Devriminden Sonra Rusya’da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi’ne Giden Yol**, Azerbeycan Muallimler Enstitüsü Sheki Shubesi, Tarih Bölümü, s.102

taarruz emri verilse de savaşmaya isteksiz olan Rus askerleri Almanlar karşısında bir adım bile ilerleyemedi. Birkaç gün sonra ise başlayan şiddetli Alman karşı saldırısı tüm umutların sönmesine neden olurken bu saldırı sonucunda Rus ordusu Galiçya'dan atıldı.²⁰

Bu durumdan faydalanan Bolşevikler tüm işçi ve askerleri ‘‘Sovyetler iktidara’’ sloganıyla gösteri düzenlemeye çağırırken 18-25 Haziran arası tüm ülkede Bolşevikler lehine gösteriler düzenlendi. Bu sırada Sibiryada sürgünde bulunan Lev Trotsky Mayıs 1917'de Petrograd gelmesiyle Bolşevik'lerin itibarı bir hayli arttı. Hal böyle olunca Lenin ve arkadaşları Petrograd varoşlarındaki tüm işçi ve köylünün tam desteğini kazandı. Ardından ordu içindeki propagandalarına ağırlık verdiler. Asker Pravda adı ile bir gazete yayınlamaya başladı. Lenin tezlerini duyurmak için önce konuşmalar yaptı, sonrasında da gazete yayını ile şunları savundu. ‘‘Yeni hükümet kapitalisttir, sermayeyi devirmeden savaşı sonlandırmak mümkün olmayacak, geçici hükümetin vaatleri yalandır, boş hayaller kurmayın, iktidarın maskesini düşürmeliyiz, parlamenter cumhuriyeti değil, iktidarın işçi ve köylü Sovyetlerine geçtiği bir cumhuriyet olmalı.’’

Bolşeviklerin her geçen gün ordu içinde de taraftar kazanmaya başlaması karşısında harekete geçen geçici hükümet önce Pravda gazetesini susturdu ardında bazı birlikleri dağıtarak çözüm bulmaya çalıştı.²¹

Petrograd askeri bölgesinin generali Polosev'in emriyle kazak birlikleri göstericilere ateş açınca 700'e yakın insan öldü ve başkentte olağanüstü hâl ilan edildi. Ardından hükümet Bolşevik önderlerden Lenin, Zinoviev ve Kamanev'in tutuklanmasını emretti. Bununla da yetinmeyerek Lenin'e karşı vatana ihanet ve Alman casus suçlamalarıyla dava açtı. Hal böyle olunca Lenin kendisi için ülkeden kaçmaktan başka bir yol kalmadığını anladı ve bir itfaiyeci kılığında Finlandiya'ya

²⁰ İlker Aktükün, Ders Notları-1917 Ekim Devrimi ve SSCB'nin Kuruluşu, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, s.11-12

²¹ Bkz; (19), Sadıkov, s.104

geçti. Temmuz ayaklanması sonrası koalisyon hükümeti istifa ederken Prens Lvov siyasetten çekildi.²²

Kerenski Hükümeti Dönemi

Kerenski liderliğinde sosyalist ağırlıklı bir hükümet kuruldu, başkomutanlığa General Kornilov atandı. Ancak Kornilov kendisine göre planlar yapmakta, hükümeti devirerek ülkenin tek gücü olmak istemekteydi. İşe ilk başta devrimcileri yok ederek başlayan Kornilov, çok geçmeden 26 Ağustos sabahı Petrograd'a gönderdiği bildiriyle Devleti tek başına ele geçirdiğini duyurdu. Orduya geçici hükümetin emirlerine itaat etmemelerini ayrıca tüm bakanların istifa etmesini istedi, ancak istekleri geçici hükümet tarafından kabul edilmezken aksine başkomutanlıktan azledilerek tutuklanması için bir muhtıra yayınlandı. Böylece tarihe Kornilov isyanı olarak geçen bu darbe bir hafta içinde bastırıldı ve Kornilov tutuklandı.²³

Bu sırada eylül başlarından itibaren Rus halkı daha da ağırlaşan açlık ve sefalet içinde çırpınmaktaydı. Geçici hükümet sorunlara çare bulamıyor, işçiler greve gidiyor, üretim olmayınca da halk gıdasız kalıyordu. Eylül'ün sonlarına doğru ülke genelinde grevcilerin sayısı 300.000 bine geçerken grevlerde artık tek bir ses yükseliyordu, "bütün iktidar Sovyetlere." Bu dönemde Finlandiya'da bulunan Lenin Bolşevik partinin merkezi komitesine durmadan mektuplar göndererek, silahlı bir isyan için tüm şartların oluştuğunu derhal harekete geçilmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Ancak partisinin bir türlü harekete geçmemesi üzerine 7 Ekim'de gizli yollarla Finlandiya'dan Petrograd'a dönerken, silahlı mücadele için hazırlıklara başladı.²⁴

Bu hazırlıklar kısa zamanda meyvesini vermeye başlarken, kuzey birliklerinin büyük bir kısmı Bolşeviklerin safına geçti. Bolşevik Merkez Komitesi'nin 16 Ekim tarihinde yapılan toplantısında, Lenin silahlı isyan planını açıkladı. Bu

²² Bkz; (19), Sadıkov, s.105

²³ Bkz; (3), s.187

²⁴ Bkz; (19), Sadıkov, s.108

planlara Kamanev ve Zinovies karşı çıkarken, Stalin ise Lenin'i destekledi ve plan parti tarafından kabul edildi. Fakat öneriye karşı çıkan Kamanev ve Zinoviev 18 Ekim'de bir hükümet gazetesine, silahlı isyanın planını ve tarihini belirten bir mektup gönderdi. Bu ihanet karşısında Kamanev ve Zinoviev partiden ihraç edildi.²⁵

Hükümet ise başkente asker sevk ederek ülke genelinde önlemleri arttırdı. Haberi alan Askeri Devrim Komitesi ise her ne kadar planları açığa çıksa da isyan kararından vazgeçmeyerek, son hazırlıklarını tamamladı ve 22 Ekim sabahı resmen düğmeye bastı. İlk iş olarak depolardaki silahların çoğuna el koyularak, tüm isyancı askerlere dağıtıldı ve kritik bölgelerin ele geçirilmesi için harekete geçildi. Kerenski hükümeti 23 Ekim'i 24'üne bağlayan gece, Askeri Devrim Komitesi üyelerinin tutuklanmasını emrederken, bu emir çok da etkili olmadı. 25 Ekim sabahına karşı bakanlardan biri, başkent bölge komutanına şehirdeki durumu sorduğunda, durumun son derece ciddi olduğunu, öyle ki hükümetinin elinde neredeyse askeri birlik kalmadığını belirtmekteydi. Bolşevik'lerin aylarca sürdürdüğü etkili propagandanın neticesinde, askerlerin çoğu artık Bolşevik safındaydı. Başkent sokaklarını tamamen kuşatan Kızıl Muhafızlar, cezaevlerine saldırarak Bolşevik arkadaşlarını tek tek özgür bırakırken, hükümetin elinde son sığınak olarak kışlık saray kalmıştı.²⁶

Başbakan Kerenski, gecenin karanlığından faydalanarak, Amerikan elçiliğinin arabasına atladı ve yeni bir ordu oluşturmak ümidiyle Kuzey Cephesi'ne doğru kaçtı. 25 Ekim sabahı Lenin bir bildiri yayınlayarak, "geçici hükümet resmen devrilmiştir, iktidar petrograt, işçi ve asker Sovyet'inin eline geçmiştir" diyerek, devrimin başarısını duyurmuştur. Bu bildiri önce ülke içinde yayınlandı ardından dünyanın tüm başkentlerine telgraflarla bildirildi.²⁷

Kışlık Saray'daki hükümet üyeleri, Lenin'in teslim olun çağrısına olumlu yanıt vermemesi üzerine, Askeri Devrim Komitesinin emriyle, Aurora isimli Savaş gemisinden kışlık Sarayına ateş açıldı, ardından gece saat 12'de saraya doğru genel bir

²⁵ Bkz; (19), Sadıkov, s.111

²⁶ A.g.m. Sadıkov, s.112-113-114

²⁷ A.g.m. Sadıkov, s.115

taarruz başladı, yaklaşık iki saat içinde saray tamamen kızıl ordunun eline geçerken, tüm hükümet üyeleri tutuklanarak Petropavlovsk kalesine gönderildi.²⁸

²⁸ A.g.m. Sadıkov, s.115-116

SONUÇ

Zafer Bolşeviklerindi, kongredeki ilk konuşmasında Lenin, kurulacak yeni Sovyet hükümetinde bakan kelimesini şiddetle reddederek, Komiser kelimesinin kullanılmasını önerdi, Trotsky yeni hükümet üyelerinin Komiser olarak adlandırılması, hükümete ise Halk Komiserliği Konseyi adını verildiğini açıkladı. Ardından Lenin Halk Komiserleri Konseyinin başkanı seçilirken, Trotsky dış ilişkilerden sorumlu, Stalin ise Milletler İşinden sorumlu komiserlik görevini üstlendi. Böylece 24 Ekim gecesi başlayıp, 25 Ekim'in ilk ışıkları ile sona eren devrim Rusya'da yeni bir dönemin başlamasına ve uzun bir süre sonra umutların yeşermesine neden oldu.

KAYNAKÇA

Aktükün, İlker: **Ders Notları**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Büyük Petro, Belgesel

Prof.Dr. DEVLET Nadir, Doç.Dr. HATİPOĞLU Esra, Doç.Dr. SARIAHMETOĞLU Nesrin: **Rusya Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi

Sadıkov Ramin: **Şubat Devriminden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi'ne Giden Yol**, Azerbaycan Muallimler Enstitüsü Sheki Shubesi, Tarih Bölümü

**VLADİMİR LENİN SONRASI
SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER
BİRLİĞİ'NDE OTORİTERLEŞME**

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi İlker AKTÜKÜN

İSTANBUL – 2023

ÖZ

**VLADİMİR LENİN SONRASI SOVYET SOSYALİST
CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NDE OTORİTERLEŞME**

MURAT BARIŞ*

Ekim devrimi veya bir başka deyişle Bolşevik Devrimiyle birlikte Vladimir Lenin önderliğinde kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve uygulamaya koyulan NEP (Yeni ekonomi planı) ile, Vladimir Lenin sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde, Josef Stalin'in Komünist Partisi özelinde otoriterleşme konularına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ekim Devrimi, Bolşevik Devrimi, Vladimir Lenin, Josef Stalin, Otoriterleşme

ABSTRACT

**AUTHORITARIANISM IN THE UNION OF SOVIET SOCIALIST
REPUBLICS AFTER VLADIMIR LENIN**

MURAT BARIS

With the October Revolution, or in other words, the Bolshevik Revolution, the Union of Soviet Socialist Republics established under the leadership of Vladimir Lenin and the NEP (New Economic Plan) put into practice, the issues of authoritarianism in the Union of Soviet Socialist Republics after Vladimir Lenin and in the Communist Party of Joseph Stalin will be addressed.

Keywords: October Revolution, Bolshevik Revolution, Vladimir Lenin, Josef Stalin, Authoritarianism

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

Rus İmparatorluğu döneminde 1917 yılında yapılan Bolşevik Devrimi'nin kahramanlarından olan Josef Stalin, daha sonra kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin, Vladimir Lenin sonrası 1922-1952 yılları arasında liderliğini üstlenmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nda Adolf Hitler'i yenen adam olarak tarihe geçmiş, fakat diktatörlüğü altında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği sınırlarında çalışma kampları, yargısız infaz ve açlık gibi nedenlerden dolayı yirmi milyondan fazla insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Buna rağmen Josef Stalin nasıl bu kadar otoriterleşmiş, güçlenmiş ve yirmi milyon insanın hayatını kaybetmesine neden olurken, neden kimse karşısına çıkmamıştır.

Lenin'in ölümüyle gücü elinde bulunduran Stalin, acımasızca sebep olduğu ölümlerle, tarihin en karanlık sayfalarında yer almaktadır.

Josef Stalin

Josef Stalin adıyla bilinen Yosif Visaryonoviç Cuğaşvili 18 Aralık 1878 Rus İmparatorluğu'nun hemen sınırındaki Gürcistan'ın küçük bir köyü olan Gori de dünyaya gelmiştir. Babası Vissaryon gürcü bir kunduracı, inatçı bir kişiliği olan annesi Ekaterina ise Osetya'lıdır. Yedi yaşına kadar hakkında pek bilgi bulunmayan Josef yedi yaşında çiçek hastalığına yakalanmış ve bu hastalığın izlerini hayatı boyunca yüzünde taşımıştır. Babası onun bir ayakkabıcı olmasını istese de annesi papaz okulunu tercih etmiş ve Gori kilise okuluna kaydolmuştur. Okula geleli daha bir yıl olmadığı halde Marksistlerin Tiflis'te kurdukları illegal bir grupla ilişki kurar ve onlardan ilk kez Marx'ı ve Sosyalizmi öğrenmiş, ilerleyen dönemlerde otoriteye karşı başkaldırıp huzursuzluk çıkarttığı için 1899 yılında okuldan atılmıştır.¹

Aynı yıllarda Sen Petersburg birliği tarafından yayınlanan bir gazetede Lenin'in bir yazısı dikkatini çekmiştir ve bu yazıyı okuduğu andan itibaren çok

¹ Görgen, İsmail: "Rusya'da Stalinizm'in Doğuşu", Avrasya İncelemeleri Dergisi, 10, 2, 2021, s. 229

geçmeden Lenin, Josef'in gözünde kahramanların kahramanı olmuştur. Bu andan itibaren Josef Marksist bir devrimci olmaya karar vererek Rusya İşçi partisine katılmıştır. Zamanla parti içinde oldukça aktif bir rol almaya başlamıştır.²

1901 yılında Tiflis'te 1 Mayıs gösterilerini örgütlemiştir. Ancak gösteriler Çarlık askerleri tarafından kısa sürede bastırılmıştır. Ardından Batum'a geçmiş ve petrol işçilerini örgütleyerek 1902 yılında petrol işçilerinin greve gitmesinde etkili olmuştur.³

1903 yılında ise Bolşeviklere katılmış ve Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kongresinde kararlılığı ve devrimciliği destek veren tavrıyla Lenin'in dikkatini çekmeyi başarmıştır. Josef kahramanıyla tanışmasının ardından İşçi Partisi'nin ve Bolşeviklerin Kafkasya bölge temsilcisi konumuna gelmiştir. Lakin bir müddet sonra vukuatlarından dolayı tutuklanmış ve ilk önce Batum hapishanesine sonra da Kutay da bir hapishaneye götürülmüştür. 1904 yılına kadar bu hapishanede kalsa da 4 Ocak 1904 hapishaneden kaçmış ve Bakü'ye giderek davaya yeniden katılmıştır.⁴

Rus İmparatorluğu'nda yaşanan 1905 devrimi sırasında Tiflis'te bulunan Josef, aralık ayında Finlandiya'ya geçmiş ve Bolşevik Konferansında delege seçilmiştir. Tiflis'e geri döndüğünde Çarlık askerlerinin devrimi bastırdığını ve katliamlara başladığını görünce Tiflis'i kana bulayan Çarlık ordu komutanı General Fyodor Griyazanov'a düzenlenen başarılı suikastın ardında yer almıştır.⁵

Josef 1906 yılında ilk eşi olan Ekaterina ile Tiflis'te evlenmiş ancak mutlulukları kısa ömürlü olmuş, çocuklarının doğumundan kısa bir süre sonra yirmi iki yaşındayken eşinin Tiflsten ölmesiyle Stalin, içimdeki son duygu da eşimle birlikte öldü demiştir.⁶

² A.e., s.229

³ Anadolu Üniversitesi Rusya Tarihi Ders Kitabı, s.166-167

⁴ Görgen, a.g.e., s. 231

⁵ A.e., s.231

⁶ Çakırlar, Akıncan, "Stalin Dönemine Bir Bakış", 2018, <https://www.academia.edu>

1908 yılında Josef çalışmalarından dolayı tekrar tutuklanmış ve Bakü'de bir hapisaneye gönderilmiştir. Sekiz ayı bu hapisanede geçiren Josef, daha sonra kuzey Rusya'daki Vologda'ya sürülmüştür. Bir yıl sonra sürgünden kaçarak Bolşevik örgütlenmesiyle ilgili çalışmaların tamamlanmak üzere Bakü'ye dönmüş ancak tekrar tutuklanarak Sibiry'a geri sürülmüştür.⁷

1911 yılında tekrar hapisaneden kaçarak parti yönetiminin isteği üzerine Bolşevik örgütlenmeyi güçlendirmek için Saint Petersburg'a gitmiştir. Doğru dürüst bir çalışmaya girişmeden 1912 yılında polis tarafından tekrar yakalanmış ve tekrar Vologda'ya sürülmüştür.⁸

Bu sırada Lenin onu Bolşevik Partisi'nin ikinci komutanı olarak atamıştır. Bu haberi aldıktan sonra Vologda dan yine kaçmayı başaran Josef, Saint Petersburg'a geri gelmiştir. Bolşeviklerin ilk yasal gazetesi olan Pravda'nın 22 Nisan 1912 çıkmasını sağlamıştır, ancak aynı gün bir kez daha tutuklanarak tekrar Sibiry'a sürülmüştür.⁹

1912 yılında dokuzuncu kez hapisten kaçan Josef artık Rusça da çelik adam anlamına gelen Stalin lakabını almıştır, ardından Prag konferansında Lenin tarafından merkez komitesine seçilerek büyük merkezi yönetim görevlerini üstlenmeye başlamıştır. Ancak Josef Stalin, Rus polisinin hala sıkı takibi altındaydı ve 23 Şubat 1913 de Saint Petersburg'da tekrar tutuklanarak bu sefer Sibiry'nın kuzey kutbu dönencesi içinde kalan Kureika köyüne gönderilmiştir. Stalin'in bu kadar kuzeye sürülmesinin nedeni Çar'ın adamlarının bu kez onu ellerinden kaçırmamakta son derece kararlı olmalarıdır.¹⁰

⁷ Görge, a.g.e., s. 230

⁸ Görge, a.g.e., s.230

⁹ A.e., s.230

¹⁰ A.e., s.230

Bolşevik Devrimi

Ekim veya Bolşevik Devrimi olarak da bilinen üçüncü Rus Devrimi'nin ilk zamanlarında başkomutanlık Geçici Hükümetin bütün taleplerini yerine getirdiyse de sonuç olarak 1917 yılı saldırılarının bozgunla neticelenmesi ve General Kornilov'un Başkomutanlığa getirilmesiyle ordu komuta kademesi siyaset arenasında kendilerine yer bulmaya başlamıştır. Lakin otoriter ve disiplinli Kornilov'un talepleri karşılık bulmamış, Kerenski kendisini görevden almıştır. Bu gelişmeler üzerine Kornilov isyan hareketini başlatmıştır. Kerenski bütün sosyalist kesimleri etrafında toplayarak Kornilova bağlı birliklerin Petrograd'a girmesine mâni olmuştur. Bunun neticesinde Kerenski güç kaybetmiş, ordunun desteğini yitirmiş, askerler de kendi içlerinde ayrışmalarına neden olmuştur. Bolşeviklerin ordu içindeki propaganda çalışmaları Kerenski hükümetinin işlerliğini yitirmesine neden olmuştur. Buna mukabil 25 Ekim 1917'de Lenin ve Troçki vasıtasıyla düzenlenen silahlı isyan ile Bolşevikler iktidarı ele geçirmiştir.¹¹

1917 yılına kadar sürgünde kalan ve kaçmayı başaramayan Josef Stalin, Ekim Devrimi olarak da anılan 1917 Rus devrimi ile, Çar'ın tahttan indirildiği haberini alır almaz firar etmeyi başarmıştır. Hapishanedeki binlerce siyasi sürgün gibi Josef Stalin de dönmek üzere yola çıkarak 25 Mart 1917 Saint Petersburg'a ulaşmıştır. Pravda gazetesinin başına geçmiş ve Lenin tarafından Halk Komiserliği görevine atanmıştır. Halk Komiserliğinin görevi, Rus İmparatorluğu toprakları içindeki çeşitli halkların milliyetçilik hareketlerini bastırmaktır. Josef Stalin Sovyetler Birliği kurulana kadar, Rus İmparatorluğu'nda yaşanan iç savaşta Komiser olarak ordu güçlerine karşı savaşmıştır. Bolşevik İhtilali Rusya'nın birçok kentlerinde iç savaşların çıkmasına, çok kan dökülmesine ve Sibiryadan Kafkaslara kadar olan coğrafyadan bağının kopmasına, açlığa ve sefalete, etnik grupların bağımsızlık mücadelelerine neden olmuştur. Bu savaşlar sırasında Rus ordusu tamamen dağıtılarak yerini Kızıl Orduya bırakmıştır.¹²

¹¹ Görgen, a.g.e., s. 231

¹² A.e., s.231-232

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde Otoriterleşme

1921 yılında Bolşevikler iç savaşta galip gelerek 1922 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini resmen kurmuştur. Sovyet Hükümeti Rusya'nın kontrolünü ele geçirmesine rağmen, maddi ve manevi kayıpların olduğu, üç-dört yıl süren bir iç savaşın içine girmiştir. Rusya da 1920'lerden sonra yeni yönetim ve ideallerin olduğu bir dönem başlamıştır. Stalin, azınlıklar için kendi adlarını resmen belirtecekleri bölgeler tesis etmiştir. Lenin, ekonomiyi canlandırarak NEP (Yeni Ekonomi Planı) devreye sokmuştur. Çarlık Rusya'sının yerine tek bir lider Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri ve tek parti Sovyetler Birliği Komünist Partisi olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ortaya çıkmıştır.¹³

21 Mart 1921'de yürürlüğe giren NEP (Yeni Ekonomi Politikası) kapsamında, köylülerden zorla alınan tarımsal ürün alımına son verilmiştir. Köylüler ürünlerini belli bir kar oranında ve istedikleri pazarda satabilmelerinin önü açılmıştır. Tarımsal sektör büyürken fabrikalar imal edilen ürünleri yüksek fiyattan satmaya başlamıştır. Köylüler bunları satın alabilmek için daha çok üretim yapmaya başlayınca tarımsal ürünlerin fiyatları da düşmüştür. Bu sebeple köylülerinde en yüksek fiyat verecek alıcıyı beklemeye başlaması, tüccar ve tefeci olan "Nep men" denilen bir zümrenin çıkmasına yol açmıştır. Onlarda kendi komisyonlarını koyup devlete ürünlerini satmaya başlamıştır. NEP sayesinde savaşımlardan sonra çöken ekonomik yapı toparlanmaya başladığı için "Nep men" denilen bu insanlar görmezden gelinmiştir. 1925 yılında ekonomik ve kültürel olarak büyük bir değişim gerçekleşmiştir.¹⁴

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin kurulmasından kısa bir süre sonra Vladimir Lenin, 1918 yılında uğradığı suikasta bağlı yaralara ve yaşadığı mücadelenin verdiği strese bağlı olarak 1922 yılında felç geçirmiş, sağ tarafı kısmen felçli kalan Lenin, hükümetteki rolü giderek azalmaya başlamıştır. Aynı yılın aralık ayında

¹³ Anadolu Üniversitesi Rusya Tarihi Ders Kitabı, s.195

¹⁴ Anadolu Üniversitesi Rusya Tarihi Ders Kitabı, s.196

geçirdiği ikinci felçten sonra aktif politikadan çekilmiş ve Josef Stalin 1922 yılında Sovyetler Birliği'nin Genel Sekreterliğine seçilerek iktidarı devralmıştır.¹⁵

Stalin'in ilk işi iktidara ortak olabilecek kişileri uzaklaştırmak olurken, bu kişilerin en başındaki isim Lev Troçki olmuştur. İktidarın mutlak ortaklarından biri gibi görünen ve Sovyetler Birliği'nin kurucu babalarından olan Lev Troçki çeşitli nedenler öne sürülerek önce Sibiryaya sürülmüş, ardından da esrarengiz bir şekilde hayatını kaybetmiştir.¹⁶

1930 yılına kadar devam eden tasfiye hareketlerinde parti ve ordudan yüz binlerce insanın çalışma kamplarına gönderilmesine ya da öldürülmesine yol açmıştır. Josef Stalin komünistleri öldürmekte Çarlık Rusya'sı polislerinden kat ve kat daha başarılı olmuştur. Örneğin 1934'teki parti kongresinde seçimle iş başına gelmiş olan Merkez Komitesi üyelerinin üçte ikisinden fazlası daha sonra tasfiye hareketleri sonucu öldürülmüştür. Stalin'in gizli polisi acımasızca kullanışı, keyfi tutuklama ve idam kararları hükümlerine en ufak bir eleştiride bulunanları bile hapse ve çalışma kamplarına göndermesi, toplumu korkutarak zaman içinde sindirmeyi başarmıştır. Artık ülke genelinde ipleri tamamen eline alan Stalin, sanayi ve tarım alanında birtakım reformlar yapmaya başlamıştır. Bu kapsamda 1930 yılında yirmi beş milyon köylü evlerinden zorla alınarak büyük sanayi fabrikalarına taşınmıştır. Çiftçilik ve ziraat kolektif yani her şeyin ortak olduğu bir politikayla yönetilmeye başlanmıştır. Ancak tüm bu reformlar kısa süre sonra ülke genelinde büyük bir kıtlığın yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle Ukrayna'daki köylüler bu sistemi uygulamak istemesi nedeniyle Josef Stalin'in yaptırımlarına maruz kalmıştır. Tüm Ukrayna abluka altına alındığı ve kıtlıktan kaçmak isteyen köylülere engel olunmuştur. Bunun sonucunda 1932-1933 yılları arasında tahminlere göre yaklaşık on milyon Ukraynalı açlıktan hayatını kaybetmiştir. 1933-1940 yılları arasında başlatılan yeni ekonomi planıyla Sovyetler Birliği topraklarında on bine yakın sanayi tesisi kurulmuş ve II. Dünya Savaşı öncesi ağır sanayi üretimi yirmi senede on iki katına ulaşmıştır.¹⁷

¹⁵ Görgen, a.g.e., s. 234

¹⁶ A.e., s-236-237

¹⁷ Görgen, a.g.e., s. 238-242

II. Dünya Savaşı

Tarihler 1939 yılını gösterdiğinde Almanya'da en az Josef Stalin kadar tehlikeli ve çılgın bir diktatör olan Adolf Hitler Avrupa'da işgallere başlamıştır. 1938 de Avusturya'yı 1939 da ise Çekoslovakya'yı işgal eden Adolf Hitler gözünü Polonya'ya dikmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından Polonya-Rus savaşında batı topraklarını Polonya'ya terk etmek zorunda kalan Rusların da gözü eski topraklarında kalmıştır. Bunun farkına varan Hitler, Stalin'e Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalama teklifinde bulunmuştur. İki ülke arasında 23 Ağustos 1939 Moskova'da imzalanan Saldırmazlık Paktının hemen sonrasında Almanya, Polonya'yı batıdan Sovyetler Birliği ise doğudan işgal etmiştir.¹⁸

Bu olay Avrupa için bardağı taşıran son damla olmuştur. Hemen akabinde İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle II. Dünya Savaşı da resmen başlamıştır. Hitler, Almanya'sı 1941 yılının ortalarına kadar Fransa, Danimarka, Norveç'i işgal ederek batıdaki genişleme politikasını tamamlamıştır. Bu dönemde Josef Stalin Alman sınırına önlem olarak yaklaşık üç milyon Sovyet askerini yığmasına rağmen, Hitler'in Alman Sovyet Saldırmazlık Paktına sadık kalacağından neredeyse emin olmuştur. Ancak Hitler tam olarak öyle düşünmemiştir. Nazi Almanya'sı 22 Haziran 1941 de Sovyetler Birliği'ne saldırarak bu paktı çiğnemiş ve saldırıların nedenini Sovyetler Birliği'nin Almanya sınırına çok fazla asker yığmasını göstermiştir. Sovyetler Birliği, Nazi saldırısı karşısında ilk altı ayda dört milyon askerini kaybederken, Almanlar Moskova'ya yüz yirmi kilometre kala ancak durdurulabilmiştir. Moskova'ya ulaşamayacağını anlayan Adolf Hitler, ordusunu Stalin'in ismini taşıyan Stalingrad şehrine çevirmesiyle dünyanın gördüğü en büyük direnişlerden biri yaşanmıştır. Nazi ordusuna geçit vermemek için Josef Stalin'in emriyle asker, sivil, yaşlı, kadın ve çocuk demeden herkes Stalingrad'ı canı pahasına savunmaya başlamıştır. Çok çetin, geçen çatışmaların ardından Sovyet askerleri

¹⁸ A.e., s. 242

Alman askerlerinin geri püskürtmeyi başarmıştır. Bu tarihten itibaren ise Sovyet ordusu Nazi askerlerini önüne katarak Berlin'e kadar kovalamıştır.¹⁹

Josef Stalin, II. Dünya Savaşı'nın sonlarında kıvıllı ordu tarafından Nazi işgalinden kurtarılan Doğu Avrupa ülkelerinde komünist partilerin iktidara gelmesine destek sağlamıştır. Çekoslovakya, Doğu Almanya, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, Polonya, Yugoslavya Federasyonu, Macaristan ve Romanya'da Sosyalist Halk Cumhuriyetleri kurulmuştur.²⁰

¹⁹ Anadolu Üniversitesi Rusya Tarihi Ders Kitabı, s.202-204

²⁰ İlker Aktükün, Ders Notları-İki Dönem Arası Dönemde Sovyetler Birliği & İkinci Dünya Savaşına Giden Yol, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, s.62-67

SONUÇ

Josef Stalin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki siyasi sistemi daha da otoriterleştirmiştir. Muhalefet ve eleştiriye tahammül göstermemiş ve baskıcı politikalar uygulamıştır. Birçok kişi, Josef Stalin'in yönetimi altında haksız yere tutuklanmış, hapsedilmiş veya öldürölmüştür. Yaygın bir siyasi terör dönemi yaşanmış ve Josef Stalin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin politikasını kontrol etmek için toplumun her alanına yayılan bir korku ortamı yaratmıştır.

Josef Stalin'in liderliği altında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dış politikası da belirgin şekilde değişmiştir. Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla birlikte, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Batı Bloku arasında ideolojik ve stratejik bir çatışma başlamıştır. Josef Stalin, Batı Blokuyla mücadele etmek için çeşitli stratejik hamleler yapmış ve Doğu Blok'undaki ölkeleri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine bağımlı hale getirmiştir.

Ancak Stalin'in II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru kötüleşmeye başlayan sağlığı, çok fazla sigara içmesi ve II. Dünya Savaşı'nın stresi onun Mayıs 1945 de hafif bir felç geçirmesine neden olmuştur. Bu tarihten sonra sürekli sağlık sorunları yaşamaya başlayan Josef Stalin, Ekim 1945 de kalp krizi, 1 Mart 1953 de ise yeniden ağır bir felç geçirmiş ve doktorların onu hayatta tutma çabalarının işe yaramaması üzerine Josef Stalin, 5 Mart 1953 akşam saat dokuz ellide, yetmiş dört yaşındayken hayatını kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

AKTÜKÜN, İlker: **Ders Notları**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

DEVLET, Nadir, HATİPOĞLU, Esra, SARIAHMETOĞLU, Nesrin: **Rusya Tarihi**, Eskişehir, Ocak 2013

ÇAKIRLAR, Akıncan, “Stalin Dönemine Bir Bakış”, 2018, <https://www.academia.edu>

GÖRGEN, İsmail: “Rusya’da Stalinizm’in Doğuşu”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, 10, 2, 2021, s. 225-248

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI KURULAN
ULUSLARARASI EKONOMİK YAPININ
İNCELENMESİ**

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KAHVECİ

İSTANBUL – 2023

ÖZ
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI KURULAN ULUSLARARASI
EKONOMİK YAPININ İNCELENMESİ
MURAT BARIŞ*

İkinci dünya savaşından sonra “yenidünya düzeni” olarak iki kutuplu bir dünya kuruldu: ABD ve Sovyetler Birliği. Sovyetler Birliği'nin rejim ihraç etmesine karşılık, ABD dünyanın diğer ülkeleriyle ekonomik ve siyasi ittifaklar kurarak, rejim ihracını önlemeye çalışmıştır. Bu çerçevede İMF, Dünya Bankası ve GATT' gibi siyasi ve ekonomik kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada ikinci dünya savaşı sonrasında Amerika'nın kurmuş olduğu ekonomik ve siyasi kuruluşlar vasıtasıyla, ekonomik ve siyasi olarak yıkılmış ülkelerin yeniden savaş olmamış gibi istikrarlı bir şekilde kalkınmalarını sağlamak, siyasi ve ekonomik olarak bu ülkelerin rejimlerini kendi ekseninde şekillendirmek ve Sovyetler Birliğini çevreleme politikası nezdinde ikinci dünya savaşı sonrasında kurulan ekonomik yapının, ekonomik ve siyasi kuruluşlarının kuruluşunu, amaçlarını ve faaliyetlerini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Dünya Bankası, İMF, GATT, Ekonomi, Savaş

ABSTRACT

EXAMINATION OF THE INTERNATIONAL ECONOMIC
STRUCTURE ESTABLISHED AFTER THE SECOND WORLD
WAR

MURAT BARIS

After the second world war, a bipolar world was established as the "new world order": the United States and the Soviet Union. In response to the Soviet Union's export of regimes, the United States tried to prevent regime expulsion by establishing economic and political alliances with other countries of the world. Within this framework, political and economic institutions such as the IMF, the World Bank and GATT have emerged. In this study, through the economic and political institutions established by America after the second world war, to ensure the stable development of the economically and politically destroyed countries as if there were no war again, to shape the regimes of these countries politically and economically on its own axis and to establish the economic structure, economic and political institutions established after the second world war in the face of the policy of containing the Soviet Union, we will examine their purpose and activities.

Keywords: World Bank, IMF, GATT, Economy, War

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sürerken, bir yandan Almanya, İtalya ve Japonya'nın aşırı sağcı ve ırkçı görüşleri, diğer yandan SSCB'nin benimsediği sosyalist rejim ve AGÜ'lerin oluşturduğu geniş yelpaze, kapitalist blokta ABD'nin öncülüğünde yeni bir düzen bulma arayışlarına sebep olmuştur. Savaş sonrasında kapitalist sistemde yapılanmanın zorunluluğuna sebep olan ve ABD dahil diğer gelişmiş ülkeleri de rahatsız eden durumlar olmuştur. Bunlar Avrupa'da SSCB odaklı sosyalist bloğun oluşması ve Çin'de sosyalist rejimin kurulmasıdır. Savaş sırasında Batı devletlerinin faşizm ve Nazizm'e karşı demokrasiyi savunarak halkı harekete geçirmek istemeleri sömürge halklar üzerinde de etkili olmuştur. ABD'nin asıl amacı sömürge düzeninin kaldırılması değil, İngiltere ve Fransa çevrelerindeki sömürgelerin hammadde kaynaklarına ulaşmak istemeleri ve onları askeri ve siyasi olarak denetlemek istemeleridir.¹

Sömürgeler ve diğer yeni kurulan devletler tarafından sosyalist rejimin benimsenmesi, ABD ve diğer sömürgeci ülkeler için, sömürgelere bağımsızlık verileceği riskini doğurmuştur. Sömürgelerde bağımsızlık bilincinin oluşmasıyla onları sömürgeci devletlerle karşıt olmayan siyasal kadrolara getirerek, hem onları sömürgeci ülkelere bağımlı halde bırakıp hem de bağımsızlık için mücadeleye girmelerine engel olacaklardır. Fakat tarih boyunca sömürgelerin ulusal bağımsızlık boyunca mücadelesi, sömürgecilerin bu planlarına olanaksızlık sağlamaktadır. Lübnan ve Suriye gibi bazı sömürgeler savaş sırasında ve bitiminde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Libya'da İtalya'nın yenilgisiyle bağımsızlığını ilan etmiş, Ho Chi Minh ise 1945'te Vietnam Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etmiş ancak 1975 'te bağımsızlığı kabul ettirebilmiştir.²

Endonezya, Hindistan, Pakistan, Seylan Tunus, Fas ve Cezayir bağımsızlığını ilan eden önemli devletlerdir. Kara Afrika'da Gana, Fransız sömürgeleri, Belçika

¹ Prof. Dr. Sinan Sönmez, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm**, İmge Kitabevi Yayınları 2.Baskı Ankara 2005, s.86

² A.g.e. Sönmez, S.87

Kongosu, Tanganika, Kenya ve Uganda bağımsızlığını kazanırken Portekiz ise 1974'te Salazar Rejiminin çökmesine kadar sömürge kalmıştır. Bu dönemde bazı sömürgeler mücadeleyle bazıları bağımsızlıklarının kâğıt üstünde tanınmasıyla sömürgeден çıkmıştır. Batı'nın tam siyasi bağımsızlığa engel olmasının en tipik örneği Vietnam'dır. Yetmiş civarında sömürge bağımsızlığını almasıyla, Çin gibi büyük bir devletin sosyalist rejimi benimsemesi, kapitalist sistemde yeni bir düzeni kaçınılmaz kılmıştır. Bu yeni düzende ABD uluslararası ekonomik ve parasal düzenin oluşumuna liderlik yapmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (IBRD) gibi kurumlar kurulmuştur. ABD'nin egemenliğindeki bu ekonomik düzende Marshall Planı önemli rol oynamaktadır. ABD dışişleri bakanı Marshall, Avrupa'nın ekonomik düzenine ilişkin programını 5 Haziran 1947'de hazırlamış, 12 Temmuz 1947'de Avrupa Ekonomik İş Birliği Örgütü'nü (OEEC) kurmuştur ve Avrupa'nın ekonomik ihtiyaçlarını içeren bir rapor hazırlamıştır.³

Bu rapora dayanarak yürürlüğe konulan plana göre 16 ülkeye 12,8 milyar dolar tutarında aktarılan kaynaklar, donanım mallarına yönelik yatırımlarda kullanılacaktı. Ayrıca dış ticarete bağımsızlaşarak, ABD'nin hammadde kaynaklarına kolaylıkla ulaşması sağlanacaktı. ABD'nin ilgili ülkelere yaptığı yardımla hem kendi ekonomisini iyileştirmiş aynı zamanda Batı dünyasında siyasi anlamda güç kazanmıştır. Sermaye birikimi hızlanan ABD, silah sanayinde de yaptığı yenilikleri sivil sektöre uygulamaya başlamıştır.⁴ Marshall Planı'na göre dış ticarete serbestlik ve ABD'nin hammadde kaynaklarına kolay ulaşılabilirliği sayesinde, ABD birikiminin Avrupa'ya aktarılmasıyla fazla sermaye birikiminin olumsuz sonuçları engellendiği gibi, aynı zamanda Avrupa'nın ekonomik gelişimi de sağlanmış olmaktadır. ABD'nin sömürgelerin bağımsızlıklarına destek vermesi uluslararası iş bölümünün olduğunu göstermektedir. Böylece ABD ve diğer güçlü ülkeler tarafından AGÜ'ler üzerinde yeni sömürgeci politikalar uygulanmaya başlamıştır. Savaş sırasında temelleri atılan Bretton – Woods sistemi ile ABD'nin önderliği pekiştirilmiştir.⁵

³ Bkz; (1) Sönmez, s.88

⁴ Bkz; (1), Sönmez, s.89

⁵ Bkz; (1), Sönmez, s. 90

Bretton Woods sistemi, II. Dünya Savaşı sürecinde, ABD'nin Bretton Woods kasabasında toplanan, savaştan sonra uygulanacak uluslararası ticaret ve finansal sistemini düzenlemek için ortaya çıkan sistemdir. Bu konferansa göre ekonomik istikrarın sağlanması ve ülkelerin dış ticaret engelleri yoluyla döviz fazlalarını artırma politikasının önlenmesi için bu sistemin kurulması amaçlanmıştır. Bu anlaşmaya göre istikrarlı döviz kuru rejiminin kurulması için Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kurulmasına karar verilmiştir. Böylece sisteme göre üye ülkelerden birinin ödeme dengesi bozulduğu zaman fonun izniyle kurlar değiştirebilecekti. Sistem doların gücünü kurumsallaştırmıştır. IMF'ye üye ülkeler, yatırımlarını dolara bağlamış, dolar ise onsu 35 dolardan altına sabitlemiştir. Ayrıca ABD'nin devamlı dış ticaret fazlası vermesi de diğer ülkelerin dolara ihtiyaç duymasına yol açmaktaydı. 1960'ların sonuna kadar düzgün işleyen sistemde, bu tarihten sonra sorunlar görülmeye başlamıştır. ABD'nin Vietnam Savaşı için milyarlarca dolar ihraç etmesiyle enflasyon yükselmiş, dolara karşı spekülasyon saldırıları başlamıştır. 1973 'te ulusal paraların altın ile bağı kesilmiş, 1976 yılında Jamaika'daki konferansta Bretton Woods sisteminin çöktüğü ilan edilmiştir.⁶

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan sistemi uluslararası ekonomik ve uluslararası finansal kuruluşlar olarak iki başlık altında inceleyebiliriz.

ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLAR

Uluslararası Ekonomik kuruluşların amacı, bölgesel ekonomik gelişmeleri gözlemlemek ve piyasadaki ekonomik değişimleri tahmin etmektir. Bu kuruluşlar sırasıyla şunlardır;

- 1. OECD / Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı**
- 2. WTO / Dünya Ticaret Organizasyonu**
- 3. Uluslararası Ticaret Odası / International Chamber of Commerce-ICC**

⁶ Oktay Salih Akbay, **Küresel Finansal Krizin Kökenleri Üzerine Bir Değerlendirme**, Namık Kemal Üniversitesi, No:06/2011, Sosyal Bilimler Metinler. s.4

4. OPEC / Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu

5. G-8 Grubu

6. G -20 Grubu

Uluslararası ilişkiler düzeninin iki esas kuramlarından birisi “realizm” öteki ise “idealizm”dir. Realizm, uluslararası sistemde kuvvet ve menfaatleri baz alan güvenliği temin etmek ve güce gereksinim duyulduğu, güç ile güvenlik önlemleri alınarak, saldırı ve tehditlere mukabil müdafaa ve caydırıcı teoridir. İdealizm ise sulh ve hukuku temel alan, güvenliği, uluslararası hukuk ve sözleşmeleri, uluslararası kuruluşlar, barışçıl kaideler ve politikalarıyla “hepimiz birimiz-birimiz hepimiz için” zihniyetiyle “ortak güvenlik”liği temin etmeye çalışır. Geleneksel gücü tanımlayan askerî kuvvetin kullanım devri arka planda kaldı. 21. yüzyıl devletlerin öteki devlet ve toplulukları inandırmak için “yumuşak güç” kullanmaları daha mantıklı, iktisadi ve tesirlidir. Bu güce sahip olmak için, politik değerler ve kuruluşlar, ahlâkî esaslı ve yasal siyasetler üstünde yükselen bir çekim merkezi meydana getirmekle olur.⁷

OECD / Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı

OECD 14 Aralık 1960 tarihinde imzalanan Paris Sözleşmesi’ne dayanılarak, Avrupa Ekonomik İş birliği Organizasyonu’nun (OEEC) isminin değiştirilmesiyle kurulan uluslararası ekonomik bir kuruluştur. Zamanla fonksiyonlarını kaybeden OEEC yeni iş birliği alanlarına yönelmek için OECD adıyla kurularak 30 Eylül 1961’den sonra resmi olarak faaliyete başlamıştır. Türkiye’nin de içinde bulunduğu 20 kurucu üyesi bulunmaktadır. 1994’ten itibaren yeni üyeler eklenmiş,2016’da teşkilatın üye sayısı 36 ya yükselmiştir.

Ülkelerin üretimlerinin ve ekonomik durumlarının artırılması ve gelişimi düşük ülkelerin kalkınması amacıyla kurulmuştur. Diğer amaçları arasında, üye ülkelerin ve gelişen ülkelerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi, sosyal ve ekonomik gelişimin desteklenmesi olarak sıralanabilir.

⁷ Metin Arslan, **Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar (Ders Notları)**, Harran Üniversitesi, Birecik Meslek Yüksekokulu 2018, s.62

OECD'ye üye olan ülkeler, demokrasi, insan haklarına ve vatandaş hürriyetine bağlılık ve açık Pazar ekonomisi çerçevesinde gelişimi ilke olarak benimsemişlerdir.⁸

DTO- Dünya Ticaret Örgütü (WTO-World Trade Organization)

WTO 1 Ocak 1995 tarihinde İsviçre'nin Geneva kentinde kurulan uluslararası ekonomik kuruluştur.29 Temmuz 2016 rakamlarına göre üye sayısı 164tür.

Havana'da 1947-48 senelerinde 50'ye yakın ülke temsilcisi, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla "geçici olarak" Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nı (GATT) imzalamıştır. Üye devletlerin birbirleriyle adil ve tam rekabet şartları altında ticaret yapabilecekleri serbest ve açık bir ticaret sistemi oluşturmak GATT'ın temel amacıdır.

GATT kapsamında 1947-1993 seneleri arasında sekiz çok taraflı ticaret müzakeresi (round) yapılmıştır. Bu roundların sonuncusu olan Uruguay Turu'nun 1993'te görüşmeleri tamamlanmış ve 15 Nisan 1994'te Fas'ın Marakeş kentinde imzalanmıştır. GATT'ın devamı olan bu anlaşma, uluslararası ticaretin kurallarını belirlemek gayesiyle kurulan, ülkelerin ithalat ve ihracat süreçlerine yön veren kanuni ve kurumsal bir organdır. Ülkelerarası ticari uyuşmazlıkların çözümünde yürüttüğü politikalarla, üyelerinin güvenini kazanmış ve ticari bir otorite haline gelmiştir. Ayrıca sanayi ürünleri ticaretine ek olarak ziraat, tekstil ve hizmet ürünleri ticareti ile birlikte fikri mülkiyet haklarını da bünyesine katarak GATT'ın yerine geçmiştir. Organizasyonun temel amaçlarını şöyle sıralayabiliriz.

1. Ticarete konu olan malları, hizmetleri ve bunların fikri sınai haklarıyla ilgili ülkelerarası görüşmeleri yürütür ve gümrük tarifeleri ve ticarete engel olabilecek diğer hususlar için, iyileştirme çalışmaları sürdürür.

⁸ Bkz; (7), s.62

2. DTO, bünyesindeki konsey ve komitelerle üye ülkelerin güncel kanuni düzenlemelerini takip eder, organizasyonun ticaret politikalarını ve uygulamalarını bu doğrultuda yeniler.
3. Üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların adil çözümü için haklarının ihlal edildiğini düşündükleri üye ülkelerin durumlarını değerlendirerek çözüme kavuşturur.
4. Üye ülkelerin teknik yeterlilikleri sağlanması için gerekli eğitim, finans ve rehberlik gibi çeşitli destekler sağlar.
5. DTO, faaliyetlerinin farkındalığını artırmak için sivil toplum organizasyonları, medya, parlamentolar ve kamuoyu ile düzenli şekilde iletişim faaliyetleri gerçekleştirir.⁹

Uluslararası Ticaret Odası / International Chamber of Commerce-ICC

Uluslararası Ticaret Odası Türkiye Milli Komitesi (ICC Türkiye) 1934 tarihinde kurulmuş, 1945'te Bakanlar Kurulu Kararı ile 'Milli' ismini almıştır. 1950 yılında 5590 sayılı Kanun ile komitenin kuruluş ve işlerinin yürütülmesi görevi Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ne verilmiştir. Bununla Türkiye'nin çalışmalarının genişletilmesi amaçlanmıştır. 27 üye ile başlayan komitenin günümüzde 250'ye yakın üyesi vardır. 18 Mayıs 1953'te Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği nezdinde yeniden yapılanmıştır.

ICC, üç ana organ tarafından yönetilmektedir:

- a. Yönetim Kurulu: Yönetim Kurulu, Organizasyonun mali işlerini denetleyen ve ICC'nin politika, strateji ve faaliyet planlarını geliştiren kuruldur.
- b. Başkanlık ve Genel Sekreterlik: Dünya konseyi tarafından iki yıllığına başkan ve Genel Sekreter seçilir. Son Başkan da Onursal Başkan olarak göreve devam eder. Uluslararası sekreteryaya ve milli komitelerle birlikte çalışan Genel Sekreter ICC'nin çalışma programını yürütür.

⁹ Bkz; (7), s.64-65

c. Dünya Konseyi: ICC'nin üst düzey yönetim organıdır.¹⁰

OPEC / Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu Organization Of Petroleum Exporting Countries (OPEC)

OPEC, 9-14 Eylül 1960 tarihinde Bağdat'ta toplanan konferansta kurulan uluslararası ekonomik kuruluştur. İlk beş yıl Cenova merkezli olan kuruluş 1965'te Viyana'ya taşınmıştır. Bilinen dünya petrol rezervlerinin üçte ikisini ellerinde bulunduran 14 ülkeden oluşmaktadır. Kurucu üyeleri; Suudi Arabistan, İran, Kuveyt, Irak ve Venezuela'dır. Daha sonra Katar, Ubya, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Nijerya, Ekvator, Gabon ve Angola katılmışlardır.

Bu organizasyon ülkelerin petrol politikalarını düzenlemek, hem ihracatçılara güvenli ve dengeli fiyat sağlamak hem ithalatçı ülkelere düzenli petrol sağlamak aynı zamanda da bu sektördeki yatırımcıların menfaatlerini korumayı amaçlamaktadır. Petrol fiyatlarının görüşüldüğü, geçmişte çok etkili bir petrol karteli örneği veren kuruluş zamanla gücünü kaybetmiştir.

Senede en az iki kez toplanan üye ülkelerin üst düzey temsilcileri organizasyonun en önemli organlarıdır.

OPEC Petrol fiyatlarını ve üretim miktarlarını belirlemesi açısından kartel özelliği gösterse de bağımsız petrol üreten ülkeler arasında iş birliğini geliştirmeyi amaçlayan bir kuruluş olmuştur. Net petrol ihracatçısı olan ve petrol konusundaki menfaatleri OPEC üyeleriyle aynı olan yeni ülkeler kuruluşta olabilirler.¹¹

G-8 Grubu

1975'te Fransa Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing'in Japonya, ABD, Almanya, İngiltere ve İtalya liderlerini güncel ekonomik sorunları görüşmek için

¹⁰ Bkz; (7), s.67

¹¹ Bkz; (7), s.67-68

Rambouillet'ye davet etmesiyle ortaya çıkan G-8 grubu uluslararası ekonomik bir kuruluştur. 1976'da Kanada, 1998'de Rusya Federasyonu'nun katılımıyla genişleyerek G-8 olarak anılmaya başlamıştır. Kuruluşun belirli bir yapısı veya kalıcı bir yönetim organı yoktur. G-8 Zirve toplantılarını başkanlığı üstlenen ülke düzenlemektedir.

Zirve toplantılarında hükümet başkanları tarafından temel meseleler gündeme gelmekte, problemlerin çözümü ve hedefler için devletlerin bireysel iş birliği yaparak alınacak tedbirler konusunda gayrı-resmi anlaşmalara varılması hedeflenir.2014 tarihinde Ukrayna'da gerilimi yükseltmesi ve Kırım'ı ilhakı sebebiyle Rusya'nın G 8 üyeliği askıya alınmıştır. Grup ABD, İngiltere, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya ve Japonya'dan oluşan 7 ülkeyle G-7 olarak faaliyetlerine devam etmektedir. ¹²

G -20 Grubu

İngilizce Group of 20 (20 Grubu) kavramının kısaltması olarak bilinen G 20, 20 Maliye Bakanı ve Merkez Bankası Başkanı Grubu, dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alan 19 ülkeden ve Avrupa Birliği Komisyonu'ndan oluşan topluluğa verilen isimdir.

Milli geliri dünyada ilk 31'de yer alan 19 ülkenin hepsi G 20'ye üye ülkelerdir. Ekonomik olarak bazı üyelere daha büyük olan Tayvan, İsviçre, Norveç, İran ve Venezüella, G 20'de yer almamaktadır.

İlki 1999' da Berlin'de yapılan ve her yıl tekrarlanan ve G-20 Grubu Grubu zirvesi, uluslararası organizasyon statüsü olmadığından dolayı alınan kararların kanuni bağlayıcılığı veya yaptırım gücü yoktur. ¹³

¹² Bkz; (7), s.68

¹³ Bkz; (7), s.68

ULUSLARARASI FİNANS KURULUŞLARI

Piyasadaki gelişimi anlamaya katkı sağlayan Uluslararası finans kuruluşları şunlardır;

1. IMF-Uluslararası Para Fonu
2. WB-Dünya Bankası
3. AKB-Asya Kalkınma Bankası
4. AIIB-Asya Altyapı Yatırım Bankası
5. 1978 Washington Kapitalizm Mutabakatı

IMF / Uluslararası Para Fonu

1944'te Bretton Woods Anlaşması gereği Bretton Woods kentinde bir araya gelen 45 ülkenin ana sözleşmeyi imzalamasıyla Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu), 1 Mart 1947'den itibaren fiilen çalışmaya başlamıştır. 188 ülkenin üye olduğu IMF'ye Türkiye, 14 Şubat 1947 tarihinde katılmıştır. Dünya Bankası (Uluslararası Yatırım ve Kalkınma Bankası) ile eş zamanlı kurulan IMF, II. Dünya Savaşı sonunda dış ödeme güçlüğü çeken ülkelere yardımcı olan bir kurum olmuştur.

IMF'nin kuruluş amacı, ülkeler arasında ekonomik ve mali iş birliğini sağlamak, serbest ticareti desteklemek, bu alandaki kısıtlamaları engellemek, döviz kurlarına kararlılık kazandırmak, kısa vadeli dış ödemelerdeki zorlukların çözümüne yardımcı olmak ve global rezerv yetersizliğini ortadan kaldırmaktır. Dünya ticaretini geliştirmek gayesiyle kurulan IMF, dünya ticaretinin uyumlu bir şekilde yürütülmesini de amaçlamaktadır. Bunların dışında üye ülkelerin ödemeler bilançosunda yer alan cari işlemlere uygulanan döviz kontrollerinin kaldırılması ve üyeler arasında çok taraflı bir ödemeler sisteminin oluşturulmasını da sağlamaktadır.

IMF'ye üye olan az gelişmiş ülkeler, kullandıkları mali kaynaklar konusunda IMF'ye hesap vermek zorundadırlar. Buna karşılık, IMF politikalarında etkili olan gelişmiş ülkeler, tabiidir ki, kendi kalkınmalarının sürekliliğini sağlayacak ekonomik reçeteler belirlemede etkileri daha büyük olmaktadır. IMF'nin izlediği finans politikaları; rezerv dilimi, kredi dilimi, acil durum destek ve borç ve borç servisi düşürme politikası olarak dört grupta toplanır. Borç servisi düşürme politikaları, ağır borç yükü altındaki ülkeler açısından önemlidir. IMF imkânları genel anlamda bir borçlanma değildir. Ödeme konusunda sıkıntıya düşen bir üye parası güçlü bir başka üye ülkeye kendi parasını verip onun parasını almakta ve zamanı gelince bu tutar tekrar değiş tokuşa tabi tutulmaktadır.¹⁴

WB / Dünya Bankası

1944 tarihinde IMF ile birlikte kurulan, resmi ismi Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank of Reconstruction and Development = IBRD) olan Dünya Bankası, 25 Haziran 1946'da faaliyete geçmiştir. 15 Kasım 1947'de Birleşmiş Milletler'in bir ihtisas kuruluşu olarak devam etmiştir.

WB'nin ilk kuruluş amacı İkinci Dünya Savaşı'nda bozulan Avrupa ekonomilerinin onarımı için kredi vermektir. 1950'den sonra ise Dünya Bankası az gelişmiş ülkelere kredi sağlayan bir kuruma dönüşmüştür. Aynı zamanda devletlere ve özel işletmelere mali yardım sağlayan Dünya Bankası, savaştaki yıkıntıları onarmak, eski üretim ve geçim imkanlarına kavuşmalarına yardım etmek ve az gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmaya yönelik projeler üreterek ve uzun vadeli krediler ile onları desteklemek amaçları da gütmektedir.

Üye ülkelerin tediyeye bilançolarındaki uzun vadeli dengesizlikleri gidermek, milli parasının dış değerinde istikrar sağlamak, uluslararası özel-yabancı sermaye yatırımlarını destekleyerek uluslararası kredi sağlamak dünya kaynaklarının gelişmesi

¹⁴ Bkz; (7), s.70

için yatırımlar yapmak ve az gelişmiş ülkelerin sermaye ihtiyaçlarını karşılanmak Dünya Bankası'nın faaliyetleri arasındadır.

Dünya Bankası belirli kalkınma projelerini ve bu projelerin ithalat girdilerini finanse etmektedir. Dünya Bankasına dâhil olan Global Finansman Kurumu kalkınmakta olan ülkelerdeki özel sektör yatırımlarına kredi sağlamaktadır. Yine aynı gruptaki international Development Association ise az gelişmiş ülkelere düşük faizli ve uzun vadeli kredi açmakta geri ödemeyi ise ülkenin kendi parasıyla kabul etmektedir.

Dünya Bankası esas itibariyle proje kredisi vermesinin yanında bazen teknik yardım da sağlayabilmektedir. Üye ülkelerdeki özel sektör kuruluşlarına kredi vermek için 1956'da Uluslararası Finans Kurumu'nu kuran Dünya Bankası, özel sektör yatırımcılarına da kredi açabilmektedir.¹⁵

AKB / Asya Kalkınma Bankası

62 üyesi bulunan Asya Kalkınma Bankası (AKB), uluslararası finans kuruluşlarından bir tanesidir. Üyeleri arasında ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre ve Avrupa Birliği'nin 13 üyesi de bulunmaktadır. Türkiye'de AKB'nin bir üyesidir fakat borç alan ülkeler statüsünde değildir.

Banka, savaş yaşanan ülkelere “kalkınma” “yoksulluğu azaltma” gibi gerekçelerle ve finansman yardımı ismi altında projeler gerçekleştirmiş olsa da “insan” faktörünün yok sayıldığı, toplum üzerindeki negatif etkileri azaltmak için tedbir alınmadığı, finanse edilen borçlandırılarak boyun eğer hale getirildiği görülmektedir. Ayrıca “yeniden inşa” bahanesiyle doğal felaketler yaşayan ülkelere de yapısal uyum politikalarının Banka aracılığıyla dayatıldığı görülmektedir.

¹⁵ Bkz; (7), s.72-73

1966'da Asya-Pasifik ülkelerinin “gelişmekte olan ülkelere” kredi ve teknik hizmet sunmak gayesiyle kurulan Asya Kalkınma Bankası, bugün Asya kıtasının kredi veren en büyük kuruluşlarından bir tanesi olmuştur. Diğer uluslararası finans kurumları gibi AKB de sağladığı kredi imkânlarını genişlettikçe üye ülkelerin makro-ekonomik ve sektör temelli politikalarının oluşturulmasındaki rolünü de artırmıştır. Bugün AKB, özel sektör yatırımlarını finanse etmekte, IMF tarafından dayatılan yapısal uyum programlarının ve küresel ticaret kurallarının uygulanmasında önemli görevler üstlenmektedir

AKB verdiği kredi miktarını gittikçe artırırken, borç alan ülkelere kamu sektörünü küçültmeleri, kamu ekonomik teşebbüslerini özelleştirmeleri, temel hizmetleri piyasalaştırmaları, emek piyasalarını esnekleştirmeleri, kamuda çalışanların ücretlerinin asgari düzeyde tutulmasını, emeklilik ve sağlık reformları aracılığıyla sosyal güvenceleri azaltmaları istemektedir. Bu sebeple bu ülkelerin borç sarmalından kurtulmaları neredeyse imkânsız hale gelmekteydi.

Küresel adalet hareketinin büyümesiyle uluslararası fon kuruluşlarının faaliyetleri toplumsal mücadelenin ve politikanın konusu haline gelmiştir. Bugün bütün dünyada sendikalar ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri IMF, DTO ve Dünya Bankası gibi kuruluşların faaliyetlerini eleştiriyor ve bu kurumların oluşturduğu toplumsal tahribata karşı uluslararası kamuoyunu bilgilendirmeye çalışıyorlar. AKB tarafından finanse edilen projelerin gizliliği, üst düzey AKB yöneticileri, hükümet yetkilileri, şirket yöneticileri ve teknik uzmanların pazarlıkları sonucunda geliştirilmektedir. AKB tarafından finanse edilen her proje üye 63 ülkenin vatandaşları üzerindeki borç yükünü artırmaktadır. Bu süreçte projelerden en çok etkilenecek olan yerel halk araştırmalara bile erişemiyordu.

Doğal kaynakların kullanımını ve altyapının geliştirilmesine ilişkin projelerin finansmanı AKB'nin en önemli faaliyet alanını oluşturuyor. Asya Kalkınma Bankası da tıpkı Dünya Bankası ve IMF gibi kredi verdikleri ülkelere hesap isterken kendileri ürettikleri projeler ve verdikleri zararlar konusunda sorumluluk almamaktadır.

Asya Kalkınma Bankası'nın en üst düzey karar organı 63 ülkeden oluşan Guvernörler Kurulu olmasına rağmen kritik kararlar 12 ülkeden oluşan Yürütme Kurulunca alınmaktadır. Yürütme Kurulunda ise Amerika, Japonya ve Çin'in ağırlığı bulunmaktadır.¹⁶

AIIB / Asya Altyapı Yatırım Bankası

Merkezi Şangay olan AIIB 24 Ekim 2014 tarihinde Asyalı 21 ülke tarafından Pekin'de imzalanan bir anlaşma ile kurulmuştur.

57 üyesi bulunan bankaya, Çin yaklaşık 29,8 milyar dolar ile en yüksek sermaye taahhüdünde bulunmuştur. Türkiye, 2 milyar 609,9 milyon dolar, 8,3 milyar dolar ile Hindistan, 6,5 milyar dolarla Rusya sermaye taahhüt etmiştir. Dünya Bankası ve IMF'ye rakip olması beklenen Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın kuruluş amacı, Asya-Pasifik Bölgesi'nde mali iş birliği ve Asya'daki enerji, ulaştırma ve alt yapı projelerine kredi desteği sağlamaktır. Böylece, fon yatırımı yaparak ve doğrudan kredi vererek, ekonomik kalkınma kredilerini garanti edebilecektir. Bankanın yönetiminde bütün yetkilerin toplandığı Guvernörler Kurulu, Direktörler Kurulu, başkan, bir veya birden fazla başkan yardımcıları ve gerektiği kadar yönetici istihdam edilecektir.

Bankanın kurucu üyeleri: Çin, Fransa, Almanya, Bangladeş, Brunei, Kamboçya, Avusturalya, Güney Kore, Hindistan, Endonezya, İtalya, Ürdün, Kazakistan, Kuveyt, Kırgızistan, Laos, Lüksemburg, Malezya, Maldivler, Malta, Moğolistan, Myanmar, Nepal, Yeni Zelanda, Umman, Pakistan, Filipinler, Katar, Suudi Arabistan, Singapur, Sri Lanka, İsviçre, Tacikistan, Tayland, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere, Özbekistan, Vietnam, İran ve Türkiye'dir. Bankaya karşı çıkan ABD ve Japonya projeye katılmayan ülkeler arasındadır.¹⁷

¹⁶ Bkz; (7), s.74-75

¹⁷ Bkz; (7), s.75

1978 Washington Kapitalizm Mutabakatı

Washington Kapitalizm Konsensüsü 1978, ABD ve diğler G-8 ülkeleri tarafından onaylanan; IMF, Dünya Bankası ve WTO tarafından empoze edilen neo-liberal iktisat politikalarıdır.

IMF, Dünya Bankası ve Amerikan Hazinesi, ABD ve AB merkeze alan küresel bir serbest piyasa sistemi maksadı bahanesiyle ABD ve AB kapitalizminin çevresinde tüm dünya uluslarını, iç içe geçirilecek ve özünde kendileri olan bir kapitalist piyasa imparatorluğu kurulacaktı.

1978 kapitalizm mutabakatının temel kriterleri:

1. Mali disiplinler ve vergi reformu
2. Özel mülkiyetin korunması
3. Kamu harcamalarının azaltılması
4. Kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesi
5. Ticaretin serbestleştirilmesi ve uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması
6. Mali reform ve serbest faiz hadleri
7. Sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi ve rekabetçi kur politikalarıdır.

Dünyanın büyük bölümünde neo-liberal olarak tanımlanan bu politikalar, ABD'de "muhafazakâr" olarak tanımlanmaktadır.¹⁸

¹⁸Bkz; (7), s.75

SONUÇ

Amerika, “Serbest piyasa, İncil’den sonraki en kutsal düzendir” görüşüyle vahşi kapitalizmi teşvik etmeye başladı. Yalnız, 2008 yılına gelindiğinde, “Avrupa kapitalizminin benimsediği serbest piyasa”, makro ölçekli bir mali krizle yıkımın eşiğinden döndü. Halkın milyarlarca dolar parası çöken bankaları kurtarmak için kullanıldı. 1929 Dünya Buhranından daha büyük bir krizi tüm dünyaya yaşattı.

Esasında kapitalizm, insana ve yaşamına uygun olmayan bir ekonomik düzen olması nedeniyle zaman zaman çökmekte, lâkin her seferinde değişik ve yeni savlar öne sürerek ve yerleşik düzeni tekrar planlayarak kaldığı yerden devam etmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi ise öteki antikapitalist ve antiemperyalist cemiyetlerin yeni ve sağlıklı bir seçenek sunamamalarıdır.

Emeği sömüren, yapay, haksız rekabeti ve gelir dağılımında eşitsizliği artıran bu kapitalist düzene muhalif olmak bir şey ifade etmiyor. Bundan sonra ortaya gerçek bir seçenek konması gerekiyor. Aksi taktirde bu sömürü düzeni böyle devam edecektir.¹⁹

¹⁹ Bkz; (7), s.75

KAYNAKÇA

Prof. Dr. Sönmez Sinan: **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm**, İmge Kitabevi Yayınları
2.Baskı Ankara 2005

Akbay, Oktay Salih: **Küresel Finansal Krizin Kökenleri Üzerine Bir Değerlendirme**, Namık Kemal Üniversitesi, No:06/2011, Sosyal Bilimler Metinler.

Arslan, Metin: **Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar (Ders Notları)**, Harran Üniversitesi, Birecik Meslek Yüksekokulu 2018

SİYASİ PARTİLER VE PARTİ SİSTEMLERİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Şenol ARSLANTAŞ

İSTANBUL – 2023

ÖZ

SİYASİ PARTİLER VE PARTİ SİSTEMLERİ

MURAT BARIŞ*

Siyasi partiler, belirli bir politik vizyon veya hedefe ulaşmak için çalışan insanların bir araya gelmesiyle oluşan örgütlü gruplardır. Siyasi partiler, genellikle belirli bir ideoloji, politika veya toplumsal grup çıkarlarını temsil ederler. Demokratik toplumlarda siyasi rekabetin ve temsiliyetin temel unsurlarıdır.

Parti sistemleri ise bir ülkedeki siyasi partilerin organizasyon ve ilişkilerine göre belirlenen bir sistemdir. Bu sistemler, çeşitli faktörlere bağlı olarak çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. En yaygın sınıflandırma, çok partili sistemler ve iki partili sistemlerdir. Bu çalışmada siyasi partilerin temel fonksiyonlarını kadro ve kitle partileri özelinde inceleyeceğiz.

Kelimeler: Siyasi parti, Kadro partisi, Kitle partisi, Vizyon, Demokrasi

ABSTRACT

POLITICAL PARTIES AND PARTY SYSTEMS

MURAT BARIS

Political parties are organized groups formed by the gathering of people who work to achieve a specific political vision or goal. Political parties usually represent the interests of a particular ideology, policy, or social group. They are essential elements of political competition and representation in democratic societies.

Party systems, on the other hand, are a system determined according to the organization and relations of political parties in a country. These systems can be classified in a variety of ways, depending on a variety of factors. The most common classification is multi-party systems and two-party systems. In this study, we will examine the basic functions of political parties in terms of cadre and mass parties.

Keywords: Political party, Cadre party, Mass party, Vision, Democracy

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi

1-Siyasi Partilerin Temel Fonksiyonları

Siyasi partiler Kapitalizm ile birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Siyasi partiler vatandaşlar ile devlet arasında demokratik bağ oluşturma, toplumsal çıkarları dile getirme, temsil etme gibi temel fonksiyonları vardır. Bu temel fonksiyonlarını dört ana başlıkta sıralayabiliriz:

- Koordinasyon; benzer görüşlere sahip bireylerin koordinasyonu.
- Seçim kampanyalarını yürütme; seçim kampanyaları için gerekli kadroların oluşturulması ve seçim bildirgelerinin hazırlanması.
- Siyasi kadroların yetiştirilmesi; adayların belirlenmesi ve siyasi kariyer geliştirme sürecinde, eğitimin sağlanması ve kadroların yetiştirilmesi.
- Temsil; kendisine destek olan seçmeni gerek muhalefette gerekse de hükümette temsil etme.

Günümüzde toplumsal çıkarların yerine getirilmesi için siyasi partiler birlikte hareket ederler. Siyasi partilerin ilk işlevi temsildir. Parlamento ve yerel yönetimler gibi demokratik kurumlarda seçmenleri ve belli kitleleri temsil ederler. Böylece bu kitleler ve seçmenlerin görüşlerini ve isteklerini siyasal sisteme taşınmasına, hükümet ve yerel yönetimlerin politikalarına etki etme fırsatını elde etmiş olurlar.

Sivil toplum kuruluşları ve mesleki örgütler, temsilde inandığı ideolojilerini gerçekleştirmek ve bu ideolojilerini gelecek nesillere aktarmak üzere siyasi partileri bir araç olarak kullanırlar.

Siyasi partiler savundukları politikalar ve izledikleri siyasal çizgileri ile seçmenlerinin belirli bir siyasal kimlik kazanmalarına neden olurlar.

Liberal temsili demokrasilerin merkezi siyasi partilerdir. Farklı çıkarları temsil etmek en temel özellikleridir. Modern dönemde siyasi partilerin sorumluluk fonksiyonlarının daha fazla öne çıktığını, temsil fonksiyonunun da buna paralel olarak zayıfladığı görülmektedir.

Liberal demokrasilerde çok partili sisteme geçişle birlikte, zayıf parti üyelikleri, siyasal sisteme yabancılaşma, seçkin merkezli siyaset anlayışı, medya etkisi, parti

karşıtı duygular, güçsüz sivil toplum ve demokratik deneyimin sınırlılığı gibi gelişmelerin neticesinde partilerin entegrasyon ve seferberlik fonksiyonlarının zayıfladığı görülmektedir.

Siyasal partiler toplumsal sınıflara kendi aydınlarını yetiştirmesi için gerekli altyapıyı sağlarlar. Buna göre partiler toplumsal sınıfların temsilcisidir. Böylece bürokratikleşme tuzağından kaçınmak partilerin ana fonksiyonları arasında yer alır.

Siyasal partilerin bir diğer temel fonksiyonları da seçimleri kazanmak, yasama ve yürütme erklerine sahip olmak, iktidara gelmek ve devletin yani kamunun kaynaklarına sahip olmaktır.

Siyasal partiler seçmenlerin çıkarlarını ifade ve temsil eder, siyasi katılımı sağlar, siyasi program geliştirmeleri gibi fonksiyonu da vardır. Bir diğer fonksiyonları da siyasi entegrasyondur. Vatandaşı siyasi sisteme dahil ederler.

Siyasal partiler çatışma alanlarını azaltmak yerine, çoğu kez yeni çatışma alanları yaratarak, var olan çatışmaları dindirmek yerine çoğalmalarına imkân sağlaması fonksiyonu da vardır.

Siyasi partilerin bir diğer fonksiyonu da aday devşirmeleridir. Partilerin ortak fonksiyonu ise çıkarların birleştirilmesidir. Birçok paydada bir araya gelen siyasi partiler ortak çıkarları için birleşme yoluna gidebilirler.

Siyasi partilerin en temel fonksiyonlarından birisi de hükümet olma özelliğidir. Partiler adeta yaşayan canlı organizmalardır ve ana fonksiyonu politika yapmalarıdır. Kitlelere, toplumlara ve bireylere dokunan politikalar ve faaliyetler yürütürler.

2-Kadro ve Kitle Partileri

Siyasi partiler, temsili demokrasilerde benzer görüşlere sahip bireylerin, seçimlere katılım sağlayarak, hükümet etme amacı ile bir araya gelen, ülkenin yönetiminde söz sahibi olmak üzere kurulan örgütlerdir. Parti modelleri devlet, toplum

ve siyasi partilerin arasındaki ilişkiler neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu modeller dünyanın her yerinde aynı olmamaktadır.

Tarihte ilk siyasi partiler kadro partileridir. Oy vermenin ayrıcalıklı bir sınıf olan mülk sahibi erkeklere tanınan, erken demokrasi partileridir. Az sayıda fikir sahibi insanlardan oluşmaktadır. Orta ve üst seviye kesimlere hitap ederler, vatandaş ile ilişkileri çok zayıftır. Parlamento dışında üyelikleri yoktur. Oy vermenin vergi verenlerle sınırlı olması nedeniyle seçim kampanyası yoktur. Oy hakkı bu partiler tarafından ortaya çıkarılmıştır. İngiltere Muhafazakâr Partisini buna örnek olarak verebiliriz.

Kadro partilerinde ideoloji, farklılaşma ve muhalefet fikri yoktur. İdeoloji önemsizdir, sisteme muhalefet yoktur ve bütün aktörler sistem içi aktörlerdir. Siyasi çatışma genellikle devletin merkezileştirilmesi, birleşmesi, yerel özerklik ve vergilendirme konularından ibarettir.

Türkiye’de ise erken dönem Cumhuriyet Halk Partisini kadro partilerine örnek olarak verebiliriz. 1960 yılına kadar devletin önemli bir aktör olarak öne çıktığı ve zayıf sanayileşme eğilimi nedeniyle güçlü kadro partileri etkili olmuştur.

Amerika’da güçlü kitle partilerinden bahsetmek mümkün değildir. Avrupa’da ise 1900 yıllardan itibaren güçlü bir şekilde kitle üyeliklerinin varlığından söz edebiliriz.

Sanayileşmeye paralel olarak kentleşme ile birlikte güçlü kitle partileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Kitle partilerinde siyaset kitle için yapılmaz, birey için yapılır.

İşçi sınıfı hareketi ile Türkiye İşçi Partisini buna örnek olarak gösterebiliriz. 1970’lerde Bülent ECEVİT’ in Cumhuriyet Halk Partisi kitle partisi olarak öne çıkmıştır. Kentlerden, işçi sınıfına ve köylerden büyük oranda oy almıştır. 1980’lerde dini ve etnik kökenli kitle partileri ortaya çıkmaya başlamıştır.

Tarihsel olarak kitle partileri, daha katılımcı, içermeci, sosyal ve mücadelecidir. Evrensel oy hakkı, kurumsal reform, refah devleti, adil seçim sistemi, örgütlenme hakkı ve ifade özgürlüğü hakkı kitle partileri tarafından dile getirilmiştir.

Buna göre bu partiler sosyal entegrasyon partileri olarak adlandırabiliriz. Kadro partilerinden farklı olarak kitle partilerinde belirgin bir sosyal, dinsel ya da etnik grubun temsil ve seferber edilmesi için alternatif bir dünya görüşü vardır.

Kitle partileri örgütlenme bakımından ulusal düzeyde yaygın ve güçlü merkezi bir bürokrasiye sahiptir. Bunun dışında partilerin eğitim, spor, konut ve emek gibi birçok alanda topluma nüfus eden yardımcı örgütlenmeleri vardır. Bu örgütler ve parti basını, üyelik aidatları ile birlikte partinin temel kaynaklarını meydana getirirler.

Güçlü üyeliklere dayanan kitle partilerinde alınan kararların ne derece etkili oldukları tartışılır. Almanya'nın SPD partisini buna örnek olarak verebiliriz. Kitle partileri milyonlarca insanın siyasal sisteme eklemlenmelerini sağlayarak oy hakkının genişlemesine, refah devletini inşa ederek de sosyal açıdan ilerlemesini sağlamıştır.

Neo Liberal dönemle birlikte siyasi partilerin toplumsal taleplerin temsil etme sorumlulukları erozyona uğramasıyla kitle partilerinin etkinlikleri azalmıştır. 1950'lerden itibaren siyasi ve sosyal kutuplaşma zayıflayarak kitle partileri yakala partilerine dönüşmüştür.

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Şenol ARSLANTAŞ

İSTANBUL – 2023

ÖZ
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ
MURAT BARIŞ*

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Türkiye'de merkez sağ bir siyasi partidir. 2001 yılında Recep Tayyip Erdoğan ve diğer bazı siyasetçiler tarafından kurulmuştur. AK Parti, Türkiye'de önemli bir siyasi güç haline gelmiş ve 2002 yılında yapılan genel seçimlerde iktidara gelmiştir. O zamandan beri, bir dizi genel seçim ve yerel seçimlerde başarılı olmuş ve Türkiye'nin siyasi sahnesinde önemli bir rol oynamıştır. AK Parti'nin politikası, muhafazakâr demokrasi, liberal ekonomi ve İslami değerlerin uyumlu bir sentezi olarak tanımlanabilir. İktidara geldiği dönemde ve sonrasında ekonomik reformlar ve demokratikleşme çabalarıyla dikkat çekmeye devam etmekte olup, Türkiye'nin siyasi manzarasında güçlü bir şekilde yer almayı sürdürmektedir. Bu çalışmada Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ortaya çıkış nedenlerini, ideolojisini, liderlik yapısını, parti örgütünü, seçmen kitlesini ve seçim performansını inceleyeceğiz.

Kelimeler: İdeoloji, Seçmen, Reform, Ekonomi, Lider

ABSTRACT
JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY
MURAT BARIS

The Justice and Development Party (AKP) is a center-right political party in Turkey. It was founded in 2001 by Recep Tayyip Erdogan and some other politicians. The AK Party has become an important political force in Turkey and came to power in the general elections held in 2002. Since then, it has been successful in a number of general and local elections, and has played an important role in Turkey's political scene. The AK Party's policy can be described as a harmonious synthesis of conservative democracy, liberal economics and Islamic values. He continues to attract attention with his economic reforms and democratization efforts during and after his time in power, and continues to have a strong presence in Turkey's political landscape. In this study, we will examine the reasons for the emergence of the Justice and Development Party, its ideology, leadership structure, party organization, electoral base and electoral performance.

Keywords: Ideology, Voter, Reform, Economy, Leader

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi

1.ADALET VE KALKINMA PARTİSİ

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Türkiye'de 2001 yılında kurulmuş olan bir siyasi partidir. AKP, merkez sağ bir siyasi ideolojiye sahiptir ve Müslüman demokrat bir parti olarak tanımlanır. Parti, Türkiye'deki politik sahnede etkili olmuş ve uzun süre iktidarda kalmıştır.

AKP'nin kurucusu ve uzun süreli lideri olan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin 12. Cumhurbaşkanı olarak görev yapmaktadır. Parti, iktidara geldiği 2002 yılından itibaren Türkiye'de önemli siyasi ve ekonomik değişimlere imza atmıştır.

AKP'nin politika hedefleri arasında demokratikleşme, ekonomik kalkınma, AB üyeliği, sosyal adalet, kültürel ve dini özgürlüklerin genişletilmesi gibi konular yer almaktadır. Parti, İslami değerleri vurgulayan bir politika izlemiş ve toplumun muhafazakâr kesimlerinden geniş bir destek almıştır.

Ancak, AKP iktidarı döneminde bazı tartışmalı konular da ortaya çıkmıştır. Eleştirmenler, partiye yönelik otoriter eğilimlerin arttığını, basın özgürlüğünün kısıtlandığını, hukukun üstünlüğünün zedelendiğini ve demokratik değerlerin gerilediğini savunmaktadır.

Son yıllarda AKP'nin popülaritesinde düşüş yaşanmış ve siyasi sahnede diğer partilerin yükselişiyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak, AKP hala Türkiye'deki en büyük siyasi partilerden biri olarak güçlü bir temsil hâlâ sürdürmektedir.

2.ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN ORYATA ÇIKIŞ NEDENLERİ

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Türkiye'de 2001 yılında kurulmuş olan bir siyasi partidir. AK Parti'nin ortaya çıkış nedenleri çeşitli faktörlerden etkilenmiştir. İşte AK Parti'nin ortaya çıkışını etkileyen bazı ana nedenler:

2.1.Refah Partisi'nin Kapatılması: AK Parti'nin kökenleri, 1990'lı yıllarda faaliyet gösteren Refah Partisi'ne dayanır. Refah Partisi, 1997 yılında Türkiye

Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Bu olay, dindar kesimlerde büyük bir hayal kırıklığına ve siyasi bir boşluğa neden olmuştur.

2.2.Siyasi İstikrarsızlık ve Krizler: 1990'lı yıllar Türkiye için politik istikrarsızlık dönemi idi. Sık sık hükümet değişiklikleri, ekonomik krizler, büyük siyasi gerginlikler ve toplumsal çatışmalar yaşandı. Bu durum, halk arasında siyasi istikrar ve güven eksikliği hissi yaratmıştır.

2.3.Ekonomik Krizler ve İstikrarsızlık: 1990'lı yıllarda Türkiye, bir dizi ekonomik krizle karşı karşıya kaldı. Yüksek enflasyon, yüksek işsizlik oranları, düşük ekonomik büyüme ve finansal istikrarsızlık gibi sorunlar ülke genelinde ekonomik sıkıntıların yaşanmasına yol açmıştır.

2.4.İslami Kimlik ve İnanç Temelli Siyaset Talebi: Türkiye'nin büyük bir bölümünde halkın çoğunluğu Müslüman'dır ve dindar kesimler uzun bir süre boyunca siyasi temsil konusunda eksiklik hissetmiştir. İslami kimlik ve değerlere dayalı siyasi bir talep vardı ve bu talebin karşılanması için AK Parti gibi bir partiye ihtiyaç duyuldu.

2.5.Demokratikleşme ve AB Süreci: AK Parti'nin kuruluşu, Türkiye'nin demokratikleşme süreciyle de ilişkilidir. 1999 yılında Abdullah Gül liderliğindeki Refah Partisi'nin devamı niteliğindeki Fazilet Partisi'nin kapatılmasından sonra siyasi bir boşluk ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Türkiye, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecini hızlandırmak ve demokratik reformları gerçekleştirmek için çaba harcamaya başlamıştır.

Bu faktörler, AK Parti'nin kurulmasını ve siyasi sahnede etkili olmasını sağlamıştır. Parti, halk arasında geniş bir destek kazanarak 2002 genel seçimlerinde iktidara geldi ve o zamandan beri Türkiye'nin siyasi sahnesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, AK Parti'nin ortaya çıkışı ve siyasi etkisi hakkında farklı görüşler bulunabilir ve bu nedenlerin her biri üzerinde daha detaylı tartışmalar yapılmıştır.

3.ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN İDEOLOJİSİ

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) ideolojisi, parti kurucularının ifade ettiği ve parti programında belirtilen değerler ve prensipler etrafında şekillenmiştir. AK Parti'nin ideolojisi aşağıdaki ana unsurları içermektedir:

3.1.Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü: AK Parti, demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü temel bir ilke olarak benimsemektedir. Demokratik değerlere saygı duyan, katılımcı ve şeffaf bir siyasi süreç savunmaktadır. Hukukun üstünlüğü ilkesine bağlılık, adil bir yargı sistemi ve yasaların eşitlik ilkesine dayanması AK Parti'nin önemli bir prensibidir.

3.2.Adalet ve Sosyal Hizmetler: Adalet ve sosyal hizmetler AK Parti'nin öncelikli amaçlarından biridir. Parti, toplumsal adaletin sağlanması, yoksulluğun azaltılması, refahın artırılması ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi için çaba harcamaktadır. Bu kapsamda, eşitlikçi politikalar, gelir dağılımının adaletli bir şekilde düzenlenmesi ve sosyal güvenlik ağının güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

3.3.Ekonomik Kalkınma ve Serbest Piyasa: AK Parti, ekonomik kalkınma ve serbest piyasa ilkelerini benimsemektedir. Ekonomik büyüme, istihdamın artırılması, yatırımların teşvik edilmesi ve rekabetçi bir piyasa yapısının oluşturulması AK Parti'nin öncelikli hedefleri arasındadır. Ancak parti, ekonomik kalkınmanın sadece maddi refahı değil, toplumsal refahı ve kalkınmayı da kapsamı gerektiğine inanmaktadır.

3.4.Milli ve Manevi Değerlere Saygı: AK Parti, Türkiye'nin milli ve manevi değerlerine saygı duymayı önemsemektedir. Türk kültürüne, tarihine, diline ve dinine olan bağlılığı vurgulamaktadır. Ancak parti, laiklik ilkesini de koruyarak, dinin devlet işlerine karışmamasını savunmaktadır.

3.5.Dış Politika: AK Parti'nin dış politika anlayışı, aktif ve dengeli bir dış politika yürütme amacını taşımaktadır. İyi komşuluk ilişkileri, barışçıl çözümler, uluslararası iş birliği ve Türkiye'nin etkin bir aktör olarak uluslararası platformlarda yer alması hedeflenmektedir.

Bu unsurlar, AK Parti'nin ideolojik temellerini oluşturan başlıca prensiplerdir. Ancak, parti politikaları zaman içinde değişebilir ve parti üyeleri arasında farklı yorumlamalar olabilir.

4.ADALET VE KALKINMA PARTİSİ HANGİ TOPLUMSAL GRUPLARDAN/SINIFLARDAN DESTEK BULMAKTADIR

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Türkiye'de geniş bir toplumsal tabana sahip olan ve farklı kesimlerden destek alan bir siyasi partidir. AK Parti'nin destek aldığı temel toplumsal kesimler şunlardır:

4.1.Muhafazakâr-İslami Kesim: AK Parti, muhafazakâr ve İslami değerlere sahip olan kesimlerden önemli bir destek almaktadır. Bu kesim, parti içerisindeki İslami kimlik ve değerleri benimseyenlerden oluşur.

4.2.Kırsal ve Kentsel Yoksul Kesimler: AK Parti, özellikle kırsal kesimdeki yoksul ve düşük gelirli ailelerin desteğini kazanmıştır. Parti, bu kesime yönelik sosyal yardım programları, kırsal kalkınma projeleri ve istihdam politikalarıyla destek sağlamayı hedeflemiştir. Benzer şekilde, kentsel yoksul kesimlerden de destek almaktadır.

4.3.Orta Sınıf: AK Parti, orta sınıfın büyük bir kısmının da desteğini almaktadır. Ekonomik istikrar, iş olanaklarının artması, vergi reformları ve ekonomik büyüme politikaları gibi faktörler, orta sınıfın partiyi desteklemesinde etkili olmuştur.

4.4.Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler: AK Parti, küçük ve orta ölçekli işletmelerin destekçisi konumundadır. Parti, girişimciliği teşvik eden politikalar, iş dünyasında bürokrasiyi azaltma çabaları ve rekabetçi bir iş ortamı yaratma çabalarıyla bu kesimin desteğini kazanmıştır.

4.5.Kırsal ve Mülteci Kökenli Seçmenler: AK Parti, kırsal bölgelerde ve mülteci kökenli seçmenler arasında da geniş bir destek görmektedir. Tarım politikaları, kırsal kalkınma projeleri ve mültecilere yönelik insani yardım çabaları bu destekçi kesimler arasında etkili olmuştur.

Ancak, AK Parti'nin destek aldığı kesimler homojen değildir ve partiye destek verenler arasında farklı motivasyonlar, beklentiler ve görüşler bulunmaktadır.

5.ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN SEÇİM PERFORMANSI

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Türkiye'deki seçimlerde uzun bir süre boyunca güçlü bir performans sergilemiştir. Parti, 2002 yılında ilk kez katıldığı genel seçimlerde büyük bir zafer elde ederek tek başına iktidar olmuştur. AK Parti, 2002, 2007, 2011, 2015, 2018 ve 2023 yıllarında yapılan genel seçimlerde birinci parti olarak çıkmış ve parlamentoda çoğunluğu elde etmiştir.

Bu dönemde AK Parti'nin seçim performansı aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- 2002 Genel Seçimleri: AK Parti, ilk kez katıldığı seçimlerde %34,3 oy oranıyla 363 milletvekili kazanarak tek başına iktidar oldu.
- 2007 Genel Seçimleri: AK Parti, oylarını artırarak %46,7 oy oranıyla 341 milletvekili kazanarak tekrar iktidar oldu.
- 2011 Genel Seçimleri: AK Parti, %49,9 oy oranıyla 327 milletvekili kazanarak üçüncü kez iktidar oldu.
- 2015 Genel Seçimleri: AK Parti, %40,9 oy oranıyla 317 milletvekili kazandı ve yine tek başına iktidar oldu.

Ancak, sonraki seçimlerde AK Parti'nin oy oranı ve milletvekili sayısı düşüş gösterdi:

- 2018 Genel Seçimleri: AK Parti, %42,6 oy oranıyla 295 milletvekili kazandı ve iktidarını sürdürdü, ancak milletvekili sayısında azalma oldu.

- 2019 Yerel Seçimleri: AK Parti, yerel seçimlerde Türkiye genelinde bazı büyük şehirlerde kayıplar yaşadı ve İstanbul, Ankara, Adana ve Antalya gibi önemli belediyeleri kaybetti.
- 2023 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Seçimleri: Ak Parti, %35,6 oy oranıyla 268 milletvekili kazandı ve milletvekili sayısında azalma olmasına rağmen Cumhurbaşkanlığı seçimleri ikinci turunda Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN %52,18 oy alarak iktidarını sürdürmeyi başarmıştır.

Sonuç olarak, AK Parti Türkiye'deki seçimlerde uzun bir süre boyunca başarılı bir performans sergilemiş, çoğunluğu elde etmiş ve tek başına iktidar olmuştur. Ancak son yıllarda oy oranında ve milletvekili sayısında azalma ve bazı yerel seçimlerde kayıplar yaşamıştır. Seçim performansı siyasi atmosfer, ekonomik koşullar ve toplumsal dinamikler gibi çeşitli faktörlerden etkilenebilmektedir.

6.ADALET VE KALKINMA PARTİSİ’NİN LİDERLİK YAPISI

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) liderlik yapısı, parti içindeki hiyerarşik düzenlemeleri ve liderlik rollerini içerir. AK Parti'nin liderlik yapısı aşağıdaki unsurları içermektedir:

6.1.Genel Başkan: AK Parti'nin kurucusu ve lideri, aynı zamanda genel başkanıdır. Genel başkan, parti politikalarını belirler, stratejik kararlar alır, parti içindeki yönetimi denetler ve partiye liderlik eder. Genel başkan, parti adına kamuoyu önünde temsil görevini üstlenir.

6.2.Merkez Karar ve Yönetim Kurulu (MKYK): AK Parti'nin en üst karar organı MKYK'dır. MKYK, genel başkanın başkanlığında toplanır ve parti politikalarını belirler, stratejik kararlar alır, seçimlerde aday belirleme sürecini yönetir ve parti içindeki önemli pozisyonları atama yetkisine sahiptir. MKYK üyeleri, genel başkanın atadığı parti yöneticileri ve seçimlerle belirlenen üyelere oluşur.

6.3.Merkez Disiplin Kurulu (MDK): AK Parti'nin disiplin sürecini yöneten ve parti içi kuralların uygulanmasından sorumlu olan organ MDK'dır. MDK üyeleri,

genel başkanın atadığı parti yöneticileri ve parti içindeki seçimlerle belirlenen üyelere oluşur. MDK, parti içindeki etik ihlalleri soruşturur ve gerektiğinde disiplin cezaları uygular.

6.4. İl Başkanları ve Teşkilatlar: AK Parti, Türkiye genelinde iller ve ilçeler düzeyinde teşkilatlara sahiptir. İl başkanları, ilçe başkanları ve teşkilat üyeleri, parti politikalarının uygulanması, seçim çalışmalarının yürütülmesi ve parti tabanı ile iletişimin sağlanması gibi görevleri yerine getirirler.

Bu liderlik yapısı AK Parti'nin merkezi düzeydeki karar alma süreçlerini ve parti yönetimini belirler. Ancak, belirtmek gerekir ki, AK Parti'nin liderlik yapısı zaman içinde değişebilir ve parti içindeki farklı aktörlerin etkisiyle şekillenebilir.

7.ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN ÖRGÜT YAPISI

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin örgüt yapısı, parti içindeki hiyerarşik düzenlemeleri, alt birimlerini ve parti teşkilatlarını içerir. AK Parti'nin örgüt yapısı aşağıdaki unsurları içermektedir:

7.1.Genel Merkez: AK Parti'nin merkezi yönetim organıdır. Genel Merkez, parti politikalarının belirlendiği, stratejik kararların alındığı ve parti yönetiminin koordinasyonunun sağlandığı birimdir. Genel Merkez, genel başkanın liderliğinde faaliyet gösterir.

7.2.İl Teşkilatları: AK Parti, Türkiye genelinde iller düzeyinde teşkilatlara sahiptir. Her ilde, il başkanı ve il yönetim kurulu tarafından yönetilen bir il teşkilatı bulunur. İl teşkilatları, parti politikalarını uygular, yerel seçim çalışmalarını yürütür, parti üyeleri ile iletişimi sağlar ve parti organizasyonlarını düzenler.

7.3.İlçe Teşkilatları: AK Parti, iller içindeki ilçeler düzeyinde de teşkilatlara sahiptir. Her ilçede, ilçe başkanı ve ilçe yönetim kurulu tarafından yönetilen bir ilçe teşkilatı bulunur. İlçe teşkilatları, parti politikalarının uygulanması, seçim çalışmalarının yürütülmesi, partiye üye kaydı ve parti organizasyonlarının planlanması gibi görevleri yerine getirir.

7.4.Belde ve Köy Teşkilatları: AK Parti'nin beldeler ve köyler düzeyinde de teşkilatları bulunur. Bu teşkilatlar, belde başkanları veya köy temsilcileri tarafından yönetilir ve parti faaliyetlerini ilçe veya il düzeyine bağlı olarak sürdürür.

7.5.Kadın Kolları ve Gençlik Kolları: AK Parti, kadınlar ve gençler arasında örgütlenmiş kadın kolları ve gençlik kollarına sahiptir. Kadın Kolları ve Gençlik Kolları, kendi iç yapılarına sahip olan örgütlenmelerdir. Bu kollar, parti politikalarının kadınlar ve gençler arasında daha etkin şekilde yürütülmesi, üye kaydı, toplumsal etkinlikler ve projeler gibi görevleri yerine getirir.

AK Parti'nin örgüt yapısı, parti politikalarının etkin şekilde uygulanmasını sağlamak, yerel düzeyde çalışmalarını koordine etmek ve parti tabanı ile iletişimi güçlendirmek amacıyla kurulmuştur. Ancak, belirtmek gerekir ki, parti örgüt yapısı zaman içinde değişebilir ve parti ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenebilir.

KARAKOL CEMİYETİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Sinan YILDIRMAZ

İSTANBUL – 2023

ÖZ

KARAKOL CEMİYETİ

MURAT BARIŞ*

Osmanlı'da Millî Mücadele döneminde halkın ve ülkenin güvenliği için kurulan Karakol Cemiyeti, önemli istihbarat faaliyetlerinde bulunarak, Millî Mücadele'ye büyük katkılar sağlamış gizli bir örgüt olarak tarihe geçmiştir. Bu çalışmada, arşiv belgeleri ışığında, cemiyetin kuruluş tarihi, nerede ve nasıl kurulduğu, kuruluş amacı, yazılı ve görsel belgelerle desteklenerek ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karakol Cemiyeti, Osmanlı'da İstihbarat, İttihat ve Terakki Fırkası, Millî Mücadele, Baha Sait Bey

ABSTRACT

POLICE STATION

MURAT BARIS

The Karakol Society, which was established for the security of the people and the country during the National Struggle period in the Ottoman Empire, has gone down in history as a secret organization that has made great contributions to the National Struggle by carrying out important intelligence activities. In this study, in the light of archive documents, the date of establishment of the society, where and how it was founded, the purpose of its establishment, will be discussed by supporting written and visual documents.

Keywords: Karakol Cemiyeti, Intelligence in the Ottoman Empire, Committee of Union and Progress, National Struggle, Baha Sait Bey

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

Tarih boyunca devletler, bilgiye duyulan ihtiyaçtan dolayı, ülke içinde ve ülkeler arasında istihbaratın sağlanması amacıyla çeşitli örgütler kurmuşlardır.

Karakol Cemiyeti de 1. Dünya Savaşı'ndan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun zorlu koşullarında ülkenin güvenliğini ve toplum düzenini sağlamak için kurulmuş, toplumun her kesiminden gönüllülerden oluşan bir teşkilattir. Amacı, halkın güvenliği için gerekli önlemleri almak, askeri ve istihbarat faaliyetlerinde bulunmak ve toplumun düzenini sağlamaktır. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında faaliyet gösteren cemiyet, halkın güvenliği için mücadele etmiş ve ülkenin düzenini korumaya çalışmıştır.

Enver Paşa 1913 yılında İttihatçı subaylarla birlikte ‘‘Teşkilat-ı Mahsusa’yı kurana kadar Osmanlı’da ciddi bir istihbarat örgütü olmamıştır. Casusluk faaliyetleri için kurulan Teşkilat-ı Mahsusa, Mondros Ateşkes antlaşmasından İttihat ve Terakki Fırkası'nın sorumlu tutulması ve Enver, Talat ve Cemal Paşaların tutuklanmasıyla dağılmıştır. Talat Paşa sürgüne gönderilirken, Kara Vasıf Bey ve Kara Kemal Beylere talimat vererek tekrar gizli bir örgüt kurmalarını beyan etmiştir. Böylelikle Karakol Cemiyeti'nin kurulmasının temeli atılmıştır.¹

1.Karakol Cemiyeti'nin Kuruluşu

Karakol Cemiyeti, Millî Mücadele döneminde İstanbul'da kurulan ve Anadolu'da da önemli faaliyetlerde bulunan kuruluşlardan biridir. Karakol Cemiyeti'nin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu ile ilgili bilgiler farklı eserlerde şu şekilde verilmiştir.

¹ Aslıhan KILINÇ, ‘‘Osmanlı İstihbaratı Karakol Cemiyeti’nde Kod Adı Kullanımına Örnekler: ‘‘Nuh/ Mustafa Kemal Paşa, Musa/ Ali Fuat Cebesoy, İsa/ Miralay Şevket Bey, Cengiz/ Kara Vasıf’’ **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.40, Sayı 70, 2021, s.256

Üst düzey İttihatçılar yurtdışına sürüldükten sonra İttihat ve Terakki Fırkası üyeleri çalışmalarına gizli bir şekilde devam ederken, Anadolu'nun birçok yerinde de işgaller baş göstermiştir. Bu sebeple, Kara Kemal tarafından Cemal, Enver ve Talat paşalardan gizli olarak kurulan "Beşler Grubu" bu işgallere karşı mücadele etmeye başlamıştır. Durumun ciddiyeti ile İttihatçılar Kara kemal, Dr. Esat Paşa, Kara Vasıf, Galatalı Şevket (Miralay Şevket Bey) ve Mustafa Kemal'in etrafında toplanmaya başlamıştır.²

Bu gizli örgütü kuran kişi hakkında çeşitli fikirler olsa da örgütün Kara Vasıf ve Miralay Şevket Bey tarafından kurulduğu bilinmektedir. O dönemin şahitlerinden Halide Edip Adıvar da örgütün Kara Vasıf Bey tarafından kurulduğunu söylemiştir. Karakol Cemiyeti'nin üst düzey yöneticilerinden Hüsamettin Ertürk örgütün kuruluşundan şöyle bahsetmiştir:

"Dünya Savaşı'nın son aylarında bir gün, Enver Paşa'nın Kuruçeşme'deki yalısında, giderayak Talat Paşa'dan emirler alan İttihatçıların meşhur Kara Kemal'i, gene eski İttihatçılardan Kurmay Albay Kara Vasıf Bey'i yalaya gizlice davet etmişti. "Vasıf, Talat Paşa'dan giderken aldığım emir gereğince arkadaşlar İttihatçılığa direnecekler. Gizli bir örgütle birbirlerine bağlanmalı ve bir parola kabul ederek bu şekilde birbirlerini tanımalıdırlar. Paşa'yla aramızda "Karakol" kelimesini kararlaştırmıştık. Bu isim her ikimizin isimlerinin başında Kara lakabının ilk harfleriyle ortaktır. Bu parolayı, "K.G." şeklinde kısaltırsak hem paşanın dediği olur hem de ikimizin sembolünü içermiş olur, ne dersin?"³

Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler adlı eserinde Karakol Cemiyeti'nin Kasım 1919'da kurulduğunu, kuruluş merkezinin "Bab-ı Ali Caddesi Resme Fotoğrafhanesinde Baha Sait Bey'in Yazıhanesi" olduğunu, kurucularının; Reis: Kara Vasıf, Miralay Şevket, Onuncu Kafkas Fırkası Kumandanı Kaymakam Kemalettin Sami, Kaymakam Edip, Binbaşı Ali Rıza, Mütekaid Yüzbaşı Baha Sait,

² Kılınç, a.g.e., s.256

³ A.e., s.257-258

Davavekili Refik İsmail, Dr. Abdülhak Adnan (Adıvar) ve Erkan-ı Harp Kaymakamı Çolak Selahaddin Beyler olduğunu yazmıştır.⁴

Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi tarafından hazırlanan Türk İstiklal Harbi adlı eser, Karakol Cemiyeti'nin kuruluş tarihini 13 Kasım 1919 olarak belirterek kesin tarih vermiştir.⁵ Fakat Mustafa Kemal Paşa Sivas Kongresi için Sivas'tayken Kara Vasıf Bey'e, "Ben Mondros Mütarekesi üzerine İstanbul'a gelince, kurulmuş olan bu Karakol Teşkilatı'nın hedefini çok iyi öğrendim." demiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu söylemleri cemiyetin mütareke sıralarında (Ekim-Kasım 1918) kurulduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum Genelkurmay Başkanlığı'nın belirttiği tarihin öncesine gitmektedir.⁶

Karakol Cemiyeti'nin kuruluşu ile ilgili önemli bilgilerin yer aldığı bir belgeye göre;

"Bolşeviklere, Türkiye'deki milli hareket hakkında bilgi vermek için Karakol Cemiyeti kurucularından Baha Sait Bey'in Kafkasya'ya gelirken yanında getirerek sunduğu; 'Hukuk-ı Beşer ve İstiklal-i Milliyi Muhafaza Eden Karakol Cemiyeti Türkiye Merkezi Umumisi'nin Sureti Teşkili' başlıklı belgede; 'İstanbul'da teşekkül eden ilk 'Milli Kongre'den sonra bu teşkilat arasında 'Karakol' adında 'hafî ve bitaraf' bir müessesese doğdu' denilmekte ve Karakol teşkilatının '20 Teşrinievvel (Ekim) 1918'de İstanbul'da kurulduğu belirtilmektedir. Belgeyi yazan ve Kafkasya'ya götüren şahsın Karakol Cemiyeti'nin kurucularından Baha Sait Bey olduğu dikkate alınır, bu tarihin yani 20 Ekim 1918 tarihinin Karakol Cemiyeti'nin kuruluş tarihi olduğu ortaya çıkmaktadır." ⁷

⁴ Betül Aslan, "Yeni Belgeler Işığında Karakol Cemiyeti, Uşak Kongresi ve Karakol Cemiyeti'nin Bolşeviklerle Yaptığı Antlaşma", **Atatürk Dergisi**, Cilt: 4, No: 1, Erzurum 2004, s.30

⁵ A.e. s.30

⁶ Mehmet Akif Bal, "Milli Mücadele'nin Gizli Teşkilatı: Karakol Cemiyeti (1918-1920)" **Türk Dünyası Araştırmaları**, C.130, Sayı 256, 2022, s.108

⁷ Aslan, a.g.e., s. 32.

Çoğu kaynağa göre, Mondros Mütarekesi zamanlarında ortaya çıkmış ve İttihatçılar tarafından kurulan bir kuruluştur. Mütareke yaklaşırken Enver Paşa'nın yalısında olan bir toplantıda Sadrazam Talat Paşa'nın emri ile Kara Kemal Bey tarafından kurulmuştur. Kara Kemal Bey, İttihatçılardan Miralayı Kara Vasıf Bey ile görüşerek İttihatçıların bir araya gelmelerini belirtmiştir. Karakol ismi ise Kara Kemal Bey ile Kara Vasıf Beyin isimlerinin başındaki Kara sıfatından dolayı ortaya konulmuştur.⁸

Mütareke döneminin ilk gizli direniş grubu olan Karakol Cemiyeti, kısa zamanda örgütlenmiş, İstanbul'dan Anadolu'ya cephanes ve subayların kaçırılmasını sağlamış, İngiliz Muhibleri Cemiyeti gibi kuruluşların planlarını Mustafa Kemal Paşa'ya haber vermesiyle büyük hizmetler yapmıştır.⁹

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Karakol Cemiyeti ile ilgili görüşlerini şöyle anlatmaktadır:

“Biz Erzurum'da kongre kararlarının her tarafça anlaşılmasını ve her yerde uygulanmasını sağlayacak tedbirleri almaya çalışırken, ‘Karakol Cemiyeti'nin Teşkilat-ı Umumiye Nizamnamesi’ (Karakol Cemiyeti'nin Genel Kuruluş Tüzüğü) ve ‘Karakol Cemiyeti Vezaiif-i Umumiye Talimatnamesi’ (Karakol Cemiyeti'nin Genel Görev Yönetmeliği) diye basılı birtakım kağıtların, bütün orduya, komutan, subay, herkese dağıtıldığından haberdar edildik.

Bu yönetmeliği okuyan, bana en yakın komutanlar dahi, bu teşebbüsün benden geldiğini sanarak birçok şüphe ve tereddütlere düşmüşler. Benim, bir taraftan, kongrelerle açıkça müşterek milli faaliyetlerde bulunurken, bir taraftan da esrarlı ve müthiş bir komite kurmakla uğraştığım zannına düşmüşler. Hakikaten bu teşkilatın ve

⁸ Bal, a.g.e., s. 107

⁹ https://www.mit.gov.tr/tarihce/birinci_bolum_B3.html

teşebbüslerin elebaşları İstanbul'da bulunuyorlarmış. Teşebbüslerini benim adıma ve hesabıma yapmaktaymışlar.

Karakol Cemiyeti'nin Teşkilat-ı Umumi Nizamnamesi'ne göre, genel merkez üyeleri ve sayıları ve toplantı yer ve tarzları, nasıl seçilip vazifelendirildikleri kesin olarak gizli ve saklı tutulur.

Bir de en ufak bir sırrı açığa vuran veya Karakol Cemiyetini tehlikeye atan ve hatta tehlikeye atabilecek bir şüphe getiren derhal idam olunur.

Vezaif-i Umumiye Talimatnamesi'nde de 'bir milli ordu'dan bahsolunuyor ve 'bu ordunun Başkomutanı ve büyük Kurmay heyeti, ordu ve kolordu ve tümen komutanları ve kurmayları seçilmiş ve tayin edilmiş olup, saklı ve gizli tutulur. Bunlar vazifelerini tamamen saklı tutarak gizlice yaparlar'' açıklaması okunur.

Efendiler derhal komutanları uyardım ve bu tüzük ve yönetmelik hükümlerini asla uygulamaları lazım geldiğini ve teşebbüsün kaynağını araştırmakta olduğumu bildirdim.

Sivas'a varışından sonra, oraya gelen Kara Vasıf Beyden anladım ki, bu işi yapan kendisi ve arkadaşlarıymış.

Her halde bu hareket tarzı doğru değildi. Herkesi idamla tehdit ederek meçhul bir merkeze, meçhul bir başkomutana, meçhul birtakım komutanlara itaate mecbur kılmaya kalkışmak çok tehlikeliydi. Hakikaten, derhal, bütün ordu mensuplarında birbirlerine karşı bir güvensizlik ve korku başladı. Mesela, herhangi bir kolordu komutanının, 'benim komuta etmekte olduğum kolordunun acaba meçhul ve gizli komutanı kimdir? Bu gizli komutan acaba ne vakit ve nasıl komutayı ele alacak? Ve acaba nasıl muamele yapacak?' gibi haklı birtakım vehimlere kapılması ihtimalden uzak değildi,

Sivas'ta Kara Vasıf Bey'e, gizli merkezin gizli başkomutanının ve gizli büyükkurmay heyetinin kimler olduğunu sorduğum zaman, "Hepsi siz ve arkadaşlarınızdır" cevabını vermişti. Bu, büsbütün beni şaşırtmıştı. Bu cevap, elbette makul ve mantıklı olamazdı. Çünkü bana asla, böyle bir teşebbüs ve teşkilattan kimse bahsetmiş ve iznini almış değildi.

Bu cemiyetin, sonradan, bilhassa İstanbul'da, aynı unvan altında faaliyetine devama çalıştığı anlaşıldıktan sonra kuruluşunda ve buna dair bize vermek zorunda kaldıkları bilgilerde samimiyet bulunabileceği iddia olunamaz."¹⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta belirttiği açıklamalara göre Karakol Cemiyeti'nin kurulmasından ve çalışmalarından ve bu durumun onun bilgisi dahilinde olmadığından oldukça rahatsız olduğu görülmektedir.

Ayrıca Karakol Cemiyeti'nin eski ittihatçılar tarafın kurulması ve kurulmasından sonra Sovyetler Birliği ile gizli ilişkilere girmiş olması, Ankara'yı dışlayarak "Bolşevik" bir ihtilal gerçekleştirmeyi hedeflemeleri Mustafa Kemal'i tedirgin etmiştir. Ve Kazım Karabekir'e bir telgraf çekerek şunları yazmıştır:

"Baha Sait Beyin Bolşeviklerle yaptığı bir muahede i ittifakiye müsveddesi ile bunun mevaddı hakkında tadilât, izahatı havi birde mutalâanâmesi melfuf idi. Mektup ve melfufatı muhteviyatında Türkiye Hükümeti muvakkate. İhtilâliyesini temsil eden Uşak kongresi heyet-i İcraiyesi ve Karakol cemiyeti ihtilaliyesiyle Kızıl mensup olup elyum Dersaadette bulunan Miralay İlyaçef beyninde tekamül eden esasatı ittifakiyenin tarafımızdan tebyiz ve imzasından sonra Karakol cemiyeti tarafından mühürlenerek teati olunacağı zikrolunuyor. İttifaknâme mevaddı umumiyetle bugünden ifasını deruhte edemeyeceğimiz

¹⁰ Gazi Mustafa Kemal, "Nutuk", Ankara, Haziran 2005, s.51-52

hususatı ihtiva ediyor. Vasıf Bey'in dahil ve harice karşı Karakol cemiyeti namı altında muvakkat bir komitenin heyeti merkeziyesi olarak hareket ettiği ve Baha Sait Bey'in Karakol cemiyetinin ve Uşak Kongresinin selâhiyatlar ve müstakil murahhası olarak Bolşeviklerle bütün memleket mukadderatına ait muhedeat akt ettiği sabit oluyor.

“.... Bu hususat Rauf Bey'e bildirilmiştir. Baha Sait Beyin Baku'da bulunduğu anlaşılıyor. Oradaki zavata bu adamın cemiyetimiz ve memleketimiz namına hiçbir sıfat ve selahiyeti haiz olmadığına dair tarafı alinizden mektupla malumat verilmesini rica ederiz. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal”¹¹

Kazım Karabekir ise bu mektup karşısında, ‘ ‘Bu ne cür 'etdir?. Uşak kongresi de kim oluyor? Kayıtsız şartsız felaketimizi muceb olan bu cinayete nasıl irtikab etmişler?...’ ’ diyerek Mustafa Kemal'e tavr almıştır.¹² Sonrasında İstanbul'un işgali ile, elemanlarının da İngilizlerce tutuklanmasıyla Cemiyet büyük hezimete uğramış ve Heyet-i Temsiliye'nin emri ile ortadan kaldırılmıştır.

Başlarda Talat ve Enver Paşa gibi İttihatçı liderlerin Karakol Cemiyeti bünyesinde olması M. Kemal'i rahatsız etmiş ve cemiyete temkinli yaklaşmıştır. Kara Vasıf ve Mustafa Kemal arasında geçen bir konuşma şu şekildedir:

“Kuzum, Vasıf. Bu gizli mücahitler kimlerdir ve nerededirler? Bahusus bütün bu gizli teşekküllerin başkumandanı kimdir? Şunları biz de bilelim, öğrenelim!”

Bu sözlerden sonra Mustafa Kemal Paşa sözlerine şöyle devam eder: *“Sizlerin maksadı mülga İttihat ve Terakkiyi yeniden ihya etmektir. Bu suretle iktidarı yeniden ele geçirmek istiyorsunuz. Bunların farkındayım. Gizli başkumandanınızın adını da söyleyeyim. Enver Paşa'dır”*. Bu sözler üzerine Kara Vasıf itiraz ederek *“Hayır Paşam*

¹¹ Necdet Ekinci,” Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:4, No:14, 1994, s.170-171

¹² A.e., s.171-172

*yanılıyorsunuz. Bizim başkumandanımız sizsiniz. Talat Paşa Berlin'den gönderdiği talimatta: "Bundan sonra Başkumandanınız Mustafa Kemal Paşa'dır. Onun açtığı bayrak altında birleşiniz" diye yazmıştır."*¹³

Aslında Kara Vasıf, Mustafa Kemal Paşa'nın örgütün geçmesini istediğini açıkça belli etse de Mustafa Kemal Paşa, bu görevi kabul edip etmemekte tereddüt etmektedir. Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasından sonra bu örgütün dağıtılmasını da istemiştir.

Cemiyetin faaliyetlerinden rahatsız olan İngilizler, her yerde Karakol Cemiyeti'ni Bolşevik olmakla suçlamışlar daha ileri giderek cemiyetin içine birçok casusunu sızdırarak Anadolu'ya geçirmeyi başarmıştır. İnebolu İrtibat Zabiti Nidai Bey'in Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine gönderdiği bir yazıda İngilizlerin Ankara Hükümeti için bir tehlike olduğunu göstermektedir. *"İstanbul'da Mustafa Bey Grubunun çalıştıkları binada Şehremini İngiliz Muhipler Cemiyeti azasından Bahriye Yüzbaşı Ahmet'i görmüş ve evvel hareket edeceğimden, Binbaşı İbrahim Bey'e haber göndermemiştim. Bu kere gelen ve her veçhile şayan-ı itimat bulunan ümera tarafından bu Ahmet'in yanında birçok itimatnameler ile Bahriye Nezareti'nde dolaştığı ve ikinci şube müdürü tarafından bu hâlin müehhez edildiği..."*¹⁴

Bütün bu bilgilere göre; Mustafa Kemal açıkça hiçbir yerde karakol Cemiyeti üyesi olup olmadığını belirtmese de, Mondros Mütarekesi'nden sonra örgütün faaliyetlerini desteklediği kesindir. Çünkü Mustafa Kemal ve Kara Kemal, o sıra tutuklu olan İsmail Canbulat'ın evinde yaptıkları görüşmede, kendisine yapılan Tevfik Paşa'nın kaçırılması teklifini kabul etmediği de bilinmektedir. Bu teklifi kabul etmemiş olsa da İttihatçılar ve cemiyet ile görüşmeye devam etmiş ve 'Nuh' takma adıyla birçok gizli görüşmede yer almıştır. Cemiyette yapılan görüşmelerde "Nuh" diye anılan kişi Mustafa Kemal'in kendisidir. Aynı zamanda, gizli olan mebus namzet listeleri seçim döneminde sürekli Nuh Bey'e gönderilmiştir. Böyle gizli şifreler sadece

¹³ Kılınç, a.g.e., s.260

¹⁴ Kılınç, a.g.e., s.261

Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilebilirdi. Bu belgeler bize Nuh isminin Mustafa Kemal Paşa tarafından kod adı olarak kullanıldığını doğrulamaktadır.¹⁵

1919 seçimlerinden sonra, 16 Mart 1920'de Son Osmanlı Meclis-i Mebusan, İngilizlerce işgal edilmiş, Kara Vasıf ve birçok üye sürgün edilmiştir. Mustafa Kemal ise, bu olayı daha önceden tahmin ettiği için İstanbul'a gelmemiş ve tutuklanmamıştır.¹⁶

2. Karakol Cemiyeti'nin Kuruluş Amacı

Başlangıçta Talat Paşa'nın emri ile kurulan cemiyet, İstanbul'daki eski ittihatçılar arasında bir dayanışma sağlamak için kurulmuştu. Cemiyet İstanbul halkını ve Anadolu yakasındaki çeteleri silahlandırmış, İstanbul- Anadolu arasında irtibatı sağlamak için de Kocaeli bölgesinde bir menzil hattı kurmuştur. Gümrükteki eski İttihatçıları teşkilatlandırarak kendi adamlarından oluşan bir kadro oluşumuna dağıtmıştır. Hatta İstanbul gazetesinin 13 Mayıs 1919 tarihli nüshasında: '*Cereyan-ı vekayiden anlaşıldığına göre, idare-i mezkurede halen müstahdem bulunan ekâbir memurinin İttihatçılardan mürekkep olması hadiset-i salifenin tekevvününe bais olmaktadır. Celb-i dikkat ederiz. Gümrük gibi mühim bir şube-i idareyi hala İttihaçıların ellerinde mi bulunduracağız?*' diye yazılmıştır.¹⁷

İngilizler Ermeni tehcirine karışan İttihatçıları tutuklamaya başlayınca İttihatçılarda bir teşkilata sığınmak zorunda kalmıştı. Karakol Cemiyeti İttihatçıları bir arada tutmak ve korumak maksadıyla kurulmuştu.¹⁸

Tarık Zafer Tunaya da Ali Fuat Paşa'dan aldığı Karakol Cemiyet-i Nizamnamesi'nin birinci maddesine göre örgütün kuruluş gayesini şu şekilde açıklamıştır. '*Karakol Cemiyet-i, milletin vahdeti, hürriyet ve hakimiyet-i mutlakasını*

¹⁵ A.e., s.261-262

¹⁶ A.e.,s. 268

¹⁷ Bülent Çukurova, "Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.II, Sayı 5,1986, s.519

¹⁸ Aslan, a.g.e., s.33

ve vatanın, siyasi ve coğrafi ve iktisadi tamamı ve istiklalini te'mine çalışır. İş bu mukaddesat-ı tabiiye-i milliye ve mülkiyeyi muhil her nevi ukud, kuyud ve şurutı suret-i kat'iyede red ve keenlemyekun ad ve ilan eder. İş bu hukuk-u milliye ve mülkiyeyi her mütecaviz müstevliye karşı icabında silah kuvvetiyle müdafaa ve muhafaza için Karakol Cemiyeti, milletin kudret ve hamiyet-i milliyesine, alem-i İslamın salabat ve gayret-i diniyesine, milletlerin hukuk-u tabiyelerini teslim ve müdafaa eden teşkilat-ı beynelmileliyenin müzaheret-i medeniye ve necibanesine istinaden Türkiye'de berveçhi Ati teşkilatı icra ve izhar eder.”¹⁹

İlk başta İttihat ve Terakki Fırkası'nın üyeleri arasında gizli bir direniş grubu olan cemiyet, sonrasında Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'yi destekleyen bir kuruluşa dönüşmüştür. Karakol Cemiyeti'nin oluşumu ile ilgili bir belgede: ‘*Harekât-ı Milliye'nin Türkiye'nin selametine matuf nazarını herhangi bir şekilde olursa olsun müdafaa etmekten ibarettir*’ diye ifade edilmiştir. Cemiyet üyelerinden Fahri (Can) Bey, cemiyetin dağıttığı bir beyannamede, ‘*Beşerin saadetini temin, milli istiklal ve hakları istihsal ve vatanın tamamını müdafaaaya çalışan bir cemiyet*’ olduğunun ve cemiyetin amacının şu şekilde olduğunun kaydedildiğini belirtmiştir:

‘Karakolun maksadı, milletlere hürriyet ve tabii haklarını ve gelişme serbestliklerini temin ettirmek ve vicdani inanç ve vatanın haklarına ve menfaatlerine muhalif, her nevi istibdadı kurmak esası dairesinde çalışan bütün hükümetler ve cemaatler ile birlikte çalışmaktadır.’²⁰

Karakol Cemiyeti İttihatçıları bir araya toplamak amacıyla kurulduğundan dolayı vatanın kurtuluşu için kendilerini yetki ve sorumluluk duyguları içinde hissettiklerinden, bir dış yardım arayışına girmişlerdir. O dönemde Sovyetler Birliği ile bir anlaşmaya gidilmiş, Sovyet Hükümet temsilcisi, anlaşmanın imzalanmasından sonra altın ve diğer yardımları sağlayacağını belirtmiştir. Türkiye de buna karşılık bir tabur askeri Kafkasya'ya gönderecekti. Karakol Cemiyeti, Damat Ferit Hükümeti'nin

¹⁹ Kılınç, a.g.e., 259

²⁰ Aslan, a.g.e., s.33-34

ve İngilizlerin kontrolü altında olan ambar ve depolardan, 56000 mekanizma, 320 makinalı tüfek, 1500 tüfek, bir batarya top, 3000 sandık cephane, 10000 ton kadar malzeme ve askeri malzemeyi, yeni kurulan ordu için gizlice almışlar ve bunun yanında önemli kişileri de Anadolu'ya ulaştırarak Millî Mücadele için önemli işler yapmışlardır.²¹

3. Karakol Cemiyeti'nin Mührü

Resim 1. Karakol Cemiyeti'nin Orijinal Mührü²²

Mühürde, bir ay yıldız görülmektedir. Tam ortasında hilal şeklindeki ayın içerisinde "*Heyet-i Merkeziye hukuk-ı beşer ve istiklal-i milliyi muhafaza eder*" yazılıdır.

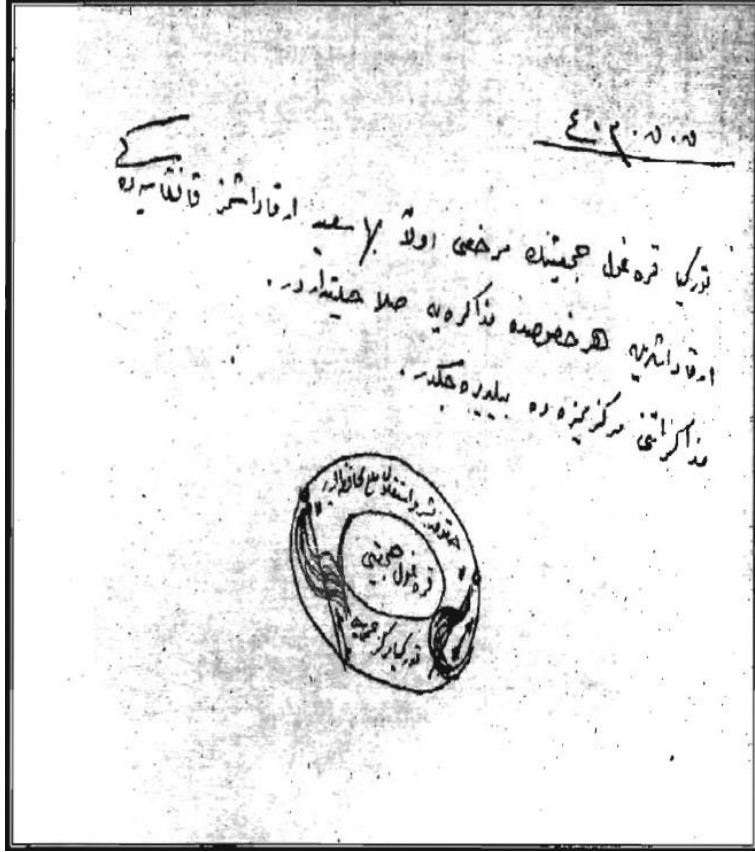

²¹ Ekinci, a.g.e., s.169-170

²² Mesut Aydın, Milli Mücadele Yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi Lehinde İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Bir Grup: Zabitan Grubu (27 Ekim 1920- 20 Eylül 1921)", **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, No:1, 1990, s.25

Resim 2. Karakol Cemiyeti'nin İngilizler Tarafından Ele Geçirilen Tatbiki Mührü²³

Bu mühür Karakol Cemiyeti'nin aslına sadık kalınarak, elde edilen ve arkada verilen açıklamaya göre üzerinde bazı işaretlemeler yapılmıştır.

Resim 3. Karakol Cemiyeti Tarafından Baha Sait Bey'e Verilen Yetki Belgesi²⁴

²³ A.e., s. 26

²⁴ Aslan, a.g.e., s.55

Resim 4. Karakol Cemiyeti Tarafından Baha sait Bey'e Verilen Yetki Belgesinde Yer Alan Mührün Detayı²⁵

Baha Sait Bey'in Kafkasya'da Bolşevikler'le yapılacak görüşmelerde yetkili olduğuna dair oluşturulan belgede Resim 3 ve 4'te görülen mühür bulunmaktadır. Bu mühürde, mührün her iki başında tuğlar, tuğların başlarında ay yıldız ve onlara paralel olarak ok işaretleri vardır. Mührün üst kısmında "*Hukuk-ı Beşer ve İstiklal-i Milliyi Muhafaza Eder*" yazısı, orta kısımda "*Karakol Cemiyeti*", alt kısımda ise "*Türkiye Merkezi Umumisi*" yazıları bulunmaktadır.²⁶

Her iki mührün de çok itinalı çizilmediği görülmektedir. İçlerinde bulunan yazılar farklı gibi durmasına karşın aynı yazılardır. '*Karakol Cemiyeti ve Türkiye Merkezi Umumisi'nin Suret-i Teşkili*' adlı bir belgede; cemiyetin kabul ettiği resmi mühürde, Cemiyetin unvanı, '*Avrupa Kapitalizm ve Emparyalizmi Aleyhine Asya İhtilal-i Umumisi*' iken, Türkiye'de mahsuru olacağı düşünüldüğünden '*Hukuk-ı Beşer ve İstiklal-i Milliyi Muhafaza Eder*' olarak değiştirilmiştir. Bu bilginin doğruluğu tartışılrsa da Karakol Cemiyeti'nin Bolşeviklerle olan yakın temasından dolayı mührü de onların kullandığı kavramlardan oluşturmak istemiş olabilir.²⁷

²⁵ A.e.,s. 36

²⁶ Aslan, a.g.e., s.36

²⁷ A.e., s.36

SONUÇ

Karakol Cemiyeti, halkın ve ülkenin güvenliği için gerekli önlemleri almak, istihbarat faaliyetlerinde bulunmak toplumun düzenini sağlamak için büyük çaba harcamış gizli bir örgüttür. Özellikle 1. Dünya Savaşı sırasında artan milliyetçilik duygularıyla Millî Mücadele'yi destekleyen bir kuruluş olmuştur.

Kuruluş tarihi hakkında farklı bilgiler olmasına rağmen, Kasım 1919'da kurulduğuyla ilgili kesin tarih olan belgeler mevcuttur. Fakat Mustafa Kemal Paşa Sivas Kongresi sırasında Kara Vasıf Bey'e Cemiyet ile ilgili söylediği bir sözle, cemiyetin mütareke sıralarında (Ekim-Kasım 1918) kurulduğu da ortaya çıkmaktadır.

Anadolu'ya önemli kişileri transfer etmek ve İstanbul'un semtlerine ve Anadolu'ya silah ve mühimmat taşıyarak Millî Mücadele'ye büyük ölçüde katkı sağlamışlardır.

Cemiyetin kuruluşunun başlarında, Mustafa Kemal Paşa, örgütün kurulması ve faaliyetlerinin onun bilgisi dâhilinde olmadığı için rahatsız olduğunu Nutuk'ta yer alan açıklamalarında belirtmiştir. Enver Paşa'nın cemiyetin lideri olduğunu düşünüyor olması ve cemiyetin Bolşevik bir ihtilali destekliyor olmaları, Mustafa Kemal'in Karakol Cemiyeti'ne karşı temkinli yaklaşmasına neden olmuştur. Sonuç olarak Mustafa Kemal, Karakol Cemiyeti'ne her ne kadar temkinli yaklaşırsa ve bir üyesi olduğunu dile getirmese de bazı belgelere göre örgütün üst düzey kurmayları arasında faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

ASLAN, Betül, "Yeni Belgeler Işığında Karakol Cemiyeti, Uşak Kongresi ve Karakol Cemiyeti'nin Bolşeviklerle Yaptığı Anlaşma", **Atatürk Yolu Dergisi**, C.IV., S.1, 2004, s.29-63

ATATÜRK, Mustafa Kemal: **Nutuk**, Ankara, Haziran 2005

AYDIN, Mesut: Milli Mücadele Yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi Lehinde İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Bir Grup: Zabitan Grubu (27 Ekim 1920- 20 Eylül 1921) **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 1, 1990, s.25

BAL, Mehmet Akif: Milli Mücadele'nin Gizli Teşkilatı: Karakol Cemiyeti (1918-1920), **Türk Dünyası Araştırmaları**, C.130, Sayı 256, 2022, s.108

ÇUKUROVA, Bülent: Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.II, Sayı 5,1986, s.519

EKİNCİ, Necdet: Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Anadolu'daki Türk ve Düşman Gizli Faaliyetleri, **Atatürk Yolu Dergisi**, 1994, Cilt:4, Sayı:14, 1994, s.169-170

https://www.mit.gov.tr/tarihce/birinci_bolum_B3.html

KILINÇ, Aslıhan: Osmanlı İstihbaratı Karakol Cemiyeti'nde Kod Adı Kullanımına Örnekler: "Nuh/ Mustafa Kemal Paşa, Musa/ Ali Fuat Cebesoy, İsa/ Miralay Şevket Bey, Cengiz/ Kara Vasıf" **Tarih araştırmaları Dergisi**, C.40, Sayı 70, 2021, s.256-261

FATİH HARBİYE ROMAN ELEŞTİRİSİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Sinan YILDIRMAZ

İSTANBUL – 2022

ÖZ
FATİH HARBİYE ROMAN ELEŞTİRİSİ
MURAT BARIŞ*

Fatih-Harbiye, Peyami Safa'nın olgunluk döneminde yazdığı ve 1931 yılında ilk baskısı yapılan, Türk edebiyatı klasikleri arasında gösterilen bir romandır. Türk toplumunun Tanzimat'tan itibaren geçirdiği modernleşme ve batılılaşma sürecini, bu süreçte yaşanan pişmanlıkları, kimlik kargaşası ve sorgulamalarını hem birey hem de toplum düzeyinde ele alan değerli bir eserdir. Bu çalışmada Fatih-Harbiye romanı nezdinde romanın geçtiği mekanlar, gerçekleşen olaylar ve karakterler üzerinden toplumumuzun batılılaşma merhalelerinin değerlendirmesini yapacağız.

Kelimeler: Roman, Tanzimat, Edebiyat, Fatih, Harbiye

ABSTRACT
FATİH HARBİYE NOVEL CRITICISM
MURAT BARIS

Fatih-Harbiye is a novel written by Peyami Safa in his mature period and published for the first time in 1931, which is considered one of the classics of Turkish literature. It is a valuable work that deals with the modernization and westernization process of Turkish society since the Tanzimat, the regrets, identity confusion and questioning experienced in this process, both at the individual and social level. In this study, we will evaluate the stages of westernization of our society through the places where the novel takes place, the events and the characters in the novel Fatih-Harbiye.

Keywords: Novel, Tanzimat, Literature, Fatih, Harbiye

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi

Fatih-Harbiye romanında, Türk kültürüne bağlı olan Faiz Bey'in kızı Neriman'ın şark ve garp çatışmalarının ortasında kalması anlatılır. Kitapta geçen Fatih semti, Doğu'yu, Osmanlı'yı, Harbiye semti ise Batı'yı temsil etmektedir. Doğu kültürüyle yetişmiş, Fatih'te yaşayan Neriman, Harbiye'nin balo gecelerine, şaşaalı yaşama duyduğu özentile kendi kültüründen uzaklaşmaya başlamıştır. Bu özenti, Neriman'ın batının kültürüne ait olan şeylere yönelmesine, nişanlısı Şinasi ve ailesi ile arasında kopuşlara da sebep olmuştur.

Şinasi, kendi içinde bir olgunluğa erişmiş, duygularını içinde yaşayan, romanda Doğu'yu temsil eden diğer önemli bir karakterdir. Batılı yaşamı temsil eden bir karakter olan Macit ise Neriman'ın arzularını ortaya çıkaran kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Romanda, Neriman Macit'e yakınlaşma sürecinden sonra, Macit'in ve batılı yaşam tarzının büyüüne kapılması, Şinasi'yi kendine uzak bulmaya başlaması ve Şinasi'den ve çevresindeki insanlardan uzaklaşma süreci anlatılır. Neriman'ın içinde yaşadığı karmaşayı hisseden, sessiz bir karakter olan Şinasi olayı olgunlukla ele alır, Neriman'ı bu hevesten koparmak için mücadele verir.

Romandaki diğer ilginç bir karakter Neriman'ın babası Faiz Bey'dir. Gazali, Fuzuli ve Mesnevi okuyan, Doğu'nun kültürüne ve geleneklerine oldukça bağlı, Şinasi ile bu anlamda birbirlerine çok benzeyen, tam bir Doğu kültürünün temsilcisidir.

Neriman'ın yolculuk yaptığı Fatih-Harbiye tramvayı Doğu ve Batı medeniyetleri arasında kurulan bir köprü niteliği taşır. Aynı zamanda Neriman'da bu iki medeniyet arasında bir köprü vazifesi görür. Neriman'ın Fatih- Beyoğlu arasında gidip gelmesiyle iki muhit arasındaki yaşam tarzı, kadın algısı ve musiki anlayışı arasındaki zıtlıklar ortaya konur.¹

¹ Havvaana Karadeniz, **Peyami Safa'nın Fatih- Harbiye Romanında Yapı ve İzlek**, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 22, 2015, s.71

Neriman Macit ile tanıştıktan sonra yaşadığı ve arzu ettiği hayat arasında gelgitler yaşar. Doğu ile Batı arasında sıkışan Neriman Rus kızının hikayesini duyana kadar hep bir ikilem içindedir. Fakat özendiği bu hayatın duyduğu bu olay sayesinde, bir aldatmacadan ibaret olduğunu anlar. Huzurun geçici eğlencelerde olmadığını fark eder.

Yazar, Doğu ve Batı kavramlarını incelerken Şinasi'nin arkadaşı Ferit'in ağzından kendi düşüncelerini bize aktarmıştır.

“... Şark ve Garp alemleri, güneşin doğduğu ve battığı cihetler kadar birbirinden ayrı değildirlir...”

“... Şark ve Garp, mütevasıl (birbirine bitişmiş) kaplardaki su gibi birbirlerinin eksik taraflarını tamamlamak suretiyle, hem bugünkü müthiş kültür buhranını halledecek, hem de yeni terkiplere doğru gideceklerdir.”²

Yazar bu cümlelerde Doğu ve Batı'nın birbirlerinden tamamen ayrı düşünülmemeyeceğini, birbirlerini tamamlamaları gerektiği düşünceleri üzerinde de durur.

Peyami Safa, milli değerlerimizden ödün vermeden, Batı'nın tekniği ile Doğu'nun milli ruhunun sentezlenmesi taraftarıdır. Her millet kendi kimliğini korurken başka milletlerle ve kültürlerle de yakınlık kurabilmelidir.³

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde olan Doğu- Batı çatışması ve batılılaşmanın insan üzerinde büyük tesirleri olmuştur. Romanda anlatıldığı gibi, geçmişte ve günümüzde batılı yaşam tarzına özentisi hep var olan bir şeydir. Çünkü insanlar Doğu kültüründeki hayatta özgürlüklerinin kısıtlandığını düşünmüşlerdir. Bizler bu coğrafyanın insanı olduğumuz için, kendi kültürümüze ve değerlerimize sahip çıkmamız gerekmektedir. Kitapta, bir Darülfünun müderrisi, bir musiki

² Peyami Safa, **Fatih Harbiye**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2022, s.118

³ Bkz. () Karadeniz, s.74

muallimi, Ferit Şinasi, Faiz Bey ve Neriman'ın da olduğu bir mecliste, Ferit'in bir mecmuada okuduğu yazılar ile Peyami Safa bu meseleye de dikkat çekmiştir.

“ Garp sanatı Türk sanatından ilhamlar alsa çok iyi eder. Herhangi bir Şark sanatı değil yakınlığı ve mükemmeliyeti itibariyle bu vazifeye en elverişli olan Türk musikisidir. Türklerin mahsulünü vermiş, birçok şaheserleri mevcut, tam bir sanatları vardır.”⁴

“ Türk musikisi her şeyden evvel Avrupalılaşmaktan sakınmaya mecburdur.”⁵

Ferit'in mecmuadan okuduğu bu yazılar, Fransa'nın en büyük musiki eleştirmenlerinden birinin sözleridir. Peyami Safa romanda Türk musikisinin önemine de değinmiştir. Peyami Safa daha önce Şark ve Garp'ın birbirinden tamamen ayrılamayacağından bahsederek Batı'nın teknoloji ve ilminden de faydalanmamız gerektiği üzerinde durur. Aynı zamanda Türk musikisi ve enstrümanlarına da yer vererek, kendi kültürümüzün müziklerine ve sanatına da sahip çıkmamız gerektiği konusunun ne kadar önemli olduğunu belirtir. Yazar batıyı örnek almamızı, fakat bunu kendi kültür ve sanatımızdan kopmadan, bir özentisi gibi yaşamadan yapmamız gerektiği düşünceleri üzerinde dururken, günümüzde hala güncelliğini koruyan bu konuya başarılı bir şekilde parmak basar. Kitapta Türk kültürüne vurgu yaptığı en önemli konu Türk musikisidir.

Romanda Peyami Safa'nın Faiz Bey'in ağzından yaptığı özeleştirisini de dikkat çekicidir.

“ Ah efendim.” Dedi, “bizi bizden daha iyi biliyorlar; Mesnevi'yi de, Rubaiyat'ı da, Gazali'yi de, Farabi'yi de bizden daha çok okuyorlar; bizi bizden daha çok takdir ediyorlar; bizim bizden daha büyük düşmanımız yoktur efendim, yoktur.”⁶ diyerek yabancıların bizim kültürümüzü, filozoflarımızı ve bilim insanlarımızı bizden daha iyi takip edip anlamalarını gündeme getirmiştir.

⁴ Bkz. (2) Safa, s. 119

⁵ A.g.e. Safa, s.120

⁶ Bkz: (2) Safa, s.120

Romanda her karakterin farklı bir dünyası olduğunu görmekteyiz. Peyami safa, karakterlerin iç dünyalarını çok başarılı bir şekilde aktarır aynı zamanda işlediği dönemi gayet iyi bir şekilde açıklar. Yazar başarılı karakter tahlilleri ve onların ruh hallerinin analizini çok iyi yapması ve bunun yanında zengin kelime yapısı ile dönemi çok güzel yansıtan bir eser ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda dilin zenginliğinin kültürün zenginliğine de ayna tuttuğunu söyleyebiliriz. Fatih Harbiye dönemin dilinin zenginliğine dikkat çeken önemli edebi eserlerden birisidir.

Roman hâkim bakış açısı ile kaleme alınmıştır. Okuyucu, karakterler ve olaylar hakkında yazarın verdiği imkanlar dahilinde bilgi sahibi olur. Bu bakış açısı anlatıcının her şeyi bildiği bakış açısıdır. Ve olayları anlatırken olacaklar okuyucuya sezdirilir. Hâkim anlatıcı, karakterlerin aklından geçenleri ve duygularını da okuyucuya açıklar. Bu sayede okuyucu kahramanların ruh dünyalarını doğrudan görebilir, iç konuşmalarını duyar.⁷

Hâkim bakış açısının yanında Neriman'ın bakış açısından da istifade edilir. Yazar Neriman'ın gözünden olayları ve karakterleri hem içeriden hem dışarıdan görmemize imkân tanır. Ayrıca Neriman'ın bakış açısıyla müzik başta olmak üzere, Doğu-Batı çatışmasının hayatın tüm alanında var olduğunu gözler önüne serer.⁸ Doğu batı çatışmasının yaşandığı süreçte, insanın özünden uzaklaşmasını, o dönemdeki insanların kimlik problemlerini irdeleyen akıcı bir eser olmuştur. Neriman'ın batılı yaşama yönelmesi konusunu anlatırken, batının güzel taraflarını kendi kültürümüzden kopmadan da yaşayabileceğimizi bizlere anlatan en iyi romanlardan birisidir. Fatih Harbiye, Türk insanının Batı'ya olan hayranlığının yanlış cihetlerden olduğunu gözler önüne seren bir eser olmuştur diyebiliriz.

Romanda ön planda olan bir konu yanlış Batılılaşmadır. Ülkemizde Batılılaşma modernleşmenin temel taşı gibi görülür. Fakat esas olan Batı'nın ruhu ve yaşam tarzının örnek alınması değil, kendi milletimizin geçmiş başarılarına ve tarihine bakmamız gerektiğidir. Kendi özümüzden ve değerlerimizden kopmadan yaşadığımız

⁷ Bkz: (1), Karadeniz, s.56

⁸ A.g.m, Karadeniz, s. 57

bir Batılılaşma kabul edilmelidir. Roman boyunca konu edilen çatışmada, ruhun maddeye üstün geldiği vurgulanır.⁹

Romanda güzel bir hikâye anlatılmasına rağmen sonu yarım kalmış, bitmemişlik hissi vermektedir. Neriman'ın duyduğu bir olaydan etkilenip, düşüncelerinin yanlış olduğu hissine kapılması ve tekrar özüne dönmesi çok hızlı ele alınmıştır. Böyle eseri bu kadar keskin bir geçişle bitirmemiş olmasını beklerdim.

Yazar yaşadığı dönemdeki insanların Doğu kültürü, Batı kültürü olarak ayrışmasını, Neriman ve Şinasi arasındaki çatışma ile sade bir biçimde yansıtır. Romanın bize verdiği en güzel mesaj, kültürümüze, sanatımıza, dinimize sahip çıkmak, batının yeniliklerini alırken, kendi kültürümüz ve değerlerimizi unutmadan yaşayabilmek olduğudur.

⁹ Bkz. (1) Karadeniz, S.71

KAYNAKÇA

Safa Peyami: **Fatih Harbiye**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2022,91. Basım

Karadeniz, Havvaana: '**Peyami Safa'nın Fatih Harbiye Romanında Yapı ve İzlek**',Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2015, Sayı:22,